

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXII-lea, n-le 10-12.

Octombrie-December 1936.

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA

SUMARIUL :

- T. Holban* : Ioan Albert al Poloniei și Moldova.
- *Aurelian Sacerdoșeanu* : Cea d'întăiu pedeapsă de „hiclenie” în Țara-Românească.
- V. Mihordea* : Căsătoria unei Moldovence în Rusia secolului al XVIII-lea.
- N. Iorga* : Un izvor cu privire la războiul turco-poion din 1673. —
- Valeriu Papahagi* : Relațiile Aromânilor din Moscopole cu reprezentanții Republicii Veneției la Constantinopol în secolul al XVIII-lea.
- N. Iorga* : Cronica Sioneștilor.
- V. Mihordea* : O chestiune de ceremonial în Moldova.
- Dimitrie G. Ionescu* : Studii grecești în legătură cu istoria Românilor.
- *Aurel Sacerdoșeanu* : Acte grămeștene din Costești-Vîcea.
- N. Iorga* : Un „poet valah” în literatura italiană.
— Câteva documente basarabene.
— Regele Carol I-ii și Marele Războiu (Mărturisiri prețioase).
- Dări de samă** de *N. Iorga*, *V. Mihordea* și *V. Merencu*.
- Cronică** de *N. Iorga*.
- Notițe** de *N. Iorga*.

1936

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul: 35 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXII-lea, n-le 10-12.

Octombrie-December 1936.

Ioan Albert al Poloniei și Moldova¹

De la moartea regelui Ioan Albert au trecut patru sute treizeci și cinci ani și încă nimeni nu s'a găsit să spuie adevărul asupra domniei lui. Acest rege iagelon, peste samă de ambițios, a făcut atâtea greșeli în timpul scurtei sale domnii, încît istoricii poloni de pînă acuma s'au ferit să spuie totul despre el. Ca niciun alt rege polon, Ioan Albert a avut o domnie împletită din evenimente prusiene, germane, moscovite, ungurești, etc. dar mai presus de toate din evenimente moldovenești. Și fiecare din aceste evenimente au lăsat cîte o greutate, mai mare sau mai mică, asupra conștiinții lui Ioan Albert. De aceea acela care va scrie o istorie complectă asupra domniei acestui rege va trebui să utilizeze tot ce s'a scris în limbile popoarelor vecine cu Polonia, neexcluzînd (ba cu atît mai puțin) pe cea romînă; dar putem afirma că niciunul dintre istoricii poloni de azi, afără de d. Gôrka, nu știu românește. Iată de ce credem că nici învățatul profesor Fr. Papée n'a spus tot ce se poate ști asupra regelui Ioan Albert. Totuși cartea domnului Papée este foarte interesantă și merită toată atenția. Materialul folosit este bine căutat și cu mult spirit critic întrebuițat.

Cartea este împărțită în patrusprezece capitole, fiecare cuprinzînd o epocă bine definită din viața regelui polon. Astfel avem: *Copilăria lui Ioan Albert*, *Alegerea lui ca rege*, *Expediția de la Marea Neagră*, etc.

Ioan Albert s'a născut la Cracovia în 27 Decembrie 1459 ca al treilea fiu al regelui Casimir și foarte de vreme a fost supus unei îngrijite educații. La fire sămăna mult cu mamă-sa: era religios, plin de mîndrie și foarte cult. Știa limba germană și probabil pe cea ungară.

De la 1-iu Octombrie 1467 fiii regali, între cari și Ioan Albert, au

¹ Frideric Papée, *Jan Albracht*, Cracovia 1935. p. 256 + o hartă.

fost dați la școala lui Długosz. Mare influență asupra formării caracterului său au avut curtenii Szydrowiecki, iar umanistul Filip Callimachus Buonacorsi, cu puternica sa personalitate, s'a apropiat de curtea iagellonă pe la 1472, când Albert își termina învățătura. Este adevărat, spune autorul, că acest umanist a avut mare influență asupra lui Ioan Albert, însă nu ca educator, ci ca un curtean politic.

Prin Decembrie 1474 Ioan Albert termina școala lui Długosz și, după cum era obiceiul iagellon, fu asociat de rege la domnie, ca să se deprindă cu arta guvernării. Și, când, la 4 Mart 1484, muri Casimir, moștenitorul tronului iagellon, locul cel mai apropiat alături de rege îl luă al treilea fiu, Ioan Albert.

În vara anului 1485 o mare expediție regală pornește spre Colomeia, cu intenția de a pleca împotriva Turcilor. Aici, la Colomeia, s'a prezentat Ștefan-cel-Mare, Domnul Moldovei, și la 15 Septembrie „a depus jurământ regelui în prezența celor trei principii moștenitori“. După acest eveniment, care a procurat atîta bucurie Curții și nobililor poloni, regele împreună cu Ioan Albert au condus pe Domnul Moldovei până la Sniatyn, unde comanda asupra trupelor regale fu încredințată lui Ioan Polak Karnkowski. Acesta a contribuit mult la distrugerea Turcilor la Cătlăbuga (16 Novembre) și la alungarea acestora din Moldova. Dar despre ocuparea Chilieii și a Cetății-Albe nici vorbă nu putea fi, de și doar acesta era scopul ajutorului dat de rege.

De la Sniatyn regele a plecat în Lituania, iar Ioan Albert a rămas în Rusia Roșie cu însărcinarea să păzească granițele împotriva Tatarilor. Prințul regal a stat în Rusia Roșie până 'n April 1490. În această vreme avu două lupte cu Tatarii: una în 1487 și alta în 1489. Prima luptă, cea de la 8 Septembrie 1487, a fost numai întîmplătoare, căci Ioan Albert se îndreptase întîiu spre Moldova și numai în urma trădării Tatarilor de dincolo de Volga (aliaji cu Polonia până atunci) și-a schimbat sensul expediției.

Guvernarea lui Ioan Albert în Rusia Roșie a luat sfîrșit în April 1490, când a murit Mateiaș Corvinul, întru cît Albert trăgea nădejde să fie el ales rege al Ungariei. Dar știm că a fost ales fratele lui, Vladislav, iar el fu numit guvernatorul Silesiei, de unde dese ori a căutat să se răsbune împotriva nobililor unguri cari l-au boicotat. Dar aceste atacuri nejustificate împotriva Ungariei i-au scăzut mult din popularitate.

La 7 Iunie 1492 în frumosul orașel Grodno se stinge din viață Casimir Iagello. În această vreme Ioan Albert se afla la Radom și, imediat ce a auzit de moartea tatălui său, s'a grăbit spre Grodno. Consilierii regali stabiliseră acum seimul electiv pentru ziua de 15 August. Chestia alegerii a fost mult ușurată de însuși regele defunct, care cu limbă de moarte a lăsat ca Alexandru să rămâie în Lituania, iar Albert să fie ales rege. Cu toate acestea s'au găsit și puternici opoșanți, în fruntea cărora stătea prelatul Zbigniew Oleśnicki. Dar în afară de Albert și-au mai încercat candidaturile, foarte discret, Alexandru al Lituaniei și, pe față, Vladislav al Ungariei. Unele izvoare arată că ar fi candidat și Sigismund, cel mai mic dintre Iagelloni. Cu toată opoziția însă, Ioan Albert, la 27 August 1492, a fost ales rege al Poloniei.

Autorul subliniază că, în timpul interregnelui, Alexandru, fiul lui Ștefan-cel-Mare, a prădat în Rusia Roșie, în special regiunea Colomeii.

În dinastia Iagellonă se înrădăcinase obiceiul că după încoronare regele să plece în Pomerania spre a primi jurământul supușilor de acolo. La 4 Mart 1493, merse acolo și Ioan Albert, rămânând în acele părți nouă luni. Între timp moare arhiepiscopul Zbigniew Oleśnicki, iar în locul lui fu numit, prin stăruința lui Ioan Albert, fratele regal Frederic.

La 29 Maiu marele maestru al Teutonilor depune jurământ de credință regelui.

În Poznań, unde se afla regele, sosiseră solii regelui ungar, ai lui Maximilian, alții de la Venețieni și de la Tătari, cari toți tindeau la izolarea Turcilor. Dar în același timp sosiră soli și de la marele duce lituan Alexandru, cerind grabnice ajutoare împotriva Moscovitului, precum și aducând știri alarmante în legătură cu apropierea Tatarilor de granițele Coroanei.

La 19 August muri Frederic, Împăratul german, și-i urmă Maximilian, care nu-l iubia de loc pe Albert și din această cauză mereu făcea intrigi, în special la Turci, împotriva regelui polon. Poate mai mult aceste intrigi l-au făcut pe Ioan Albert să încheie, în timpul șederii sale la Poznań, un armistițiu cu Turcii pe trei ani.

De-abia la Crăciun se întoarse regele la Cracovia, și aceasta o făcu numai pentru a asista la sfințirea noului cardinal de la Gniezno, Frederic, căci la 4 Ianuar 1494 Albert pleacă din nou

spre Prusia prin Poznań, unde-l găsim la 15 Februar. La 17 sosi la Poznań și Frederic de Brandeburg, cumnatul Iagellonilor. Dar la 21 se primia acolo o scrisoare urgentă a regelui ungar, chemând pe monarhii creștini la o grabnică consfătuire. Ca loc de adunare fu ales Leutschau, în Ungaria. Fără întârziere Ioan Albert și cu Frederic de Brandeburg au pornit spre locul de adunare. Prin April invitații sosiseră și începură discuțiile, care se învîrtiră în jurul pericolului turcesc. În principiu se hotărî să nu se încheie pace de lungă durată cu Turcii. Dar principalul obiect al discuțiilor a fost Moldova, și, anume, atât delegații unguri, cât și cei poloni, se întrebau: Moldova este vasala Poloniei ori a Ungariei? De sigur că, în cursul acestor discuții, regele polon ieși cu propunerea să alunge pe Ștefan din Moldova și să-l puie pe Sigismund: era doar fratele amînduror regi. După Ioan Albert chestia rivalității polono-ungare asupra Moldovei, în modul propus de el, se rezolva cel mai bine. Dar Ungurii, cu toate că închinarea de la Colomeia (15 Septembrie 1485) îi dorea, nu vroiau schimbarea situației din Moldova; căci Ștefan-cel-Mare, de și în suflet era aderentul lui Maximilian, era ținut în bună prietenie de către Vladislav al Ungariei printr'o pensie anuală și castele în Ardeal.

În cele din urmă, Ioan Albert se obligă să nu întreprindă acțiune împotriva Turcilor pentru Chilia și Cetatea-Albă decît în înțelegere cu Ștefan-cel-Mare; iar, ca să șteargă impresia rea ce făcuse cu propunerea sa asupra Moldovei, ieși cu o altă propunere, și anume: Cavalerii Teutoni să fie mutați din Prusia în „Podolia“ și Prusia să fie dată ca feud lui Sigismund.

Oricum, autorul susține că ieșirea lui Ioan Albert împotriva Moldovei a fost principala cauză a nesuccesului din 1497. Era doar de față la discuții Bartolomeiu Dragfi, bun prieten de arme al lui Ștefan-cel-Mare și care de sigur totul i-a raportat. Apoi tot acolo era Ștefan Zápolya, un dușman fățiș al lui Albert, și mulți alți neprieteni.

Principalul rezultat al discuțiilor de la Leutschau a fost încheierea unui tratat tainic între cei doi regi pentru a se apăra reciproc împotriva supușilor, tratat semnat la 5 Maiu 1494.

În general, din discuțiile de acolo folos a tras numai Vladislav, iar Albert s'a întors cu minile goale.

La 7 Maiu 1494 Ioan Albert pleca spre casă, și, imediat ce sosi

la Cracovia, găsi de cuviință să trimeată la Ștefan, Domnul Moldovei, doi senatori (pe cancelariul Krzeslaw Kurozwek și pe Jan z Przytyka Podlodoski), participanți la desbaterile de la Leutschau, ca să-i dea relații despre discuțiile asupra Turcilor, — de sigur despre rezultat numai; în același timp trebuiau să-l ajute pe rege la ocuparea Chilie și a Cetății-Albe. Dar această propunere era numai un pretext, căci la 6 April 1494 Albert încheiase un armistițiu pe trei ani cu Turcii, iar la 28 Iunie se grăbi să-l ratifice; deci nu putea fi vorba de o luptă împotriva lor.

Nu mult după aceasta, prin August, sosi vestea că Tatarii au prădat Lituania, iar ajutoarele polone au fost distruse. Regele convocă seimul la Radom. Aici sosiră doi soli de la Ștefan-cel-Mare, aducând vești că Voevodul bucuros aprobă acțiunea regelui relativ la Chilia și Cetatea-Albă, dar el cu oamenii săi se va alipi armatelor regale de-abia când vor ajunge la Dunăre. Va permite armatelor să treacă prin Moldova și să capete alimente, însă să nu se îndepărteze de Nistru.

Se vede că afacerea tatară nu era așa de gravă, întru cât Ioan Albert a putut să-și îndeplinească mult doritul drum în Prusia. Astfel pe la 31 Octombrie 1494 era primit de Prusieni pe malul Vistulei, la Dybowe, apoi a trecut la Torun, unde primi jurămintele supușilor și unde li întări privilegiile. Visită apoi orașele Elbing, Malborg, etc. La Danzig n'a fost din cauza molimei și a întinderii apelor Vistulei, care se revărsaseră tocmai atunci. Prin Ianuar 1495 se întoarse iarăși la Torun, unde-l găsi și Filip Callimachus, marele instigator al luptei contra Turcilor. S'a discutat iarăși chestia mutării Teutonilor în „Podolia sau în Moldova“.

Pe la 15 August 1495 Ioan Albert alipi provincia Plock, iar spre sfârșitul anului 1496 se însură cu Ana, fiica lui Nicolae Radziwiłł, voevodul Vilnei.

În drum spre Cracovia, regele s'a oprit vre-o trei luni în Lublin, apoi în Sandomir (Decembrie 1495-Februar 1496). De sigur în orașul Sandomir a fost fixată ziua convocării seimului pentru 13 Mart 1496 la Piotrków. În mesagiul regal se vorbea de războiu.

La adunarea acestui mare seim s'a discutat mai întâiu proiectul de constituție al Statului polon, și s'a votat. Apoi s'au aprobat creditele necesare pentru un războiu împotriva Turciei. Era vorba de ocuparea celor două cetăți moldovenești de supt Turci. „Cu toate acestea era o expediție în afara granițelor polone, căci, ori-

cum am putea explica faptul că Moldova, ca principat vasal, se afla cuprinsă în granițele Statului polon, totuși cu niciun preț, basat pe această judecată, nu se putea ocupa Chilia și Cetatea-Albă“ (p. 113).

În vederea unei lupte împotriva Turcilor, Ioan Albert a căutat să cîștige ajutorul fratelui său din Lituania. De altfel, încă de la congresul din Leutschau, în special după prădăciunea Tatarilor de la Wiśniowiec, relațiile polono-lituane erau foarte prietenoase. Acțiunea acestor relațiuni se învîrtia în jurul a trei chestiuni importante: a) înzestrarea lui Sigismund, b) înoirea uniunii și c) apărarea comună.

a) Știm că la 5 Februar 1494 se încheie tratatul lituano-moscovit, iar după un an (18 Februar 1495) Alexandru al Lituaniei se căsătorește cu Elena Ivanovna, fiica marelui-duce. Prin Mart 1495 sosi la Viena mama lui Alexandru, care nu se prea împăca însă cu noua noră, din cauza religiei ortodoxe. Misiunea politică a acestei visite regale era cedarea Chievului și a altor orașe de supt ascultarea lituană lui Sigismund; dar în mod energic s'au opus acestei cereri nobilii lituani. În cele din urmă s'a hotărît ca fiecare frate să ofere cîte-o sumă de bani pentru înzestrarea lui Sigismund.

b) Înnoirea uniunii polono-lituane de la Horodło (Octombrie 1413, 2) a fost făcută de-abia la 6 Maiu 1499.

c) Pentru lupta comună împotriva păgînilor, în afară de desele solii polono-lituane, însiși frații iagelloni (Albert și Alexandru) s'au întîlnit în Parzew, la 26 Novembre 1496. S'a constatat că marele-duce de Moscova era în luptă cu Suedesii, însă avea legături de prietenie cu Tatarii și cu Ștefan-cel-Mare (Elena, fiica Domnului Moldovei, era căsătorită cu moștenitorul tronului moscovit), iar cu Turcii căuta prietenie. Lituania deci avea mîinile libere să colaboreze cu Polonia la o luptă împotriva Turcilor. Din întreaga discuție a reieșit că mai bun lucru este atacul comun împotriva Chilie și a Cetății-Albe. Apoi s'a hotărît că în vara anului 1497 regele polon se va opri cu armata în Camenița Podoliei, iar marele-duce lituan în Łuck, de unde se vor lua alte hotăriri.

După întoarcerea de la Parzew, regele s'a mai oprit, în Decembrie 1496 și în Ianuar următor, la Lublin, iar apoi a plecat la Sandomir, unde începu, în mod serios, să se pregătească de războiu. Mai întăiu s'a încercat dacă marele diferend nu s'ar putea aranja

pe cale pașnică și în acest sens a fost trimis la Sultan Nicolae Strzeżowski. Se cerea întâi cedarea celor două cetăți dunărene, iar în cel mai rău caz să se îndepărteze cel mai puțin Tatarii din Bugeac. Și într'un caz și în altul, regele oferia despăgubiri în bani. Dar tratativele lui Strzeżowski au dus la ruperea definitivă a relațiilor dintre Polonia și Turcia.

Ioan Albert s'a speriat de amenințarea turcească și imediat a trimis pe Ioan de Chodcza după ajutor la regele Vladislav. Acesta răspunse că are armistițiul cu Turcii, totuși îi oferă 8.000 de Unguri și 4.000 de Cehi, cu condiția că aceste ajutoare vor veni odată cu cele moldovenești, când armatele regale vor ajunge la Chilia și Cetatea-Albă.

Ioan Albert trimise după ajutor și la Alexandru al Lituaniei. Acesta, pe la 10 Maiu trimise pe Ivașcu Sapieha la Ioan al III-lea să ceară ajutor împotriva păgînilor. Dar hoierii moscoviți au întreat pe sol: „dar Voevodul Moldovei va merge cu domnia voștri? Trebuie să știm și noi ce face Voevodul“.

Regele polon trimise solie, în persoana episcopului de Chelm Matei din Stara Łomża, și la Domnul Moldovei. Aduse din partea Voevodului felicitări și urări de izbîndă, însă el cu oamenii săi se va alipi armatei regale la Dunăre. În această vreme cardinalul Frederic l-ar fi prevenit pe Albert de intențiile ascunse ale lui Ștefan.

La 19 Maiu 1497, adecă două zile înainte de pornirea expediției, regele intră în Liov, dar de-abia la 27 Iunie ajunse la Gologóry, de unde porni armata. În jurul regelui se aflau toți demnitarii Statului. Armata regală nu plecă spre Haliciu, cum era natural, ci o luă spre Mogilnica, de unde avea să se îndrepte spre Chilia. Aici s'au alăturat și Velicopolonii. La 25 Iulie s'a trecut armata în revistă.

Autorul observă că erau prea multe „tabere“. Aproape de 30.000. Numai regele avea peste 6.000 cară. Armata era în număr de peste 80.000, pusă supt comanda lui Ioan Trnka de Raciborzan.

Pe de altă parte, și armata lituană înainta spre cea regală. În drum, pe la 5 Iulie, Lituaniienii au răspins un atac tatar.

Autorul presupune că în această vreme în Moldova se aflau acum Turcii, dar că Ștefan nu l-a prevenit pe Ioan Albert. Când armata polonă ajunse la Nistru, Ștefan trimise vorbă că nu permite trecerea armatei regale nici chiar prin Basarabia. Regele

însă trecu Nistrul și apoi dădu ordin să vie și ajutoarele teutone de la Haliciu (vre-o 400 decălăreți). Trecerea armatelor peste Nistrul a durat vre-o săptămână, apoi se înaintă pe teritoriul Moldovei, și primul popas se făcu la Coțmani, pe la 16-17 August. Aici solii lui Ștefan-Vodă, Tăutu și Isac, fură închiși și duși la Liov, fiindcă au îndrăznit să ceară ieșirea armatei regale din Moldova.

Prin aceasta ruperea relațiilor între cele două țeri se produse în mod oficial. Imediat avu loc un Consiliu de războiu: Ioan Trnka propuse să se ocupe mai întâiu Hotinul, căci „pământul Sepenicului, al cărui oraș principal era Hotinul, încă din vremea lui Casimir-cel-Mare aparținea Poloniei“. Dar regele nu aprobă propunerea lui Trnka, și la 7 Septembrie se hotărî să se atace Suceava, capitala Moldovei. În drum regele adună mulți Moldoveni nemulțămiiți și de sigur vre-un pretendent. La Tărăsăuți s'au alăturat și Velicopolonii; apoi au pornit mai departe și, pe la 18-20 Septembrie, trecură Siretiul, iar, la 24, erau acum lângă Suceava.

În această vreme Ștefan-cel-Mare a reușit să adune vre-o 40.000 de luptători (18.000 Moldoveni, 10.000 Turco-Tatari *(sic)*, și vre-o 12.000 de Unguri) *(sic)*.

Resistența garnizoanei Sucevei de supt conducerea lui Luca Arbore, apoi hărțuielele tot mai dese ale Moldovenilor din afară și lipsa de alimente au scăzut la minimum entuziasmul armatei polone. Din această cauză armistițiul propus fu primit cu o mare bucurie; condițiile unei păci se vor discuta mai târziu. Toate acestea s'au făcut prin intermediul Ungurilor. Între altele Ștefan-cel-Mare a trimis vorbă regelui să se întoarcă pe unde venise. Și cu acestea Polonii au fost lăsați liberi să pornească acasă. Pe la 19 Octombrie armata regală a și pornit înapoi, dar pe drumul muntelui și nu pe unde i se spusese. Regele era bolnav, fie de supărare, fie de supărarea climatei. La 26 Octombrie, în codrii Cozminului, „Turcii, Tatarii, Muntenii, Moldovenii și chiar o mână de Unguri“ *(sic)* au atacat cu furie taberele regale, și în învălmășeală aproape le-au distrus. Au murit peste 11.000 de oameni, dintre cari vre-o 5.000 de nobili. În special carăle au fost cu pre-dilecție distruse și prădate.

Autorul susține că armata lui Ștefan-cel-Mare a distrus pe Poloni, și nu Turcii, cum susțin alți istorici. Ca exemplu, dă pe Boldur, care distruse pe Mazovienii. Dar tocmai în această vreme

se apropia și armata lituană. Se vede că Ioan Albert ceruse ajutorul lui Alexandru încă pe cînd era în Braclaw, fiindcă acolo se presintă pe la 19 Septembrie solul lui Ivan al III-lea și-i puse în vedere să nu atace pe Ștefan. Din această cauză Alexandru nu putu veni în ajutorul fratelui său; trimise numai vre-o cîteva mii de soldați, iar el cu grosul armatei, pe la sfîrșitul lui Septembrie, se întoarse acasă. Ajutorul lituan a ajuns la Prut pe la 30 Octombrie; dar era prea tîrziu pentru a putea fi de vre-un folos. Regele era serios bolnav și-și continua înapoierea. La 31, era la Sniatyn, iar la 5 Noiembrie lîngă Tlumacz, unde-și împrăștié armata.

La 12 Noiembrie, Ioan Albert sosi la Liov și peste puțin timp se însănătoși. De la Liov începu el corespondența explicativă a expediției. Mai întăiu scrise lui Frederic, frate-său, apoi lui Vladislav al Ungariei. Tot insuccesul se explica prin boala regelui.

Pentru ziua de 18 Ianuar 1498 se fixă un seim general la Piotrkow. La începutul lui Decembrie regele plecă din Liov. După ce avură loc desbaterile seimului, el se întoarse la Cracovia (22 Februar).

Pe la 1-iu Maiu s'a început revanșa turcească. Sultanul însărcină pe Bali-bei Malcoci-Oglu, pașa de Silistra, să se lege cu Moldovenii și să între în Polonia. Într'un timp foarte scurt (până la 15 Maiu) au cotrobăit și au prădat toată partea de Sud a țerii. După ce au luat cu ei vre-o sută de mii de prizonieri, s'au întors acasă fără nicio piedecă.

În timp ce teama cuprinsese pe Cracovieni (16-17 Maiu) sosi la rege solia lui Vladislav cu propunerea să medieze pacea cu Moldovenii. Regele primi bucuros, și pe la 12 Iulie se încheie mult așteptata pace. Dar pe la sfîrșitul lui Iulie Tatarii s'au răpezit asupra Poloniei și au prădat-o îngrozitor. O altă expediție asupra Poloniei o întreprinseră Turcii pe la sfîrșitul anului 1498; dar acestora nu li-a mers, căci din cauza iernii grele mulți periră, iar la întoarcere soldații lui Ștefan li-au luat toată prada.

Prin Mart 1500 se încheie un armistițiu cu Turcii, dar prin April solul polon la Buda a aflat că toată creștinătatea se pregătește de războiu împotriva Turcilor: erau îngiobate și Polonia și Moldova.

În același timp Polonia fu grozav pustiită de Tatarii. Această prădăciune se făcu din indemnul Turcilor pentru a rupe Polonia

de Ungaria. Era o vreme cînd Moscova începea un mare războiu împotriva Lituaniei și deci și împotriva Polonici, iar aliatul marelui duce, Mengli-Ghirai, fu chemat în ajutor. La 1500 avură loc două năvale turcești: una în Iunie și alta în Septembrie. Astfel că Polonia nu putu să ieie parte la lupta împotriva Turcilor alături de creștini.

În Iulie 1501 se semnă un armistițiu polono-turc pe termen nelimitat. Dar, pentru a pune capăt și năvalei Tatarilor din Crimeia, cari ascultau și de Muscali, Ioan Albert încheie tot în 1501 o alianță cu Tatarii de dincolo de Volga, alianță îndreptată special împotriva lui Mengli-Ghirai.

În Februar și Mart avu loc marele seim în Piotrków. În afară de chestiunea armistițiului cu Turcii și altele mai mărunte, una principală, în jurul căreia s'a învîrtit discuția seimului amintit, a fost chestiunea teutonă. Marele maestru, fiind înrudit cu Casa saxonă (în urma morții lui Ioan de Tieffen fu ales Frederic de Saxonia), căuta să se eschiveze de jurămîntul de vasalitate ce datora regelui polon; totuși, în cele din urmă, a fost obligat să se presinte.

În această vreme, actuală era și chestiunea Pocuției. Ștefan-cel-Mare, folosindu-se de articolul 11 al tratatului din 1499, în care se vorbește de aranjarea unor diferende de graniță, declară întreaga Pocuție drept teritoriu litigios. Se face un scurt istoric al acestei chestiuni.

După terminarea seimului, regele plecă în Prusia, la Torun, apoi la Elbing, pentru a primi jurămîntul marelui maestru. Acesta însă se feri de a jura, până ce regele se îmbolnăvi și, la 17 Iunie 1501, în Torun, muri.

Se face apoi o scurtă dare de samă asupra personalității lui Ioan Albert.

Acesta este cuprinsul cărții d-lui Frederic Papée. Cu altă ocazie vom reveni cu complectări, și atunci vom da publicității și documente noi despre această epocă.

T. Holban.

Cea d'întăiu pedeapsă de „hiclenie“ în Țara-Românească

Se știe că Domnul, între alte puteri pe care le avea, putea să pedepsească aspru pe subalternii săi și pentru vina numită *hiclenie*. În ce consta aceasta, cînd și cui se aplica, nu s'a lămurit bine. Ioan Bogdan a încercat o caracterizare, exactă în ceia ce privește relația între pămînt și proprietarul său față de Domn;

„Boierul care avea pămînt, fie moștenit, fie cumpărat, fie dăruit de Domn, dacă nu mergea la oaste, cînd îl chema Domnul, săvîrșia o trădare, sau „cum se zicea atunci, o *hiclenie*, adică o lipsă de credință față de Domn și țară¹⁴. Cam în același fel socotise și Radu Rosetti, ceva mai înainte: „Numai prin excepțiune vedem pe Domni hărăzind cîte odată sate confiscate de la un al treilea pentru vre-o pricină bine determinată, totdeauna specificată în actul de danie și care aproape exclusiv de orice alta este înaltă irădare (УИТЛАДНЕТКО)²⁴. Alte lămuriri nu s'au mai dat.

Cuvîntul în sine, *hiclean* în forma veche, *viclean* mai tîrziu, este de origine maghiară: *hüttlen*, *hitellen*, *hitlen*, „necrezător“, „necredincios“, sens generalizat din mai vechiul *necredincios*, adică *păgân*. La noi e probabil că a venit prin limba slavonă³. Întemeindu-ne pe considerentul acesta etimologic se poate presupune că, atît cuvîntul, cit și noțiunea lui, sint vechi în limba romînă. În secolul al XIV-lea trebuie să fi existat cuvîntul la noi. N'am putea spune totuși dacă atunci avea numai sensul de *necredincios* religios ori denumia și altfel de necredință, infidelitate. Pe la mijlocul aceluia secol se poate vedea documentat că delictul înțeles prin viclenie exista.

Izvoarele istorice ungurești, care ni pot da multe lămuriri de amărunt în toate direcțiile⁴, ni vin în sprijin și acum. Dintr'o diplomă a regelui Ludovic de Anjou, de la 20 August 1359, putem precisa că înainte de această dată Domnul Țerii-Românești-Alexandru Basarab, putuse aplica pedeapsa aceasta cu toată strășnicia. În această diplomă vedem că regele se adresează mai multor nobili romîni, ale căror nume le cred în forma românească

¹ I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea*, în *An. Ac. Rom., Mem. Sect. Ist.* seria II, tom. XXX, București 1908, p. 373.

² R. Rosetti, *Pămîntul sîtenii și stăpînii în Moldova*, I, București 1907 p. 138-9.

³ Cf. și I. Bogdan, *o. c.*, p. 408.

⁴ Dintr'o cronică ungurească am mai subliniat un pasagiu cu privire la alegerea Domnilor Moldovei. *Au fost aleși cei dintîin Domni ai Moldovei?*, în *Revista Istorică*, XXI, 1935, p. 316-3. Acum găsesc pasagiul discutat de mine că e socotit ca interpolat, de I. Minea, *Principalele romîne și politica orientală a Împăratului Sigismund*, București 1919, p. 25, nota 1: „Pasagiul începînd de la „wayvode vero” înainte pare a fi o interpolare, căci e în contradicție cu rezistența Moldovei față de atacul regelui, povestită imediat înainte, în același capitol”. Credem că această presupunere nu se poate menținea. Pasagiul reprezintă o realitate a vremii, atît cu privire la alegerea Domnilor, cit și la tendința Ungariei de a avea Moldova ca vasală, chiar cînd aceasta se îndreptase spre Polonia.

așa : Corpaci, Stanislau, Neagul, Vlanic, Nicolae și Vladislav, fiii lui Vladislav, fiul lui Zîrnea sau Zovnă, și li acordă moșia Răcaș din Banat, la riul Timișul-Mic, și alte trei sate, pentru serviciile prestate în special în Dalmația, la Zara. Odată cu aceasta ține să amintească și de vremea cînd Alexandru Basarab nu voise să-l recunoască de „Domn natural“. În acel moment boierii aceștia romîni s'au opus voinții Domnului lor și niciun fel de pedeapsă nu i-a putut întoarce de la credința lor către regele unguresc. Față de această împotrivire a lor s'a întimplat că au avut să sufere toată mînia Voevodului, pe care diploma o precisează limpede: „Quod nos, attendentes fidelium serviciorum merita Karapath, Stanislai, Negue, Wlanyk, Nicolai et Ladislai, filiorum Ladislai, filii Zovna, Olachorum nostrorum fidelium, qui eo tempore quo Alex. Bazaradi, Vajuoda Transalpinus, nos pro domino naturali recognoscere renuebat, ut ipsos non rerum damna, non vastus possessionum, nec mortis iniurie, nec aliorum periculorum terrores poterant ab huiusmodi fidelitatis constantia revocare; imo, relictis omnibus possessionibus eorum et bonis in Transalpinia habitis, nostre Maiestati se obtulerunt fideliter servituros“¹⁴.

E de observat că inșeși aceste posesiuni acordate deveniseră regale tot prin confiscare din cauza infidelității, căci se spune în diplomă: „que quidem possessiones et villae quondam patris nostri et nostrorum fuerant, et tandem, exigentibus infidelitatis eorum demeritis, predictae possessiones eorum, iuxta regni nostri consuetudinem approbatam, manibus patris nostri et per consequens nostris extant legitime devolute“. Cînd și în ce împrejurări le va fi luat Carol-Robert, documentul nu amintește.

Din aceste mărturii rezultă că Domnul Terii-Românești putea să pedepsească pe supușii săi în mai multe feluri, fie ei chiar boieri de pe primul plan, ca aceștia, cari sînt în legătură cu Ungaria și împotriva Domnului, față de care săvîrșesc hienenia.

¹⁴ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Romînilor*, I², București 1890, p. 60, unde punctuația este greșită. Am îndreptat-o după altă diplomă, din 22 Septembrie 1365, care spune; „Quod Karapch Olachus, filius Ladislai filii Zarna Olachy, aule nostre familiaris fidelis... et fratrum suorum... item Stanizlao, Negure, Wayuk, Nicolao et Ladislao, filiis dicti Ladislai, filii Zarna fratribus suis utertnis“; Hurmuzaki, *ibid.*, p. 99. În acesta se dau alte posesiuni și nu se menționează nimic cu privire la situația lor din Tara-Românească. De altfel vor mai fi și alte acte acordate tot lor la 20 Iunie 1371, cf. *ibid.*, pp. 180-32. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, Gotha 1905; p. 262, îi socotește în adevăr pribegi: „Diese ersten rumänischen Flüchtlinge aus politischen Gründen, pribegi“.

Față de acest delict rezultă din diplomă că s'au dat mai multe feluri de pedepse : aplicarea de amenzi (*rerum damna*), răpirea moșiilor (*vastus possessionum*), condamnarea la moarte, după vinovați nedreaptă (*mortis iniuria*) și terorizarea (*terror*). Credem că acestea erau pedepsele care se aplicau în primul rînd celui care se făcea vinovat de trădare. De aici reiese limpede că nu se referiau numai la confiscarea moșiilor, ci atingeau și orice alt fel de venituri ale acusatului, cum și însăși persoana lui.

Dacă Nicolae Alexandru, cel d'întăiu urmaș al eliberatorului din 1330, putea să aibă o atît de mare autoritate în fața boierilor țerii, putem bănuî că era un adevărat autocrat, cum rezultă din însuși titlul pe care i-l dă patriarhul constantinopolitan în același an 1359 și intru nimic mai prejos de orice suveran contemporan.

Aurelian Sacerdoțeanu.

Căsătoria unei Moldovence în Rusia secolului al XVIII-lea.

O foarte interesantă scrisoare se găsește în vol. VIII din *Arhiva Voronțov*, schimbată între doi membri ai familiei cu același nume, la începutul anului 1772, în timpul războiului dintre Ruși și Turci.

În ea, după ce se arată cine sînt probabilii plenipotențiarî ai Rusiei la proiectele de preliminarii de la Iași : contele Orlov, vicecancelariul Panin și ambasadorul Țarinei la Constantinopol, Obrescov, e vorba și de căsătoria baronului de Bilostein cu o tinără Moldoveancă, de vre-o cinsprezece ani, din familia Roset.

Baronul, asupra căruia, neavînd la îndemînă o enciclopedie rusească, nu putem da referințe mai ample, a luat parte la campania din Moldova, cu gradul de colonel (polcovnic), supt ordinele mareșalului Rumiențov, care a făcut și „onorurile nunții“. Din conținutul scrisorii reiese că era un om nu prea inteligent, foarte bogat și care, după căsătorie, a sosit la Petersburg ca să presinte Împărătesei un memoriu „sur la Moldavie et la Valachie“.

Cit privește „baroneasa“, dintr'o familie care ține de „toată Moldova și de toată Muntenia“, a dat ocazie soțului ei să fie felicitat la Petersburg, de toată lumea, „sur cette grande alliance“.

Cine era ea ?

Din referințele pe care le publică istoricul Radu Rosetti în *Cronica Bohotinului* (An. Ac. Rom. pe 1905) putem reconstitui că era fiica fostului Mare Medelnicer Ioniță Roset, mort pe la

1762¹⁾. În arborele genealogic de la sfârșitul cronicii se arată că Ioniță Roset a fost căsătorit cu Smaranda Sion și a avut patru copii: Ștefan (căsătorit cu Maria Crupenschi), Gheorghe (căsătorit cu Ileana Herăscu), Maria (căsătorită cu Banul Dumitrachi) și Irina, viitoare baroneasă de Bilestein.

La 15 Iunie 1762, din „împărțeala făcută de Divan Casei biv Vel Medelnicerului Ioniță Roset“, averea Irinei se compunea din: Parte de moșie din Stănești ot Tazlău. Parte de moșie (indescifrabil) ot Soroca. Parte de moșie Podagra ot Dorohoïu, opt țigani, opt boi, șase vaci, doisprezece cai, cinci iepe, șazeci de stupi, douăsprezece „blide“ de cositor, douăsprezece talgere de cositor, douăsprezece căldări, o țigale, șase linguri cu capac, o sanie mare, dreptul la animalele „ce au rămas neîmpărțite“. O mie de lei bani „cari s'au dat la Foti negustoriul“²⁾.

Autorul cronicii spune că, „dacă numele baronului³⁾ era nemțesc, numirea de polcovnic dată gradului său este rusească; în lipsă de alte dovezi cred că zisul baron era, nu un colonel austriac ci un polcovnic rus de origine germană⁴⁾, de unde se vede că în afară de nume nu se mai știa nimic pînă acum despre soțul Irinei, nici măcar, cu precizie, direcția în care a apucat după căsătorie, părăsind țara.

Nu știm care va fi fost viața baronesei Irina la curtea Ecaterinei a II-a. O singură informație o mai avem despre ea, în această calitate, și anume un document citat de Radu Rosetti (Ac. Rom., pachetul XXIII, No. 247), unde se vorbește de niște răzeși de pe Bicu, cari vind, în primăvara anului 1774, părțile lor de moșie „Mării Sale baron von Bileșten și cuconii Irina Rusetesei“, megieși cu proprietatea Irinei de la Soroca⁵⁾.

În „*Cronica Bohotinului*“ mai aflăm că la începutul anului 1796 Irina nu mai era în viață. Dar, fie că Bilestein o precedase, fie că menajul se desfăcuse mai de mult, ceia ce pare a fi mai probabil, „baroneasa“ moare supt numele de „Lupu Roset“. Autorul ajunge la concluzia că Irina se căsătorise pentru a doua oară cu un Stolnic Roset, pe care nu l-a putut identifica⁶⁾.

¹⁾ *Cronica Bohotinului*, p. 182 (paginația volumului întreg din *An. Ac. Rom.*).

²⁾ *Ibid.*, pp. 246-27.

³⁾ În cronică numele e ortografiat „Belistein“, în scrisoare, „Bilestein“, pe care-l adoptăm.

⁴⁾ *Cronica Bohotinului*, p. 185.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 185, nota 6.

⁶⁾ *Ibid.*, p. 191.

Scrisoarea care urmează, în afară de faptul că prin ea însăși constituie un document al relațiilor dintre boierimea noastră în trecut și elementele armatelor străine de ocupație, aduce unele precisări și cu privire la familia Medelnicerului Ioniță Roset.

Petersburg, 5 Ianuar 1772.

A. P. Woronzow, către contele Woronzow, la Paris.

...»On commence à parler hautement et beaucoup de la paix. Je ne sais pas si cela la fera venir plutôt. On avait déjà nommé les plénipotentiaires qui devaient aller en traître de notre part à Jassy. C'étaient Mr. le comte Orloff, Mr. le vicechancelier et Mr. Obrescow. Mais tout cela n'est encore que le bruit de ville...

...Vous a-t-on annoncé le mariage de Mr. le baron de Bilestein? C'est une nouvelle qui a fait ici la plus grande sensation. Mr. de Roumenzow en avait fait le détail à Mr. de Panin, qui, a ce qu'on dit, a été main de maître. C'est une jeune Moldave de 15 à 16 ans que le cher baron a épousé. Mr. le maréchal a fait les honneurs de la noce. C'est une demoiselle qui tient à toute la Moldavie et à toute la Valachie; elle est Rosetti, c'est tout dire. Tout le monde se disposait ici à féliciter le baron sur cette grande alliance. Mr. de Panin avait fait écrire une lettre circulaire dont on devait lui envoyer des copies signées par tout ce qu'il y a de grand à la Cour; toutes ses connaissances étaient invitées à lui écrire de leur côté, lorsque Mr. le baron est venu déranger tout ce projet en arrivant inopinément ici avec un mémoire qu'il doit présenter à l'Impératrice sur la Moldavie et la Valachie. Les projets sont, comme tous ceux qu'il forme, des plus vastes et des plus magnifiques. Enfin c'est un homme à mettre aux petites maisons, et son séjour à l'armée, et surtout à celle de Mr. le comte Roumenzow, a achevé à le rendre complètement fol. Il nous a donné une scène des plus divertissantes le lendemain de son arrivée à un souper chez Mr. Oubril, où on s'est impitoyablement moqué de lui pendant toute une soirée, sans qu'il s'en soit aperçu. Voilà exactement ce que qu'il s'appelle conter des fagots"...

(Archiva Woronzow, t. VII, pp. 656, 657-8.)

V. Mihordea

Un izvor cu privire la războiul turco-polon din 1673.

În *Histoire des Grands Vizirs Mehmet Coprogli Pacha et Ahmet Coprogli Pacha*, Paris 1686, se cuprind și citeva știri nouă despre expediția lui Sobieski în 1673.

La 9 Octobre 1673 Sobieski se află la Nistru. „Ensuite il fit en sorte d'avoir communication avec les Hospodars de Valachie et de Moldavie, qui luy avoient donné avis de s'approcher pour prévenir les Ottomans et fit prendre resolution à ces princes qui n'estoient venus à cette guerre que pour leur observance forcée, d'abandoner le party des Turcs dès qu'il seroit aux mains avec eux. Mais les Hospodars, craignant que les Turcs ne découvrisent le secret de cette correspondance et ne prévinsent leur

dessein, ils se retirèrent la nuit suivante, laissant une partie de leurs troupes aux Polonois, qui s'emparèrent incontinent de leur poste... Grande agitation... causée, sans doute, par la desertion des Valaques et des Moldaves ¹.

Urmează prada lui Caplan-Paşa, care face tranşee la Țuțora ². Sobieski e oprit de discordia politică să-l atace. În retragere Husein-Paşa e lovit „par les paysans de Pologne et ceux de Valachie“.

„Cependant Le Hospodar de Moldavie ³, mal satisfait aussi de ce que les Polonais n'avoient pas tiré tout l'avantage qu'il eseroit de leur victoire, s'en separa ; après avoir conduit presque sur la frontiere tous les grands de la principauté, il les abandonna et se retira vers les Turcs, avec sa femme et ses enfans, pour se mettre sous leur direction, s'excusant sur ce qu'il avoit esté contraint par ses principaux officiers de prendre le party des Polonois. Mais les seigneurs moldaves, se voyant ainsi traittez de leur prince, firent sçavoir au general Sobiesky que, si on vouloit leur donner un chef pour leur commander, ils abandonneroient tout ce qu' ils possédoient et se soumettroient entierement à la Pologne, en sorte qu'ils travailleroient avec les Polonais à leur défense commune ⁴.

Caplan e încă fortificat la Țuțora : neajutat, se retrage pentru iarnă.

În volumul III e vorba de campania contra lui Doroşenco, și se văd Domniii noștri oferind mediația lor. N. Iorga.

Relațiile Aromînilor din Moscopole cu reprezentanții Republicii Veneției la Constantinopol în secolul al XVIII-lea

Cred că nu mă repet dacă înfățișez mai desvoltat, în acest articol, unul din aspectele relațiilor Aromînilor din Moscopole cu lumea venețiană, arătat în mod succinct într'o lucrare publicată în „Mélanges de l'École Roumaine en France“ ⁵.

¹ I, p. 295.

² II, pp. 3-4.

³ Al Țerii-Românești, Grigore Ghica.

⁴ *Ibid.*, pp. 10-1.

⁵ *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII-e et XVIII-e siècles*, „Mélanges de l'École Roumaine en France, 1931“.

Am avut dese ori ocazia în *Revista Istorică* să ating problema relațiilor comerciale din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea ale Arominilor moscopoleni cu Veneția. Din materialul cules în Arhivele de Stat din Veneția, am crezut că partea privitoare la raporturile Moscopolenilor cu *bailul din Constantinopol* ar putea să alcătuiască subiectul unui articol din care caracterul negustorilor aromâni să apară și supt alt aspect decît acela al unor oameni preocupați numai de vînzare și cumpărare¹. Vom înfățișa mai întăiu materialul, iar la urmă vom căuta să tragem din el o concluzie.

Moscopolenii frecventau pentru treburile lor negustorești consulatul venețian din Durazzo. Consulul Pietro Rosa, „per la Serenissima Republica di Venetia console in Durazzo e scale d'Albania“, profita de faptul că unul din acești „mercanti di Moscopoli“ se ducea la Constantinopol pentru propriile lui ațaceri pentru a-i încredința o scrisoare adresată bailului sau a-l însărcina a vorbi cu acesta și a-i înfățișa neajunsurile de care suferă comerțul venețian la Durazzo din pricina autorităților turcești și a pirațiilor Dulcignoșilor. Se știe că bailul, ca reprezentant al Serenissimei Republici la Constantinopol, avea grija de interesele țerii sale în Orient, că avea jurisdicție asupra Venețienilor stabiliți în Imperiul otoman și că apăra comerțul venețian și pe supușii venețieni.

În două scrisori din 1706 adresate de Pietro Rosa bailului Ascanio Giustinian (1703-9²), întilnim pe Moscopoleanul Ioan Costa Giupan (sau Jupan).

Pe ziua de 25 April 1706, consulul venețian scrie: „Astăzi, am izbutit să capăt, cu bani, de la naibul³ cadiului, copia aci-însertată a firmanului pe care o trimet Excelenței Voastre cu aducătorul presentei, care va fi Ioan Costa Giupan din Moscopole“.

„Hoggi mi è riuscito d'ottener dal naippi di cotesto cadi a costo di soldo la qui inserta copia di fermano che tras-

¹ Problema am atins-o și într'o lucrare care așteaptă să fie pusă supt tipar: *Arominii moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*.

² Care a avut legături și cu Constantin-Vodă Brîncoveanu. V. *Corespondența inedită a lui Constantin Brîncoveanu cu bailul Ascanio Giustinian*, în *Revista Istorică*, XVII, p. 169-76.

³ *Naib* (cuv. turcesc) = supleant.

metto all' E. V. per il lator della presente che sarà Giani Costa Giupan da Moscopoli“.

(Bailo di Costantinopoli, filza 127, Lettere Ecc. Bailo Kv. Giustinian, 1703-1709.)

Pietro Rosa scrie cu data de 30 April 1706 : „Cu alte scrisori ale mele, prea-respectuoase, trimise supremei autorități a Excelenței Voastre cu Ioan Costa Jupan din Moscopole, cu datele 23 și 25 ale lunii curente, am răspuns îndată cinstitei [scrisori a] Excelenței Voastre înmînată mie de Turcul care a fost disdar¹ al acestei piețe“.

„Già con altre mie ossequiosissime inviate alla suprema autorità dell' E. V. con Giani Costa Zupan da Moscopoli seguite li 23 e 25 del corrente feci di subito risposta al suo riverito pervenutomi col Turco fù disdar di cotesta piazza“.

(*Ibid.*)

Același consul recomandă într'o scrisoare cu data de 16 Februar 1709, adresată bailului Alvise Mocenigo (1709-714)², pe Ioan al lui Gheorghe Papa „negustor grec³, din Voscopole, care face comerț cu Veneția și e prieten al acestui consulat“. Negustorul moscopolean se duce la Constantinopol, pentru afacerile sale și e însărcinat de către consul să presinte o scrisoare bailului și să înfățișeze acestuia oral, „a voce“, starea în care se găsește scala Durazzo și consulatul venețian : consulul Veneției are de îndurat multe neajunsuri din partea autorităților turcești și trebuie să sacrifice cheltuieli mari ; în port se nasc dese incidente între Perastini (din portul Perasto, în Bocche di Cattaro), Tripolitani sau Tunisieni („Barbareschi“) și Dulcignoți :

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Signor Padrone Collendissimo.

Per alcuni suoi affari si porta a Costantinopoli il signor Gianni Giorgio Papa, mercaute greco de Voscopoli, negoziante in Venetia et amico di questo consolato, il qual mi pregò di raccomandarlo, al solito, al validissimo patrotinio di V. E., suplicandola reverentemente benificarlo con le gratie

¹ *Disdar* (cuv. turcesc) = comandantul unei setași.

² Din familia dogilor cu același nume. Fost ambasador în Anglia.

³ Am mai spus cu alte ocazii că Moscopolenii, de și aveau ca limbă de familie aromina, treceau, în fața lumii apusene, drept Greci, din pricina culturii lor grecești.

che suole dispensare la di Lei inatta generosità mentre ancor lui ci favorisce a questa parte.

Al medesimo li ho consegnato altra mia del no. 27 per l'E. V. et a voce l'esprimerà l'agitazioni di questo consolato e della scala, come pure la poca giustizia che li consoli conseguiscono a questa parte da' comandanti et alle gravose spese che giornalmente soggiace il consolato con gli pochi utili de gl'incerti, per il chè con gl'atti più profondi della mia rassegnatione mi raccomando alla di Lei pietosa beneficenza per poter in alcun modo risarcirmi di tanti danni da me sofferti nel passato per causa dei gravi accidenti nati in questa rada tra Perastini, Barbareschi e Dolcignoti, et il tutto cade a dani del console, come è ben noto alla di Lei rettissima intelligenza; sperando nella di Lei clemenza il mio solievo, mentre starò atendendo le di Lei venerate prescrizioni. Col benigno rescritto della gratia, con profondissimo [rispetto] le baccio il lembo delle vesti.

di V[ostr]a E[ccellenza].

Humilissimo, divotissimo, ossequiosissimo servo,
d. Pietro Rosa.

Durazzo, li 16 Febraio 1709.

All' Illustrissimo et Eccellentissimo Sign. Kv. Alvise Mocenigo.

(Bailo di Costantinopoli, filza 130, Lettere Ecc. Bailo Kv. Alvise Mocenigo, 1709-1714.)

Correspondența lui Pietro Rosa e întreruptă în timpul războiului turco-venețian din 1714-8. Ea este reluată după pacea de la Passarowitz (1718), prin care Veneția pierde Moreia, cucerită de Turci.

Într'o scrisoare cu data de 21 Octombrie 1719, adresată ambasadorului Carlo Ruzzini (1719-20), fost ambasador la Curtea Spaniei și la Viena, fost plenipotențiar la congresele de pace de la Carlowitz, Utrecht și Passarowitz și viitor doge (1732-4), Pietro Rosa face cunoscut acestuia că se simte la consulatul din Durazzo nevoia unei persoane „care să știe ceti și scrie turcește”. În postscriptul, dat din 25 Octombrie, al aceleiași scrisori, Pietro Rosa scrie lui Carlo Ruzzini că „Ghorghe Vreto, negustor din Voscopole, prieten al consulatului și om al lui Nicolae Caragiani¹”, a venit la consulat pentru a-și anunța plecarea, chiar în seara aceia „la Voscopole”, de unde se va duce la Constan-

¹ Negustor grec din Veneția, fost agent al lui Constantin Brîncoveanu; v. N. Iorga, *Cinci conferințe despre Veneția*, ed. a II-a, pp. 30 și 148.

tinopol. Pietro Rosa îl însărcinează să presinte el însuși scrisoarea, chiar „în mână“, lui Carlo Ruzzini. Consulul venețian adaogă că a mulțămît lui Gheorghe Vreto pentru acest serviciu și îl recomandă pentru postul de dragoman al consulatului. El roagă pe ambasadorul venețian să obție un „berat de dragoman“ pentru Gheorghe Vreto, care e „capabil și devotat Serenisimei Republici“ :

„...Di tanto l'E. S. avisai e mi comandò di rispondergli, quello che la riverita virtù dell' E. V. rilleverà dalla qui annessa copia tradota in greco per commodo del dragomano, e che per non haver tempo nella spedizione non l'ho potuta fare tradure, tenendo somma necessità questo consolato di un dragomano che sappia leggere e scrivere in turcho, per valersene di quello e simili et altre emergenze, che pur troppo sono frequenti in questa scala...

„P. S.... Oggi, che siamo [ai] 25 Ottobre, è venuto da me il signor Georgio Vreto, mercante da Voscopoli, amico di questo consolato e creatura del s. Nicolò Caraggianj, a rappresentarmi qualmente questa sera è di partenza per Voscopoli, di dove poi deve passare di subito costi, perchè occorendomi possa scriver all E. V., dovendo lui stesso venire ad'esibire la mia riverente sicura nelle venerate mani dell'E. V. Di tall'atto cortese lo ringraciai e nello stesso tempo l'incomodai della presente copia del no. 3, sotto li 21 stante, consegnata a questo s. console di Francia Monsù Ventura, qualle la incluse in una del suo Eccellentissimo S. Ambasciator, e la spedi per uno de' corsari tunegini, come le significai... Il medesimo signor Vreto viene da me humilmente raccomandato alla sovrana protetione dell' E. V., soto la di cui ombra spera conseguire qualche di lui solievo.

„...Si come il consolato tiene somma premura, come dissi, di persona fedele qual serva per dragomano della natione, conoscendo perciò il signor Georgio Vreto capace e bene affetto alla Republica Serenisima, per il chè humilmente supplico l' E. V. degnarsi farli ottenere il baratto di dragomano, accertandola ch'esigeremo da questo un ottimo servizio, essendo già lo stesso per supplire alla spesa...“.

(Bail) di Costantinopoli, filze 135, Lettere Ecc. Carlo Ruzzini, ambasciatore straordinario, 1719-20.)

Gheorghe Vreto e recomandat deci pentru postul de „baratar“, nume purtat de supușii raiale ai Sultanului pe cari acesta îi dădea ca dragomani consulilor streini¹.

¹ „On appelle des *Barataires* les sujets rayas du Grand-Seigneur que Sa Hautesse donnait elle-même pour drogmans aux consuls étrangers; cet usage a cessé depuis l'époque de l'ambassade de M. Sébastiani“; Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine*, I, p. 139, n. 1.

Correspondența lui Pietro Rosa cu ambasadorul Carlo Ruzzini se face „prin Moscopole“, „per via di Voscopoli“ (Moscopoli). De sigur că această corespondență era dusă de la Durazzo la Constantinopol și invers de negustorii moscopoleni.

Într'o scrisoare cu data de 13 Februar 1720, Pietro Rosa scrie lui Carlo Ruzzini că a primit „prin Voscopole“, pe ziua de 7, plicul trimes de ambasador și care conținea un berat și capitulațiile păcii. Pentru obțiuerea acestora s'au cheltuit 66 de reali, sumă pe care consulul venețian o datorește dragomanului Carli:

„Sotto li 7 stante ricevei per via di Voscopoli il piego che si degnò spedirmi del primo Genaro col barato e capitulationi di pace, che in quest'incontro molto mi giovaronno rendendo humilmente gratia a V. E. e farò tenere al S. Dragoman Carli gli reali 66, che il medesimo deto signore sborsò per compiacermi, e l'haverei fatto presentemente quando non mi fossi privato del soldo per gl'affari del pre-detto fregadone, ma, riunindolo, immediate glielo farò tenere. Nel mentre supplico humilmente V. E. farli intender che pazienti“.

Ibid.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pe ziua de 6 Maiu 1720, Pietro Rosa scrie lui Carlo Ruzzini că i-a trimes „prin Voscopole“, cu data de 30 April o scrisoare relativă de Dulcignoți și că așteaptă cu „Gheorghe Vreto să se întoarcă din Voscopole“, pentru ca acesta să însărcineze pe corespondentul lui Constantinopol cu plata celor 66 de reali datoriti marelui dragoman :

„.....Dall' antecedente mio riverente del no. 15, in data deli 30 Aprile scaduto, per via di Voscopoli trasmesse, la sublime intelligenza dell' E. V. racoglierà quanto mi sono fatto licito soggettarle sopr'il particolare de' Dolcignoti. Con la presente poi che mi sortisce spedirla per Sacista, l' E. V. si compiacerà più diffusamente rilevare il motivo del mio contegno co' Dolcignoti, che fu per compiacere all'istante de' mercanti e doganieri, quali m'instavano per porre in fibertà la scala, che da quelli veniva assediata con cinque grosse tartane e non volevano permettere ch'altro caricasse prima di loro....

„.....Quando la clemenza dell' E. V. adderisse far girar il mio debito delli 66 reali al magistrato eccellentissimo dei V. Savij alla Mercanzia, nel qual vado creditore dalla Cassa del Cottimo, il riceverei per somma gratia; in difetto poi, subito che sarà ritornato da Voscopoli il s. Georgio Vreto

farò che dia esso commissione al suo corrispondente costi di doverli pagare al s. Dragomano Grande....“

(*Ibid.*)

La 27 August 1720, Pietro Rosa amintește lui Carlo Ruzzini că i-a trimes, „prin Moscopole“, două scrisori, cu datele de 19 și 27 Iulie, în care îi arăta neajunsurile scalei Durazzo și felul cum a știut să potolească firea aprinsă a Perastinilor :

„...Dalle precedenti mie ossequiose spedite all' E. V. per Moscopoli, sotto li 19 e 27 Luglio scorso, la di Lei venerata virtù avrà compreso quant'insorgette in questa aggitata scala di Durazzo e quanto siasi da me operato a scanso di maggior inquietudini e con molta fatica e pena ò potuto frenare l'ardenza de' Perastini, la naturalezza de' qualli è già notte all' E. V....“

(Ballo di Costantinopoli, filza 134, Lettere Ecc. Ballo Giovanni Emo.)

În postscriptul cu data de 17 Novembre 1720 al unei scrisori din 16, Pietro Rosa recomandă bailului Zuanne Emo (1720-3) pe Moscopoleanul Mihail Gheorghiu : „Această [scrisoare] va fi naintată [Excelenței Voastre] de domnul Mihail Gheorghiu din Moscopole, care se duce acolo¹ pentru afacerile sale. Rog respectuos bunătatea Excelenței Voastre să binevoiască a-l proteja în ceia ce ar putea să aibă nevoie, căci e om cum se cade și bun negustor al nostru. Dacă binevoiți, veți putea afla de la acesta despre toate ticăloșiile Dulcignoților. Dumnezeu să ierte pe acela care i-a introdus din nou în această scală“.

„P. S. Siamo ai 17 detto. Ieri ho consegnato all' agà Mustaffà Alirussi Durazzino il pacchetto per l' E. V. Questa poi le sarà umiliata dal s. Micali Giorgio da Moscopoli, che per suoi affari se ne passa costà. Supplico riverentemente la bontà dell' E. V. degnarsi proteggerlo in quello che occorer li potesse, essendo uomo da bene e buon nostro negociante, dal quale se si compiacerà potrà rilevare distintamente l'iniquità tutta de' Dulcignoti, che Iddio perdoni a chi nuovamente li ha a questa scala introdotti.“

(*Ibid.*)

Bailul Zuanne Emo resolvă favorabil (1721) reclamația lui Constantin Bizuca din Moscopole împotriva căpitanului Cristoforo Matossovich din Perasto, căruia i se furase, în timpul războiului din 1714-18, ceara ce i-o încredințase Moscopoleanul. Iată ce

¹ La Constantiaopol.

scrie în această privință Pietro Rosa bailului pe ziua de 3 Februar 1721 :

„Eri reso mi fù ossequiosamente [il] foglio di V. E., ma senza datta suponendolo da molti mesi impennato a favore de s. Costantin Bisuca, negociante da Voscopoli, per alcune prettese [che] tiene col capitan Christofolo Matossovich da Perasto per cere rapitegli, come dice, nel tempo della decorsa guerra....“

(*Ibid.*)

Într'o scrisoare din 29 Septembrie 1725, Pietro Rosa recomandă bailului Francesco Gritti (1723-27) pe Moscopoleanul Adam Ghira : „Cu prilejul [plecării la Constantinopol a] domnului Adam Ghira, negustor din Moscopole, om al acestui consulat al Excelenței Voastre și devotat întregii națiuni, închin această smerită scrisoare a mea Excelenței Voastre pentru ca să dovedesc ceia ce, prin respectuoasele mele precedente [scrisori], prea-umila mea trudă v'a înfățișat. Nădăduind că toate [aceste scrisori] v'au parvenit, rog cu smerenie pe Excelența Voastră să primească în umbra înaltei sale protecții pe același domn Adam care pentru câteva afaceri ale sale urgente se duce în Capitală. De oare ce mă simt dator să-l recomand pentru serviciile pe care le aduce, cînd e nevoie, consulatului, și pentru comerțul său activ cu Veneția, doresc ca aceasta să fie susținut de mărinimia Excelenței Voastre pentru ca să vadă, prin acest favor, cum sint ajutați de către publicii represintanți toți cei devotați Srenisimei Republici. Vă rog să iertați îndrăzneala cu care cer, în favoarea celui de mai sus, înalta Excelenței Voastre protecții“.

„Con l'incontro ch'il sign. Adamo Gira, negociante da Moscopoli, creatura di questa consolato di Vostra Eccellenza e ben affetto a tutta la Natione, humilio questa mia riverente alla Grandezza dell'Eccellenza Vostra, per confermarli quanto con le rispetose mie antecedenti il mio humillissimo zelo li soggettò, sperando che tutte li saranno pervenute, supplicando humilmente Vostra Eccellenza a ricevere sotto l'ombra dell'alto di Lei patrocinio l'istesso sign. Adamo Gira, mentre per alcuni suoi affari di premura se ne passa a cotesta Corte, e, perchè ho tutto il debito d'amiterlo per li favori ch'ancor lui, quand'occorre, impartisce a questo consolato e per la frequenza de'suoi negocij che la con la Piazza di Venezia, molto mi prema che l'istesso sia dalla di Lei munificenza beneficato a fine che

scorga con questa parzialità sonno assistiti dagl' Eccellentissimi publici rapresentanti tutti gli ben affetti della Serenissima Republica, degnandosì per affetto di gracia a condonnare l'ardire ch'in ciò mi prendo in impetrare a favore del medesimo l'alta di Lei protetione....“

(Bailo di Constantinopoli, filza 142, Lettere dei consoli al' Ecc. Bailo Gritti, 1723-27.)

Pe ziua de 21 Octombrie 1725, Pietro Rosa face cunoscut bailului Francesco Gritti că tartana *Madonna della Salute* e închiriată pentru un transport de smoolă de la Valona la Galipoli, „*un noleggio de pegola per Gallipoli*“ : „Cei cari o închiriază sînt domnii Hagi Mihail Simu și Mihail Sideri, negustori din Moscopolle. Cel de-al doilea, după ce va termina încărcarea la Valona, se va duce pe uscat la Constantinopol, iar de aici la Galipoli pentru ca să primească marfa și, de oare ce aceștia sînt negustori ai consulatului Excelenței Voastre, îl recomand cu toată smerenia suveranei protecții a Excelenței Voastre“.

„....Li nolegiatori sono li signori Cazi Micali Simo e Micali Sideri, negotianti da Moscopoli, l'ultimo de'quali terminato che haverà il carico alla Vallona per terra se ne passerà a Constantinopoli per poi andarsene a Gallipoli a ricever il carico stesso, e, sicome questi sono mercanti del consolato di V. E. cossì con tutta l'umiltà lo arricomando al sovrano di Lei patrocinio....“

(*Ibid.*)

După o zi, consulul venețian scrie din nou bailului (23 Octombrie 1725): „Se duc la Constantinopol domnii Ioan Simu și Mihail Sideri, negustori din Moscopolle și oameni foarte devotați ai acestui consulat al Excelenței Voastre. De aceia, cu smerenia care se cuvine, îi recomand suveranei protecții a Excelenței Voastre. Aceștia sînt proprietarii mărfii din tartana [lui] Palicuchia“.

„....Se ne passano a Constantinopoli li signori Joannj Simo e Micali Sideri, compagni negotianti da Moscopolj e creature molto affettuose di questo consolato di V. E., e perciò con la dovuta sommissione li raccomando al sovrano patrocinio dell' E. V., e questi sono li proprietarj del carico della tartana Palicuchja....“

Ibid.

La 30 Octobrie 1725, Pietro Rosa scrie bailului Francesco Gritti: „Alte [scrisori respectuoase, precedente, ale mele, veți primi prin domnii Ioan Simu și Mihail Sideri, negustori din Moscopolle, de-

votați mie. Aceștia sînt proprietarii mării din tartana Madonna della Salute, a căpitanului Nicolae Palicuchia, și cu toată smerenia îi recomand suveranei protecții a Excelenței Voastre“.

„Altre mie riverenti antecedenti le riceverà dalli signori Joannj e Micali Sideri, negotianti da Moscopoli, miei amorenti (*sic*), e questi sono li proprietarij del carico della tartana Madonna della Salute, capitan Nicolò Palicuchia, li quali con tutta sommissione raccomandando alla sovrana protezione di V. E...“

Ibid.

Într-o scrisoare cu data de 5 Februar 1728 adresată bailului Daniele Dolfin (1726-29), Pietro Rosa scrie următoarele: „Rog cu smerenie clemența Excelenței Voastre să ierte respectuoasa îndrăzneală cu care recomand persoana domnului Adam al lui Gheorghe Ghira, negustor din Moscopole, om devotat al acestui consulat al Excelenței Voastre, și a cărui casă continuă un comerț activ cu Veneția, unde corespondent al său e Co[nstantin] Dimitrie Peruli. Acesta din urmă mă indeamnă mereu să ajut pe zisul domn Adam, pe fiii și pe frații lui, în tot comerțul lor. Îndrăznesc să implor suverana protecție a Excelenței Voastre în persecuțiile pe care le îndură bietul om din pricina ticăloșiei citorva compatrioți ai săi, de și e străin de învinuirile pe care i le aduc. De oare ce Excelența Voastră sinteți tatăl și protectorul nevinovăției, nădăjduiesc că [Adam Ghira] va primi din partea mărinimiei Excelenței Voastre toată mîngîierea dorită“.

„Suplico humilmente la clemenza dell' E. V. a condonnare il mio rispettoso ardore, il qual si accinge a raccomandarlj con tutta sommissione la persona del Sig. Adamo di Giorgio Gira, negoziante da Moscopolj, creatura ben'affetta di questo consolato dell' E. V., la casa del quale continua un dovizioso commercio con la Piazza di Venetia, essendo suo corrispondente a quella parte il sig. Co. Demetrio Perullj, il qualle sempre mi tiene incaricato di assistere il detto sign. Adamo, li di lui filgij e fratelli con tutto il di loro negozio, la premura del qualle avendola unita alla mia, mi rende ardito d'implorarlj il di Lei sovrano patrocinio nelle persecuzioni che pruova presentemente il pover huomo dalla malignità di alcunj suoi compatriotj, abbenchè lo stesso sia innocente dell'imputationi che lo caricano; siccome V. E. è padre e protettore dell'innocenza, così spero che dalla di Lei munificenza riceverà ogni sospirato sollevo“.

(Bailo di Costantinopoli, filze 144, Lettere Ecc. Bailo Dolfin, 1726-29.)

Aici se opresc știrile noastre cu privire la relațiile Arominilor moscopoleni cu represintanții Serenisimei Republici la Constantinopol. Încercarea noastră de a căuta informații în legătură cu subiectul articolului de față în cartoanele baililor cari s'au succedat după 1729 la Constantinopol a rămas fără roade.

Am văzut din cele înșirate mai sus că Moscopolenii se duceau, în secolul al XVIII-lea, în capitala Imperiului otoman, unde, ca agenți devotați ai consulului venețian din Durazzo, erau primiți în audiență de represintanții republicii Veneției la Constantinopol. Nu știm dacă în fața acestora ei se exprimau în grecește, servindu-se de un interpret, sau în italiană, limbă pe care o vor fi învățat în Veneția.

De și supuși ai „Marelui Senior“, Arominii din marele centru comercial și cultural din Albania sînt recomandați bailului, nu numai pentru interesele consulatului venețian din Durazzo, ci și ca niște oameni devotați Serenisimei Republici, cari au nevoie de sprijinul represintanților ei la Constantinopol pentru lămurirea treburilor lor personale. Pietro Rosa însărcinează pe Moscopoleni să infățișeze în audiențele lor starea în care se găsește scala Durazzo din pricina neajunsurilor pe care le îndură comerțul venețian din partea autorităților turcești și a Dulcignoșilor.

Arominii din Moscopole, negustori practici și plini de bun simț, vor fi fost deci oameni pe cari se puteau bizui represintanții Serenisimei Republici în Orient cînd era vorba de apărarea comerțului venețian în Adriatică.

Moscopolenii duc scrisorile consulului venețian din Durazzo represintantului Serenisimei Republici în capitala Sultanului și tot ei aduc răspunsul. Corespondența între țărmul Adriaticei și malurile Bosforului se face deci „per via di Voscopoli“. Acest amănunt ne duce cu gîndul la o altă îndeletnicire a Arominilor, — pe lângă păstorit și comerț, — și anume la *cărăvănărit*, care era un monopol al elementului românesc sud-dunărean. Trebuie să fi existat un serviciu regulat de caravane Durazzo-Constantinopol și Constantinopol-Durazzo, „per via di Voscopoli“, pentru ca Pietro Rosa, consulul Veneției, să-și fi incredințat Moscopolenilor corespondența adresată baililor Ascanio Giustinian, Alvise Mocenigo, Zuanne Emo, Francesco Gritti, Daniele Dollin și ambasadorului Carlo Ruzzini. Arominii din Moscopole vor fi fost, prin însăși îndeletnicirea lor cu căravănăritul, organizații unui fel de

serviciu postal. E o simplă presupunere întemeiată pe expresia „per via di Voscopoli“. Informațiile însă asupra acestei probleme ni lipsesc cu totul până acum.

Reiese deci din relațiile pe care negustorii aromâni din Moscopole le întrețineau cu reprezentanții Serenisimei Republici la Constantinopol, Ascanio Giustinian, Alvise Mocenigo, Carlo Ruzzini, Zuanne Emo, Francesco Gritti și Daniele Dolfin, că ei aveau interese în tot ceea ce privea comerțul venețian în Adriatică. Vestitul centru aromănesc respira prin această mare.

Valeriu Papahagi.

Cronica Sioneștilor ¹.

Harnicul subdirector al Arhivelor din Iași,* d. Gh. Ungureanu, dă în mare parte după, inedite le pe care le cunoaște așa de bine, istoria unei familii moldovenești care s'a relevat mai ales în veacul al XVIII-lea, încă de la început.

O Catrina Sion e de acasă Cozoni, deci rudă cu mama lui Alecsandri (aceiași tip fizic; v. la pagina 10). Antohie Sion era cumnat cu bătrânul Alecsandri, și erau și doi frați ai fetelor Cozoni, Ienacachi, Serdar, și Costachi, director al poștelor (*ibid.*)². Informațiile lui Ioniță Sion despre condițiile prinderii de Ruși a lui Ioan Sandu Sturdza, pe care l-ar fi slătuț să reziste, sînt folositoare; mai puțin sigure cele despre Postelnicia tatălui său la 1828 și planul unei legături cu Polonia pentru a ataca pe Ruși; dar Antohie Sion a fost arestat, ca și un Ilie Gherghel, amestecat, contra Grecilor, la 1821, și dus la București. „Comisia Europeană“ care-l judecă (p. 23) e însă o glumă.

Tot așa și participarea la redactarea Regulamentului Organic (p. 24). Dar că au fost uneltiri, cu chemarea a doi delegați de județ, o arată poetul Sion, nepotul lui Antohie (*ibid.*). Ioniță pretinde că părintele său, ispravnic de Bacău, ar fi opus candidaturii domnești a lui Mihai Sturdza pe aceia a lui Constantin Cantacuzino Pașcanul (p. 26). Interesantă și donația făcută Colegiului din București a învățăturilor lui Neagoe Basarab, manuscris care aparținuse lui Ștefan-Vodă Cantacuzino (pp. 26-8). Interesul lui

¹ Gh. Ungureanu, *Familia Sion, Studii și documente*, Iași.

² La pagina 12 cuvintele grecești trebuie corectate.

Antohie († 1848) pentru istorie e adevărit prin colecția și copia de cronică, puse la dispoziția lui Kogălniceanu (p. 28 și urm.). Pentru explicația privitoare la „Necrologul lui Ștefan-cel-Mare“, ceva nou la pagina 29. Fratele lui Antohie, Constantin, întrebuintat la cîrmuirea Moldovei de către Turci la 1821, laudă pe Pașa de Brăila Iusuț pentru dreptatea și mila lui (p. 34). El intriguează contra lui Ioan Sandu Sturza (numele de „Fridiric“ pentru Toader Balș și „Ciurlică“ pentru Alecu Roset, asociații lui, cari-l trimet la Pașă cu pîri, și e arestat; pp. 34-5). Balș Ciuntul și Grigore Balș erau în acest complot al marilor boieri (p. 35). S'ar fi gătit de drum la Constantinopol Grigore Balș, Ștefan Roset, Aga Roset și fostul tovarăș a lui Vodă la drum către Poartă în 1822, Vornicul Rășcanu (p. 35). Se descopere taina, și Pașa de Silistra surgunește pe acești boieri (p. 36). Ei ar fi dus la Brăila cele două milioane cu care Petrachi Sturdza cumpărase tronul (*ibid.*). Se pomenesesc boieri cari în 1821 fac din odăjdii harșale la caii turcești (*ibid.*). Costachi Sion ar fi lucrat la 1828-32 contra Rușilor cu Dumitrachi Ghica (pp. 38-9). Se vorbește și despre pircălabul de Galați, Ioan Cuza Postelnic, tatăl viitorului Domn (p. 41). Fiind din părțile muntelui, Sion îl face „Mocan“ (p. 42), încă: „mocanul și dobitocul“ (p. 42); v. și „casa Cuzii“ (p. 42). Cearta cu acesta, care-l arestase, continuă (pp. 42-3) („acest dobitoc mocan“). Aflăm lupta pentru locul de deputat la Tecuciu între Conachi și Costin Catargi (p. 43). Ciudatul personajiu care dă aceste note era așa de supărat, încît se cerea să fie primit celățean ungar (pp. 43-4): și Mitropolitul Veniamin l-ar fi încurajat (p. 44; v. și p. 45). Și mențiunea cunoscutului complot al lui Leonte Radu, care a fost expulsat în Rusia. Sion arată că Radu era înțeles cu „Logoiățul Sturza“, avînd cu el tot „ciocoi, ciocoieși, înzăoați și molluzi ca și fruntașii lor“ (p. 50).

Tot acolo și o întreagă cronică, plină de fapte nouă, a mișcării moldovenești de la 1848.

C. Sion arată că s'au adunat, prin „intriga rusească“, la Iași, „Moruzeștii, Cantacuzineștii (Cnejăi), Cole (*sic*), fiul doctorului Eistatie, ce este cuminat cu Grabeș (cetește: Grabbe), ghenearul rus“, Nicolae Istrati, tratat de „bunul prodosătoriu de patrie“, „beizadelele suțăști“ (Nicolae Suțu și frații), Grigore Cuza, „ce purta masca patriotică în fața sa“. Ei „au invitat pe cea mai mare

parte a boierilor țerii în numele obșteii, cerind privilegii și drepturi“. Adunarea se face la „Otelul Petersburschi, ce era în casăle răposatului Vornic Grigore Ghica“. Scriitorul asistă însuși la „mișăleasca adunare a noblețai“. Vorbesc „proprietarii cei de uliți, cari nici hainele de pe ei nu erau a lor“, despre „dreptățile obștești“. A doua reuniune se face la Logofătul Costachi Sturdza, descris ca „stăpinit de patima beției, mofluz, cărturariu“, care „au prăpădit toată starea cu desfrînările“, „fiii, Coco și Iorgu, nefiind mai buni decât tatăl“. Dintre Sionești vin acolo numai frații scriitorului, de la cari a aflat că „au lucrat Constituția în 35 de ponturi“.

C. Sion pretinde că proiectul a fost prezentat lui Vodă de Spătarul Cuza, „ce se arata în lume de bun patriot“, de Rola și Mihai Kogălniceanu însuși, care nu e pentru povestitor decât „un pușchiu“ (p. 53). Mihai Sturdza ar fi „incuviințat 32 ponturi, iar pentru 3 ponturi au dat răspuns că să ieie deslegare de la mai înaltele locuri“ (*ibid.*).

Dar „intriga“ urmînd de ambele părți, „lumea înzăoașilor“ se adună, la 28 Mart, la Alecachi Mavrocordat, ca să iea arme. Acolo erau aceiași doi Sionești și cu liii. Dar „la șase ceasuri“ intervine oastea, cu *ambii* fii ai Domnului. Mulți fug. „Gardurile, zăplajii li se păreau șes“. Noaptea, se arestează „frații Rusătești“ (nu „Rucănești“), Manolachi Costachi Iepureanu, Sandu Miclescu, viitorul Cuza-Vodă („Alecuză“), Ion Cuza. La 29 ei pleacă în „căruți jidovești și cu cai de poștă“ la Galați, unde se închid în casarmă, până a venit ordin „să-i dea peste Dunăre“. Scapă Lascar Rosetti, Iepureanu, „Cuza și alții“, „iar Vornicul Răducă-nachi Roset“ — a cărui biografie a scris-o descendentul său, Radu Rosetti — „cu frate-său Mitică, Ion Cuza, Miclescu Romalòs, fiu de Grec, ce-i dăduse peste Dunăre, i-au chemat la Țarigrad, după jalobele boierilor, triimese din țară“. În Bucovina ajung Costachi Moruzi, „Alecuză Moruzi, Vasilică Alecsandri“, Vasile Ghica și Teodor și Iorgu Sion (*ibid.*). Istrati și Kogălniceanu vor fi în curînd și ei tot acolo. Vasilică Ghica ar fi pregătit o „bandă de golani“, ca să atace Iașul. Gheorghe Sturdza de la Dulcești i-a poprit. În temniță întă Costachi Miclescu, de la Bîrlad (adecă de la Bogdana; trebuie să fie fratele străbunei mele), un tinăr Lambrino, un Ștefan Dunca, un Mîler, poate acela care a scris apoi, prin 1870, și încercări de roman. Ei ar fi fost și

maltratați acolo, din ordinul beizadelei Grigore. La moșii sînt opriți Alecu Aslan, un Bălănescu și alții.

Cînd vine ancheta turco-rusă, Talaat și Duhamel se unesc cu opoziția și cu Mitropolitul Meletie și episcopul de Roman Veniamin Roset, fii de boieri cari-și păstrau legăturile cu ai lor. La Mitropolie, în ziua de 15 Iunie, ei depun în minile lui Talaat plîngerea contra Domnului. Rușii erau la Leova pe Prut (p. 54), întrînd în Moldova la 15 Iulie (p. 55).

Cei „amețiți de fericirea Constituției“ n'ar fi fost opriți nici de iscarea, în Iulie, a ciumei. Alecu Ghica și Alecu Sturdza sînt în frunte: adunări se țin la cel d'întăiu, care rămîne pentru a unelti, de și Domnul însuși se retrăsese „la via Capșei de la Copou“.

Trimeterea Vornicului Lascar Bogdan, — pe care-l cunoaștem din corespondența legată de interesantul expatriat Gheorghe Bogdan, rămas în Italia —, ca să vadă pe Fuad-Efendi, noul comisar otoman, la Galați, nu reușește. Emisarul e exilat „peste Dunăre“, soția lui, „adevărată Romincă“, mergînd cu stăruințele până la Constantinopol.

Numai de Înălțare în 1849 Mihai Sturdza, mazilit, pleacă la Focșani, unde-l va găzdui fostul secretar al lui Tudor Vladimirescu, Dăscălescu, de ale cărui însemnări ne-am ocupat în *Memoriile Academiei Romîne*.

Nu-i place criticului nici nobilul Domn nou, Grigore Ghica, descris ca „un om mîndru, leneș, somnoros, desfrînat“ (p. 56), ajungînd a-l califica de „dușmanul omenirii și al țării“ (*ibid.*), față de care Mihai-Vodă era „adivarat părinte și patriot“. Cu el împreună osindește tot tineretul sedus pentru a cere unirea cu „Valahia“ și Domn străin. Nu e cruțat însă nici adversarul unioniștilor, Caimacumul Vogoridi, „om care nu știe nimic, un Bulgariu zălud, amețit de toate cele mai rele din lume“ (p. 57). Altfel i se pare acum beizadea Grigore, „tînăr plăcut, bine învățat și politic“ (*ibid.*), pentru a cărui urcare în tron va lupta. I-ar fi cerut însă sprijinul pentru Domnie și Alecu Balș, ministrul Trebilor din Lăuntru, căruia i-ar fi spus că „n'are destoinicie, n'are capacitate“ (p. 58). Va ajunge el și fratele, a fi și urmărit pentru agitație. Va sta trei luni păzit la mănăstirea Secu și în cele vecine. E vizitat acolo și de consulul frances Place (p. 60). Va fi supt pază și la Iași, după ce i s'a căpătat voia de plecare. Alegerea lui Cuza i se pare venită numai din faptul că „Mihalache

Cogălniceanu, Nastasache Panu, Mălinescu, Catargieștii și alții și-au (= n'au) găsit timpul favorabil de a veni la scop, spre a zice: „Scoală tu, ca să șed cu“ (p. 61). Ales și de „Valahieni“, noul Domn ar fi fost numai un distrugător al vechilor așezăminte.

Și astfel acest om fără socoteală ajunge a piri Rusiei pe Cuza-Vodă prin Petrachi Roset și Iordachi Beldiman, de o parte, și călugărul Teofan, de la Neamț, Ivan Dabija, din serviciul guvernatorului din Chișinău, de alta, „din corănia sa drept Moldovan, din Domnul țării, Dabija“ (*ibid.*), trecind și Prutul pentru urita treabă pe care o făcea.

Cu aceeași ură va judeca după căderea Domnului, pe representanții Regenței la Iași, Lascăr Catargiu și Dimitrie Sturdza, cărora li pune în samă, cu prilejul reprimării mișcării separatiste, moartea a șase sute de oameni (*ibid.*). Numai despre Carol I-iu, văzindu-l la Iași, „zice în sînea lui că merită de a fi Domn, și așa au și lepădat condejiul de a mai ținea corespondență cu Rusia“ (p. 62). Atîta că Domnul „e străin de nație și țară“ și nu cunoaște oamenii (*ibid.*).

Constantin (autorul il face deosebit de Costachi) e și autorul unei „Arhontologii“, în care calomnia are un așa de larg loc.

Și din notele poetului Gheorghe Sion, fiul lui Ioniță și nepotul de frate al precedentilor, s'ar putea alcătui o cronică, și încă una căreia talentul scriitorului îi dă atîta culoare și relief (el relevează că mama lui Cuza-Vodă, Sultana, era, ca și propria lui mamă, Frosa Schină, dintre fetele de onoare ale Doamnei lui Mihai-Vodă Suțu; v. p. 75). Și alți membri ai familiei scriu (Costachi, fiul lui Antohie, fiind și un traducător, dar lucrările ce i se atribuie pe pp. 89-90 nu sînt ale lui).

Scrisori inedite (și una a lui Ioan Maiorescu către Gheorghe Sion, pp. 154-8) se adaugă. O notă foarte vulgară, a lui Lascăr Sion, nu e fără valoare pentru alegerea lui Cuza (p. 197 și urm.). Negri și Lascăr Catargiu ar fi sperat Domnia pînă în ultimul moment. Cuza, emoționat, ar fi fost îndemnat de acest camarad al lui: *Courage, mon prince, courage, mon colonel*. De la locul alegerii merge în trăsura de gală cu consulul Franciei, Place, la odăile ce le ținea în casa Stoianovici (p. 199).

N. Iorga.

O chestiune de ceremonial în Moldova

Dacă problema ceremonialului de la Curtea domnească în Principatele romine a fost tratată începînd cu secolul al XVII-lea¹ și lămurită supt toate aspectele, dacă relațiile Domnilor cu Poarta otomană și Curțile Statelor vecine, datorită frecvenței, au căpătat o obișnuință de etichetă ce va evolua numai în funcție de starea de mai multă sau mai puțină dependență față de Turci, nu tot așa de clară e chestiunea ceremonialului raporturilor Domnilor noștri cu șefii de State mai îndepărtate, sau represintanții lor, cu cari contactul era numai întimplător.

De și la Paris va apărea un curtesan „valah“, în persoana lui Petru Cercel încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în calitate de pretendent domnesc, relații propriu-zise între Curtea franceză și țerile noastre nu vor fi decit începînd cu veacul următor. Se cunosc două scrisori primite de Ghéorghe Ștefan, pe cînd era în exil: una din partea lui Ludovic al XIV-lea, datată de la Tournay, 28 Iulie 1667 și alta din partea ministrului Afacerilor Străine, De Lyonne, de la 9 August, același an². Regele Franciei întitulează pe Domn: „Mon cousin“, ca pe orice alt principe al Europei cu care nu era în relații — aliaților li spune „Monsieur mon frère“ —, iar ministrul îi va adresa titlul de „Monsieur“ și va termina cu „Le très-humble et très-affectionné serviteur“.

Tot de pe atunci represintanții permanenți ai lui Ludovic al XIV-lea în Turcia și Polonia, trimiși cu titlul de ambasador, încep să vină în contact cu Domnii din Muntenia și Moldova, cărora, în numele regelui, aveau să li ceară servicii³, necesitate de împrejurările lungului războiu turco-austriac terminat cu pacea de la Carlovăț. După această dată începe tot mai mult aservirea țerilor romine Imperiului Otoman, însă Domnii, de și vasali, de și trimiși de la Constantinopol și supuși la multe umilinți în cea

¹ Înainte de Cantemir, prin 1673, Francesul Delacroix, secretar de ambasadă la Constantinopol, face o descriere amănunțită a ceremonialului de la Curtea din Iași.

² Scrisorile sînt publicate în Hurmuzaki, Supl. I, p. 254, N-le CCCLXXIV și CCCLXXV, dar resumatul din capul fiecăraia e greșit.

³ Cf. Corespondența lui Castagnères cu Ludovic XIV, *ibid.*, p. 328 și urm.

ce privește practica vieții de Stat turcească, vor rămînea în dreptul internațional considerați ca „prinți ai Europei“¹ și tratați ca atari din partea Curților creștine.

Dacă în acest timp, exceptînd pe vecini, în afară de Frederic al II-lea, care era în relații diplomatice cu Grigore Ghica, niciun alt rege nu li va mai adresa apelativul de „Mon cousin“, ca monarhul frances, dacă regele Prusiei va întrebuița chiar calificativul de „Despote de Valachie“² cu sens pejorativ, totuși, în baza tradiției, Curțile europene li vor atribui fără excepție titlul de „principe“³.

Chestiunea ceremonialului în relațiile diplomatice ale secolului al XVIII-lea era un lucru important, și ambasadorii regelui frances în țerile Orientului nu înțelegeau să renunțe cu nimic la onorurile ce li se cuveniau. Încă în secolul al XVII-lea un războiu era pe punctul să izbucnească între Franța și Turcia pe această temă⁴. Contele de St.-Severin, numit ambasador la Varșovia în 1744, nu și-a putut lua postul în primire datorită unei neînțelegeri relative la ceremonial⁵.

Cît privește pe Domnii Principatelor, ambasadorii francesi observă că la Constantinopol, mergînd în audiență la Sultan, ceremonia este aproape la fel cu a ambasadorilor celorlalte Curți, cî excepția că ambasadorii sint acompaniați de ceauș-bașa, pe cînd Domnii nu, iar, în plus, aceștia din urmă sint obligați să cadă cu fața la pămînt înaintea Padișahului⁶.

Din partea Palatinilor poloni, Domnii primiau o marcă distinsă de reverență, fiind calificați cu titlul de *Alteță* și *Monseigneur*, lucru explicabil prin aceea că ei aveau în general titulatura de *conți* și că se adresau unor principii recunoscuți ca semî-independenți, cu guvernare proprie. Cînd între acești seniori s'a găsit, la

¹ „Les hospodars de Moldavie et de Valachie, quoique tributaires de la Porte, sont regardés comme des Princes de l'Europe“ (Filitti, *Lettres et extraits*, București 1915, p. 362, No. CCC.XIX).

² Duc de Broglie, *Le secret du roi*, Paris 1879, vol. I, p. 124.

³ Zaborowski, Importanța arhivelor vienezese pentru istoria Românilor, în *Revista Arhivelor*, I-III (1926) p. 169, nota 51. Cf. și d'Hauterive. *Memorin de starea Moldovei*, București 1902, p. 339.

⁴ Pe timpul ambasadei contelui de Guilleragues la Constantinopol, 1675-85.

⁵ Farges, *Recueil des instructions...*, *Pologne*, vol. II, p. 51.

⁶ Raport al ambasadorului d'Andrezel. Pera, 21 Decembre 1726; Hurmuzaki, Supl. I², p. 426, no. DCLXXLIH.

un moment dat, unul care să poarte titlul de *principe*, cum a fost cazul Palatinului de Rawa, Jablonowski, înrudit de aproape cu regina Maria Leszczyńska, residentul frances de la Varşovia, Castera, roagă pe Constantin Racoviţă să întrebuinteze în corespondenţă calificativele de *Alteţă* şi *Principe*, lucru la care ţine foarte mult, fiind pe de-asupra un om „puissant“, cu trecere şi cu zel ¹.

Cînd, în Mart, 1752, contele de Broglie este numit ambasador al Franciei în Polonia, la insistenţele oficiale şi clandestine (ale politice secrete) ce i-au venit de la Versailles să continue corespondenţa începută de Castera, – care murise tocmai în acel moment, – cu Domnul Moldovei, el observă, într'un raport către ministrul Afacerilor Străine că, începînd aceste relaţii, lui nu i-ar conveni să intituleze pe Domn „Monseigneur“ şi „Altesse“, cum fac Palatinii poloni ².

Pe baza acestui raport, marchizul de St.-Contest, titularul departamentului, se adresează comisului Ministeriului, Le Dran, cerîndu-i să-i cerceteze în arhivele ceremonialului pe care „ambasadorii şi Maiestatea Sa“ trebuie să-l urmeze scriînd principelui Moldovei şi să-i comunice rezultatul cît mai răpede posibil ³. Din cercetările făcute de Le Dran în arhivele Ministeriului, a găsit două cazuri: unul e acela din 9 August 1667, cînd De Lyonne i-a scris lui Gheorghe Ştefan ⁴, iar altul, scrisoarea cardinalului de Fleury, prim ministru, de la 6 Ianuar 1741, către Constantin Mavrocordat, în care-l intitula „Votre Altesse“ şi „Monsieur“, iar adresa: „à Son Altesse Monsieur le Prince de Valachie ou de Moldavie, à Bukaresti“ ⁵. Din foiletarea volumelor de corespondenţă cu Turcia, Viena şi Varşovia, aceste două cazuri sînt singurele descoperite de Le Dran. El le crede totuşi suficiente pentru a servi ambasadorilor în acelaşi gen de corespondenţă, cu

¹ Varşovia, 2 Iunie 1752. Castera către Constantin Racoviţă, *Aff. Étr., corresp. Pologne*, Supl. 10, fol. 124. Anexa I.

² Varşovia, 17 Septembrie 1752. Broglie către St.-Contest; *ibid.*, vol. 237, fol. 384. Anexa II.

³ Fontainebleau, 2 Octombrie 1752. St.-Contest către Le Dran; *ibid.*, vol. 239, fol. 5. Anexa III.

⁴ Nu menţionează nimic însă despre scrisoarea lui Ludovic al XIV-lea către acelaşi Domn.

⁵ Scrisoarea e publicată în Hurmuzaki, *ibid.*, p. 560, no. CCCXII.

diferența că e de părere să se înlocuiască termenul de „affectionné“ prin acela de „obeissant“.

Cînd ambasadorul ar avea de răspuns la o scrisoare a principelui în care acesta a întrebuițat el întăiu termenul de „affectionné“, atunci va trebui să facă la fel, regula stînd că totul trebuie să fie egal în tratamentul reciproc dintre ambasadorii franceși și principii cari poartă titlul de „Altesse“, cu singura deosebire că principii, primind aceste calificative, trebuie să dea ambasadorilor pe acela de „Excellence“¹.

La 5 Octombre, St.-Contest răspunde lui Broglie, parafrazînd aproape indicațiile ce i-au fost furnisate de Le Dran². Dar adaogă că, de oare ce, odată cu plecarea lui August al III-lea în cealaltă reședință, și ambasadorul trebuie să se întoarcă la Dresda, cel ce va avea să continue această corespondență va fi succesorul lui Castera.

Un raport al lui Broglie de la 17 Octombre informează pe ministru că se va conforma intențiilor sale privitor la principele Moldovei, căruia îi va trimite o scrisoare de politeță, din a cărei copie St.-Contest va putea înțelege dacă s'a conformat sau nu acestor intenții³. Scrisoarea către principele Moldovei, Constantin Racoviță, este datată din Grodno, 21 Octombre⁴, și, tot cu această dată, un nou raport către St.-Contest are anexată la el copia numitei scrisori⁵.

Toată corespondența dintre reprezentanții Franciei și Domniei Principatelor române în secolul al XVIII-lea, destul de întinsă, observă în formă menționatele indicații, chiar și scrisorile schimbate înainte de acest incident, iar conținutul trădează același fond, al ideii de egalitate între unii și alții.

A N E X E.

Publicăm documentele de mai jos, păstrînd ortografia.

¹ Paris, 3 Octombre 1752. Le Dran către St.-Contest. *Aff. Étr. corresp. Pologne*, vol. 238, fol. 67. Anexa IV.

² St.-Contest către Broglie, Fontainebleau, 5 Octombre 1752; *ibid.*, vol. 238, fol. 32, Anexa V.

³ Grodno, 17 Octombre 1752. Broglie către St.-Contest. *Aff. Étr., corresp. Saxe*, vol. 43, fol. 70. Anexa VI.

⁴ *Aff. Étr., corresp. Pologne*, vol. 238, fol. 194. Anexa VII.

⁵ Raportul lui Broglie din 21 Octombre la *Aff. Étr., corresp. Saxe*, vol. 43, fol. 73.

I.

Varșovia, 2 Iunie 1752.

Castera către Constantin Racoviță, la Iași.

Il roagă ca în scrisorile ce le trimite să-i dea titlul de Alteță și de Principe Palatinului de Rawa.

Monseigneur,

Quoy qu'hier j'ay eu l'honneur d'écrire à V. A. par la poste, je ne veux point laisser partir aujourd'huy son exprès sans le charger d'une nouvelle lettre qui servira du moins à montrer mon exactitude et l'envie que j'ay de vous plaire.

Il y a une chose, dont je crois, Monseigneur, devoir vous avertir, qui est si le cas exige que dans la suite vous honnoriez. M. le Palatin de Rawa de quelqu'autre dépêche, il conviendra que sur l'adresse et dans le corps de la lettre vous ayez la bonté de luy donner les titres de Prince et d'Altesse, qui luy sont donnés généralement par toute la Pologne, et dont je scais qu'il est fort jaloux, d'autant plus qu'il est le premier parent de notre reyne.

Comme j'écris aujourd'huy à ce seigneur et que ma lettre luy sera rendue par l'expres avec celle de Votre Altesse, j'ay pris le biais convenable pour empêcher que le deffaut des titres ne fit une impression facheuse sur son esprit, et ne l'alienat, chose qu'il est à souhaiter de ne voir jamais arriver, parceque c'est un homme puissant, qui a du credit et du zèle; je suis sûr, moyenant mes précautions, que l'affaire tournera bien et par consequent, sans luy en parler desormais, il suffira que les qualifications exprimées plus haut luy soient accordées.

J'achève en vous renouvelant mes hommages, et en vous assurant que je ne cesseray jamais d'être avec le plus profond respect, Monseigneur, etc.

(Aff. Êtr., Coresp. Pologne, Supl., vol. 10, fol. 124.)

II.

Varșovia, 17 Septembre 1752.

Brogile către Marchisul de St.-Contest.

In chestiunea corespondenței cu Domnii Moldovei.

...[j'ay l'honneur de vous envoyer cy joint un extrait des der-

nieres lettres que M. de Castera avait recues de M. Linchou, confident du Prince de Moldavie, dont il n'avait pas rendu compte dans ses dépêches. Vous y verrez, monsieur, peu de choses interessantes. Je ne feray point de raisonnement sur les affaires de ce pays là, étant encore peu au fait de l'interêt que nous pouvons prendre à ce qui s'y passe. J'attendray à ce sujet les instructions que vous aurez la bonté de me donner, et je les suivray exactement; comme j'ignore si votre intention est que j'entretienne la correspondance que M. de Castera avait avec le Prince, et que je ne sçais pas non plus la facon dont je dois luy écrire, je me contenteray de permettre au Sieur Thomelin de faire part de mon arrivée au Sieur Linchou en le priant d'en instruire le Prince et de l'assurer de l'envie que j'ay de cultiver son amitié, en m'excusant au surplus de ne luy pas écrire sur la peur que j'aurais que les lettres ne donnassent quelque ombrage dans ce pays cy. Je trouveray apres cela facilement un pretexte pour passer sur cet obstacle. Si vous me prescrivez d'en user autrement, il est necessaire de vous observer que les Palatins le traitent de *Monseigneur* et d'*Altesse*, et je crois que ces titres ne luy sont pas dus de ma part.

(Aff. Étr., corresp. pol. Pologne, vol. 237, fol. 384.)

III.

Fontainebleau, 2 Octobre 1752.

St.-Contest către Le Dran.

Cere să-i preciseze regula privitoare la ceremonial.

Je vous prie Monsieur de faire rechercher le ceremonial que les ambassadeurs et sa majesté doivent suivre, en écrivant au Prince de Moldavie, et de me le marquer le plus promptement qu'il vous sera possible.

Je suis sincerement, Monsieur, entierement à vous, etc.

(Aff. Étr., corresp. pol., Pologne, vol. 238, fol. 5.)

IV.

Paris, 3 Octobre 1752.

Le Dran către St.-Contest.

Resultatul cercetărilor lui Le Dran.

Pour répondre, Monseigneur, à votre billet d'hier, nous avons

verifié que Mr. de Lyonne ministre et secretaire d'État, écrivant le 9-e août ¹ 1667 au Prince de Moldavie, l'a traité de *Monsieur* et d'*Altesse*, la souscription estant *Monsieur, de votre Altesse très humble et très affectionné serviteur*.

Nous avons trouvé aussi que Mr. le Cardinal de Fleury écrivant le 6 janvier ² 1741 au Prince de Valachie et de Moldavie la traitté de mesme de Votre Altesse son très humble et très affectionné Serviteur, et la souscription à Son Altesse Monsieur le Prince de Valachie et de Moldavie à Bukoresti.

J'aurais désiré de trouver pareillement dans nos volumes et papiers des lettres des ambassadeurs soit de France, soit des autres couronnes aux Princes de Moldavie et de Valachie; nous avons eü beau feuilleté tous les volumes de Turquie, de Varsovie et de Vienne, nous n'en avons trouvé aucune; mais je crois que les exemples du ceremonial employé pour ces Princes, par Mr. de Lyonne et par Mr. le Cardinal de Fleury peuvent servir à modeler celui pour les lettres des ambassadeurs du Roy à ces Princes à l'exception du terme *d'affectionné* que je crois qu'il faudra changer en *obeissant*, à moins que l'ambassadeur ne soit dans le cas de repondre au Prince de Moldavie qui luy auroit souscrit par affectionné, la regle estant que tout doit estre égal dans les traitemens reciproques entre les ambassadeurs de France et les Princes traittés d'Altesse à la seule difference de ce traitement qui doit estre donné aux princes, de mesme qu'ils doivent donner à l'ambassadeur celui d'Excellence.

Le Dran.

(*Ibid.*, fol. 6-7.)

V.

Fontainebleau, 5 Octobre 1752.

St.-Contest către contele de Broglie, la Varşovia.

Parafrasează raportul lui Le Dran în chestia ceremonialului.

...Vous devez, Monsieur, mettre en tête de la lettre que vous écrirés au Prince de Moldavie, Monsieur, luy donner de l'*Altesse* et finir par *Votre très humble et très obeissant serviteur*.

¹ Publicată în Hurmuzaki, I. c., p. 254.

² *Ibid.*, p. 560.

J'observeray cependant que si ce Prince en vous repondant ne mettoit que *Votre très humble et très affectionné Serviteur* il faudroit, dans les autres lettres que vous auriez occasion de luy écrire, suivre le même ceremonial, la regle estant que tout doit être égal dans les traitemens réciproques entre les ambassadeurs de France et les Princes traités d'Altesse à la seule difference de ce traitement qui doit être donné aux Princes, de même qu'ils doivent donner à l'ambassadeur celui d'Excellence. L'adresse doit être à *Son Altesse Monsieur de Prince de Moldavie, à Jassy.*

Vous pourrez donner votre lettre à l'envoyé Tartare qui la remettra au Bacha de Choczim pour la faire passer à Jassy.

Cette lettre ne devra consister que dans un simple compliment et vous lui marquerez que votre prompt retour en Saxe vous empechera d'entretenir comme vous le souhaiteriez une plus fréquente correspondance avec lui, mais que la personne que Sa Majesté nommera, pour remplacer M. de Castera, en sera chargée.

Le Roy ne s'est point encore déterminé sur le choix de celui à qui il donnera une commission si délicate ; différentes raisons ne permettent pas de jeter les yeux sur aucun des sujets que vous proposez ; je n'entreray point dans le détail de ces raisons dont vous en avez vous même expliqué quelquesunes, l'importance de la place fait qu'on ne peut apporter trop d'attention à la bien remplir.

(*Ibid.*, fol. 32-3.)

VI.

Grodno, 17 Octobre 1752.

Broglie către St.-Contest.

Raporteză ministrului de Externe că se va conforma ordinelor acestuia în chestia ceremonialului cu Domnul Moldovei.

...Je me conformerai aussy à vos intentions au sujet du prince de Moldavie ; je vais luy écrire une lettre de compliment dont je vous enverray la copie par le premier ordinaire, affin que vous m'avez fait l'honneur de me mander au sujet...

VII.

Grodno, 21 Octobre 1752.

Broglie către Racoviță.

*Copia scrisorii contelui de Broglie, ambasador al Franciei în Polonia, către principele Moldovei*¹.

Monsieur,

Accablé des fatigues d'un voyage et du celle que j'ay eu à essayer dans les premières moments de mon arrivée dans ce pays cy, je n'ay pas encore pû jusqu'à présent temoigner à V. A. combien je suis flatté d'être à portée de luy faire connoitre la parfaite considération dont je suis pénétré pour Elle. Je désirerois fort qu'un long séjour en Pologne me fournit les occasions d'entretenir une fréquente correspondance avec Elle, mais j'en chargeray à mon départ le Résident qui viendra remplacer M. De Castera. Votre Altesse peut être sûre que tous les Ministres du Roy mon maître seront aussy empresseés que moy de luy donner des preuves du sincère attachement avec lequel j'ay l'honneur d'être.

(Ibid., fol. 194.)

V. Mihordea.

Studii grecești în legătură cu Istoria Romînilor

Hrisostom Papadopoulos, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας* (62-1934), Alexandria 1935, ιστ' + 930 pp. în 8°.

Istoria Patriarhiilor ortodoxe din Răsărit presintă astăzi, după două mii de ani de viață creștină, chestiuni foarte complicate și destul de spinoase pentru oricare cercetător, — fie el Grec, fie străin —, din cauza numeroaselor izvoare care se găesc răspindite din abundență pretutindeni. Acum cîțiva ani, s'a publicat un volum datorit regretatului profesor din Alexandria, Gherasim Mazarakis, intitulat *Contribuții la istoria Bisericii ortodoxe din Egipt*²,

¹ La 21 Octobre 1752, Broglie raporta lui St.-Contest: „...je joins icy la copie de la lettre que j'écris au Prince de Moldavie, ayant eu le temps de l'expedier cet ordinaire" (*Aff. Étr., corresp. Saxe* fol. 43, fol. 731).

² Gherasim Mazarakis, *Συμβολή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Alexandria 1932, λβ' + 690 pp. in-8°

dar autorul, necunoscînd tot materialul ce se publicase privitor la această chestiune și neavînd nici spiritul critic destul de dezvoltat pentru ca să poată selecționa izvoarele pe care le-a avut la dispoziție, a îngrămădit, pe citeva sute de pagini, date, informații, acte *in extenso*, care puteau fi folosite numai în monografiile izolate.

Acum de curînd, cunoscutul istoric bisericesc și Mitropolit al Atenei, Hrisostom Papadopoulos, a dat la iveală o Istorie a Patriarhiei de Alexandria, care, fiind sprijinită pe tot materialul cunoscut pînă în prezent, conține o interpretare de ansamblu, explică împrejurările interne și externe și are meritul unei lucrări complete asupra Bisericii Ortodoxe din Egipt. Autorul voluminoasei lucrări a urmărit vreme îndelungată (treizeci de ani) subiectul, care i-a devenit destul de familiar, publicînd numeroase documente inedite, aflate mai ales în arhivele din Alexandria, precum și multe monografii referitoare la cei mai deosebiți Patriarhi ai Alexandriei. Aceste studii se găsesc tipărite prin diferite periodice grecești, dar mai cu samă în revista Patriarhiei de Alexandria *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, care conține peste cînzeci de articole istorice ale eruditului Mitropolit.

Autorul împarte istoria Bisericii din Egipt în trei perioade: 1. perioada veche, de la întemeierea Bisericii creștine în Egipt și în Alexandria de către evanghelistul Marcu, pînă la al patrulea sinod ecumenic (62-451). În epoca aceasta viața creștină din Nord-Estul Africei atinge punctul culminant prin secolul al IV-lea, dar și eresiile se ridică aproape la același înălțime. Perioada primă se oprește la 451 prin condamnarea monofisitismului. A doua perioadă se întinde de la 451 la 1486 și e caracterizată prin separarea monofisiților și prin decadența ortodoxiei din Egipt, ajunsă supt stăpînirea Arabilor, și apoi, supt aceia, mult mai apăsătoare, a Turcilor. Ultima perioadă, a treia, ține de la 1486 și pînă în zilele noastre. În acest timp patriarhii de Alexandria încep să se manifeste viguros în istoria generală a Bisericii ortodoxe și să determine o viață nouă pentru creștinismul din Egipt. E perioada marilor ierarhi: Ioachim cel vestit, Meletie Pigas, Chiril Lucaris, Mitrofan Kritopoulos, etc., etc.

În introducerea lucrării (pp. 3-46) autorul se ocupă cu istoricul orașului Alexandria; se expune viața filosofică a faimoasei cetăți din epoca elenistică, cînd atît Grecii, cît și numeroșii Evrei stabiliți

acolo, sint pregătiți suflatește pentru transformarea de mai târziu a orașului într'un puternic centru de spiritualitate creștină. Primele secole care urmară după ivirea creștinismului sint pline de lupte și frământări adinci. Nicăiri gnosticismul n'a luat forme mai dificile de combătut ca in Alexandria, cu toate că vestita școală catehetică devine celebră de timpuriu prin lecțiile lui Panten, Clement, Origen și alți scriitori creștini, apologeți sau polemiști. Alexandria era atunci singurul loc in care se făcea teologie științifică, erudiție și cugetare originală, in ciuda tuturor persecuțiilor și a marilor eresii împotriva, căroră contribuția Alexandriei, manifestată la sinoadele ecumenice unul și patru, este vrednică de prețuit. Cei doi ierarhi ai Bisericii din Egipt, Atanasie și Chiril, contemporani cu cele două sinoade ecumenice amintite mai sus, sint considerați ca modele vii in întreaga ortodoxie până azi.

Acestea sint liniile generale ale dezvoltării Bisericii creștine din Egipt in primele secole, înfățișate pe 421 de pagini, cu competență, cu erudiție și cu numeroase informații, scoase din întreaga literatură patristică.

Studiul perioadei a doua (451-1486) se deschide cu o expunere largă despre monofisitism, urmează apoi separarea acestuia de Biserica mamă, tulburările provocate cu acel prilej in Biserica din Alexandria, viața interioară a acestei Biserici și organizația ei între secolele IV-X. Patriarhia de Alexandria avea atunci o sută de episcopate răspindite prin zece eparhii, la care s'a adăugat și Etiopia sau Abisinia, cu șase episcopate definitiv convertite la creștinism de către misionarii Patriarhiei de Alexandria pe la sfirșitul secolului al V-lea. Numărul acesta destul de mare de episcopate ne ajută să înțelegem de ce canonul șase al primului sinod ecumenic recunoaște episcopului din Alexandria locul imediat următor după episcopul Romei.

Nu este însă nicio legătură între termenul „papă“ din titlatura patriarhilor Alexandriei și ordinea ierarhică prevăzută de canonul amintit, fiindcă, in primele timpuri ale creștinismului, găsim mai mulți episcopi din Răsărit purtând acest titlu și numai prin secolul al VIII-lea el devine specific episcopului Romei. Chestia capitală pe care autorul o tratează in expunerea perioadei a doua este situația ortodoxiei din Egipt după cucerirea Arabilor, când, din ierarhia bisericească atât de numeroasă altă dată, Pa-

triarhiei de Alexandria îi rămăseseră numai doi episcopi. La început n'au fost persecuții propriu-zise. Arabii s'au arătat toleranți și îngăduitori, au respectat cultul ortodox și au permis construcții de biserici; dar mai târziu, prin secolul al IX-lea și al X-lea, lucrurile s'au schimbat în rău, prigonirile au început și greutatea mari s'au ridicat de pretulindeni.

Pe la 1000, când Arabii își fixează capitala în Cairo, Patriarhia din Alexandria e nevoită să-și organizeze o a doua reședință în acest oraș, continuând să lupte cu dificultăți mari, dar urmînd să fie atentă la toate întâmplările însemnate din întreaga Biserică creștină și în deosebi la cele din Constantinopol încă liber. Mulți din Patriarhia Alexandriei sînt oameni de încredere ai Paleologilor și ai patriarhilor din Bizanț.

Cu pătoria Patriarhului *Ioachim cel Vestit* (1487-1567), care a murit în vrăstă de o sută nouăsprezece ani, Patriarhia din Egipt intră în epoca modernă sau în perioada a treia, începută prin cucerirea sîngeroasă a Egiptului de către Turcii lui Selim I-ii, în Ianuar 1517, „cînd cincizeci de mii“ de locuitori au fost nevoiți a părăsi Cairul. Cu toate acestea însă Biserica din Egipt joacă acum un rol de frunte în sinul Bisericii ortodoxe, grație marilor ei ierarhi.

Patriarhul *Ioachim* a isbutit să obțină de la Selim I-ii un firman prin care se garanta libertatea de credință și se întăreau vechile privilegii ale Patriarhiei: textul acesta nu-l mai avem astăzi, dar există cele două berate care-l reproduc: unul dat de Turci în timpul patriarhului *Mihail Psaltul* (1745-56) și altul dat supt patriarhul *Gherasim al III-lea* (1783-88). Tot din timpul lui *Ioachim cel vestit* datează conflictul cu mănăstirea Sinai. Mai întîiu, Alexandria dispută cu Ierusalimul jurisdicțiunea asupra mănăstirii Sinai pînă în 1575, cînd se recunoaște călugărilor o completă autocefalie; pe urmă, se ivește cearta din jurul metohului Sinaîților din Cairo, în care rolul de arbitru i-a revenit Domnului Moldovei, Vasile Lupu. Conflictul însă n'a încetat nici astăzi.

Patriarhul *Ioachim* a legat cele d'întîiu relații cu Rusia, scriînd în 1523 la Moscova după ajutoare, care i-au venit în repetate rînduri. Relațiile cu Rușii se strîng atît de mult, încît, în secolul al XVII-lea, patriarhii de Alexandria călătoresc neîncetat prin Rusia și se amestecă în caterisirea lui Nicon și în condamnarea cărților lui liturgice.

Cu lumea romano-catolică, raporturile sînt dintre cele mai rezervate. Patriarhul Ioachim a fost invitat în 1562 să ia parte la sinodul de la Trident, dar s'a scusat și nu s'a dus. Urmașii lui pe Scaunul Alexandriei, teologi renumiți, combat în scris primatul papal și toate celelalte puncte deosebitoare de ortodocși.

Cu protestanții, Patriarhia de Alexandria a luat contact abia pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd Meletie Pigas al Alexandriei și teologul Maxim Margunios întrețin o numeroasă corespondență și raporturi strînse cu profesorii germani din Tübingen, dintre cari unii fac și călătorii în Orient: Martin Crusius, Solomon Schweiger, etc.

Legăturile Alexandriei cu țerile românești știm că au fost dintre cele mai strînse între 1600 și 1800, dar autorul cărții, avînd supț ochi aproape numai izvoare grecești, nu le subliniază în de ajuns. De exemplu, nu menționează pe toți patriarhii cari au călătorit și au rămas ani de zile pe la noi, nu dă informații despre activitatea desfășurată de aceștia în țerile românești și amintește numai în treacăt darurile Domnilor și boierilor noștri, făcute Alexandriei. Am arătat în altă parte¹ toate aceste lucruri: nu e locul deci să mai revenim asupra lor. Adăugă n doar atît că, din treisprezece patriarhi cîți păstoresc la Alexandria între 1600 și 1765, nouă călătoresc prin Muntenia și Moldova, tipăresc cărți, țin cuvîntări combătînd catolicismul, se amestecă în treburile Bisericii noastre, capătă daruri bogate și li se închină cinci mănăstiri dintre cele mai mari, înzestrate cu numeroase sate și moșii. Vestitul teolog Mitrofan Kritopulos, patriarh de Alexandria (1636-39), moare la Curtea lui Matei Basarab în 1639, iar patriarhul Nichifor (1639-45) se stinge la Iași, la Curtea lui Vasile Lupu.

Sînt lipsuri, și fără indoială ele trebuiesc remarcate. Nu ne așteptăm să găsim toate lucrurile acestea într'o lucrare oarecum de sintesă, iusă ar fi trebuit să se arăte că, aproape un secol, între 1600 și 1760, Patriarhia din Alexandria, trecînd prin greutăți mari, a găsit continuu sprijin și adăpost în țerile noastre.

Cu secolul al XIX-lea, istoria Patriarhiei de Alexandria devine mai puțin interesantă; certuri și tulburări cauzate de alegerile dese de patriarhi, nemulțămiri printre credincioși din cauza aces-

¹ Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile Țerilor Romîne cu Patriarhia de Alexandria*. București 1935, VIII + 68 pp. în-8°.

tor anomalii ; împrejurările externe, și ele defavorabile, măresc, se pare, aceste greutateți. După 1900 lucrurile se limpezesc și vremuri mai bune se anunță.

La sfârșitul volumului se adaugă o listă cronologică a patriarhilor ortodocși din Egipt și alta a patriarhilor copecți. Urmează apoi un indice de nume care ușurează mult cercetarea voluminoasei lucrări.

* * *

În revista *Ἑλληνικά*, t. VII, fasc. I (1934), pp. 97-8, s'a publicat o scrisoare a ieromonahului Evghenie Ioanulios, de fel din Etolia, din 12 Maiu 1679, către Șerban Cantacuzino. Textul s'a găsit în codicele 693, fol. 26, din mănăstirea rusească de la Athos Sf. Pantelimon, care cuprinde o bogată corespondență a ieromonahului mai sus menționat cu contemporanii săi. Prin această scrisoare se aduce la cunoștința Domnului o ceartă în familia Cocordeli, din ținutul Vraniei, cunoscută lui Șerban Cantacuzino.

* * *

Const. Amantos, *Τὰ ἐθνολογικὰ ὀνόματα εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφῆς* (în *Ἑλληνικά*, *Numele etnice la scriitorii bizantini*, II (1928), pp. 97-104).

Se cunoaște, în general, că la scriitorii bizantini diferitele popoare din Răsărit nu sânt numite în totdeauna cu numele lor etnice, ci, fie cu numele neamurilor care locuiau altădată țerile ocupate de ei, fie cu numele strămoșilor lor. Fiecare scriitor bizantin are terminologia sa proprie, și la toți se observă tendința de a arhaisa mai mult sau mai puțin. Bulgarii, de exemplu, sânt numiți Huni, Sciți sau Moesi, nume care mai sânt date și Ungurilor. Bizantinii apoi sânt numiți Ausoni, fiindcă-și ziceau Romei-Romani (Ausoni).

Plecind de la aceste observații, d. Amantos își propune, în studiul citat, să dea numai câteva exemple de felul acesta, pentru ca să ni arăte „cît este de necesar să se adune diferitele numiri etnice și geografice, pentru deslegarea echivocurilor ce se produc une ori în cercetările istorice privitoare la aceste popoare“. D-sa nu epuizează această chestie atât de interesantă, ci dă, după cum am mai spus, numai câteva exemple, ca să-i fixeze importanța. Căci, dacă e vorba să admitem identificările propuse de dînsul, cred că nu e de ajuns să ni se ci-

teze numai scriitorul respectiv și pagina, ci mai întâiu să se stabilească în mod științific ce popoare au ocupat într'o anumită epocă un anumit teritoriu și din contextul povestirii să ni se identifice despre cine e vorba. Se poate întâmpla ca supt un singur nume să se înțeleagă unul sau mai multe popoare care trăiau în același timp pe același teritoriu. De exemplu, cînd se povestesc diferite evenimente petrecute la stînga Dunării prin secolele VI, VII și VIII și se pomenesc ca luînd parte la aceste evenimente Geții, Sciții sau Goții, de ce să-i identifice numai cu Slavii, cînd știm că în acele locuri au trăit în aceleași timpuri și Rominii? Cred că o cercetare a fiecărui istoric bizantin, pornită pe aceste baze, ar da rezultate surprinzătoare pentru noi, Rominii. Ungurii au făcut-o în ceia ce-i privește¹. Trebuie să descoperim și noi știrile privitoare la Romini, confundați prea dese ori cu Slavii sau cu Bulgarii.

În revista *Ελληνικά*, II (1928), pp. 167-200, d-l N. Andriotis publică un studiu intitulat *Κριτέβουλος ὁ Ἰμβριος καὶ τὸ ἱστορικόν του ἔργον* („Critobul Imbriotul și opera lui istorică“).

Despre istoricul grec al lui Mohammed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, s'a scris mult în timpurile mai noi, dar un studiu complet, care să fixeze precis împrejurările în care a trăit omul, precum și raporturile dintre om și operă, lipsia încă. E ceia ce face d. Andriotis. Critobul se trage dintr'o familie de fruntași imbrioți și s'a născut între 1400 și 1410, în insula Imbros. A avut legături cu Turcii înainte de 1453, iar, după ocuparea Constantinopolului, a fost numit prefect al insulei. E probabil că după 1467 s'a retras la Athos. Data exactă a morții nu se cunoaște.

Critobul ni-a lăsat *istoriile* sale, compuse din cinci cărți, în care povestește Domnia crudului Mohammed al II-lea, din anul urcării pe tron, 1450, și până în August 1467. Imită pe Tucidide, e arhaisant (în opera lui, pe Români îi numește cînd Daci, cînd Goți) și servil față de eroul ale cărui fapte și-a luat sarcina să le veșnicească. Istoricul Rominilor găsește multe amănunte în opera lui Critobul, pentru evenimentele în legătură cu Domnia lui Vlad Țepeș (1446-62). O ediție completă după manuscrisul

¹ F. Darkó, *Die auf die Ungarn bezüglichen Volksnamen bei den Byzantinern* (*Byzantinische Zeitschrift*, XXI (1921)).

care se păstrează încă în Biblioteca palatului Sultanilor din Constantinopol a fost dată de Carl Müller în tomul V din „Fragmenta historicorum graecorum“, în 1870. Un manuscris cu două compoziții religioase atribuite de d. Andriotis lui Critobul se află în Biblioteca Academiei Române supt no. 576, la fol. 61.

Dimitrie G. Ionescu.

Acte grămeștene din Costești-Vilcea

Actele pe care le înfățișăm aici privesc o lungă judecată a moșnenilor din satul Grămești, comuna Costești, jud. Vilcea, purtată cu moșnenii din satul Bărbătești pentru livada Glăvociul-de-sus, aflată în hotarul dintre cele două sate moștenești. Este încă una din multele judecăți pe care le-au purtat moșnenii din Costești pentru apărarea pământului lor din moși-strămoși. Ea se adaugă la cele pe care le-am înfățișat cu altă ocazie¹. Apoi mai alipim un zapis de vânzare de pământ în același loc și o foaie de înzestrare a unei fete.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1730, Septembrie 12, Craiova. Cartea de judecată a Administrației austriece dată lui Constantin Surdul și cetașilor săi moșneni din Grămești, satul Costești din Vilcea, prin care li se dă dreptatea ce au să stăpânească un codru de loc în Glăvociul-de-sus, împresurat de moșnenii din Bărbătești.

.Dat-am cartea noastră lui Costandin Surdul și frații-său, lui Ion Grămeștii și nepotului lor Dumitru și popei lui Mihăilă și celorlalți cetaș ai lor din Costești, ca să aibă a ținea și a stăpîni un codru de loc de moșie din hotarul Costeștilor, ce să chiamă Glăvociul-de-sus, cu bună pace de cătră oamenii din satul Bărbăteștii, pentru că au fost a lor veache și dreaptă moșie din moșii și părinții lor. Și tot au fost stăpînit-o cu pace pînă la anul 1728, iar, cînd au fost atuncea, s'au sculat Bărbăteștii cu pîră și cu gilceavă asupra lor, zicînd că acel codru de loc iaste al lor, iar nu al Costeștilor, și Costeștii, vîzînd că Bărbăteștii umblă să le împresoare moșia fără dreptate, au fost venit la cînstita Administrație, care au trecut de au dat jalbă și au luat carte de

¹ A. Sacerdoțeanu, *O chestie de diplomatică romînească*: „tot satul cu tot hotarul“, în *Arhivele Olteniei*, IX, 1930, pp. 7-12.

au sorocit pe Bărbătești, și, viind aici la Craiova de s'au judecat de față înaintea cinstitei Administrații, și cinstita Administrație au fost judecat ca să jure Costeștii cu 12 oameni înpreğoreani cum că acel codru de loc iaste al lor de la moși și părinți, și, putînd jura să-l stăpînească cu pace, cum și mai nainte. Și dupe judecată au făcut cinstita Administrație carte de poruncă la dumnea-lor Radul Olănescul de au mersu împreună cu Părvul Hurezanul, portarii județului, acolo în fața locului celui cu pricina de au cercetat lucrul într'adins, împreună cu acei 12 jurători, de au îndreptat seamnele acelu loc. Și dupe aceeaia acei 12 oameni au mersu de au jurat în biserică cu mîinile pe cinstita evanghelie cum că acel codru de loc iaste al Costeștilor de mai sus numiți, iară nu al Bărbăteștilor, fiind de față la jurămînt și Bărbăteștii și mai sus numitul Radul Olănescul și portarii județului. De pe care jurămînt Olănescul de mai sus numit au dat carte la mîna Costeștilor în care toate pricinile sînt scrise pe largu. Deci, dupe judecata ce au făcut cinstita Administrație și dupe jurămîntul acelor 12 megeiași și dupe cartea dum. Radului Olănescul, noi încă dăm și întărim cu această carte a noastră Costeștilor ce sînt mai sus numiți și tot neamului lor, care să vor trage dentr'inșii, ca să aibă a ținea și a stăpîni acel codru de loc ce să chiamă Glăvociul-de-sus pă din sus în sus de viia Gramei, pe valea Girdei în jos, pe seamnele ce au stăpînit mai nainte, cu bună pace de acum înainte de cătră Bărbătești, și mai mult pricină între dinșii să nu mai fie.

Datu-s'au în Craiova, Septembre 12 dai 1730.

I. Baron v. Czeika, general-m.

G. Vlasto.

N. De Porta.

I. Băleanul.

Șt. Prășcoveanu.

Pecetea cu acvila austriacă, aplicată: Sigillum Ces. Regie Administrationis Valach. Austr.

Însemnări:

Ale Cost[eștilor].

S'au văzut la hotărnicia ce am făcut codrului de moșie numit Glăvociul-de-sus al moșnenilor Grămești din Costești. K. Șveder.

Anul 1852, luna Septemvrie.

II.

[1794, Maiu, București.] Jalba prin care moșnenii grămeșteni din Costești-Vilcea se plîng Domniei de toate nedreptățile ce au suferit din partea moșnenilor Bărbătești, a egumenului mănăstirii Bistrița și a episcopului Filaret al Rîmnicului, pentru locul lor din Glăvoci.

Prea înălțate Doamne,

† Jăluim Mării Tale că, noi avîndu un codru dă moșie rămasă de la moși-strămoșii noștri, ce să numește Glăvociul-de-sus, și fiind un sat ce să chiamă Bărbăteștii aproape de noi, s'au sculat popii de acolo, fiind bogați, la moșnenii noștri cu pricină pentru acestu codru de moșie. Iar moștenii noștri, văzându, i-au tras la judecată și, mergându amădooa părțile la divan[ul] Craiovi, au eșit înaintea judecății. Ne-au eșit judecata să ne luăm hotarnici, și ne-au și dat hotarnici pă dumn. Radu Olănescul și pă Părvul Horesan. Și ne-au dat jurămîntu la amădooa părțile ca, care parte va jura, să stăpănească, și, neputînd jura Bărbăteștii, au jurat ai noștri oameni, jurînd și alți oameni care nicio treabă n'au avut într'acel codru precum că este moșie bună dreaptă a noastră, iar nu a Bărbăteșilor. Și ni s'au făcut hrisov de la judecată noaoă, dă stăpînire.

Și am stăpînit cu binnă pace pîn zilele Măriei Sale Manoil-Vodă. Atuncea iar s'au sculat cu pricină asupra noastră și ne-au cosit codru de moșie cu sila, și am venit amădooa părțile înaintea Divanului Măriei Sale lui Manoil-Vodă, și ni s'au făcut dreptate, și ni s'au dat hrisov dă stăpînire, și ne-am odihnit pîn în zilele Mării Sale Alexandru-Vodă Ipsilantu. Atunci iarăși s'au sculat și ne-au tras la Divan Craiovi, și iar noi ne-am aflat dreptatea și, nerămăind odihniți, ne-au tras și aici la Divan Mării Sale Alexandru-Vodă și iarăși i-am rămas și ni s'au dat hrisovu dă stăpînire nooă.

Și ne-am odihnit pîn în vremea Preasfinții Sale părintelui episcop Filaret. Și, viînd Preasfinția Sa la mănăstirea Bistriții, și, fiind un egumen arhimaudrit anume Ștefan, acestu egumen, avînd rude în Bărbătești, s'au slătuît, dînd și mită părintelui episcop, cum să facă să ne ia acestu codru dă loc, să-l dea rudelor lui. Și ne-au sorocit la Rîmneș, la părintele episcop, și părintele epis-

cop n'au urmat după hrisov Mării Alexandru-Vodă, ce au făcut după cumin l-au învățat Bistriceanu. După aceia au venit părintele episcop aici la București și, învățind egumenul pă numiții Bărbătești să ne cheme iarăși aici la București înaintea Domniei, că le va fi părintele episcop întru ajutor, și viind noi amândooă părțile aici înaintea Divanului și fiind mituit părintele Filaret dă arhimandrit Bistricean, s'au sculat înaintea Divanului cu gură la Măriia Sa Mihaiu-Vodă în Domnia d'intîiu și ne-au acoperit dreptatea, și hrisovile nu ni s'au citit nici de cum înaintea Mării Sale Mihaiu-Vodă și au rămas după cum au învățat părintele. Și, după ce ni s'au acoperit dreptatea, s'au sculat numiții Bărbătești și ne-au surpat casile și ne-au tăiat gardurile viilor.

Ci cu lacrimi ne rugăm Mării Tale, ca să fie luminată porunca Mării Tale ca să fim scoși înaintea Divanului Mării Tale și, văzîndu-ni-să de Măriia Ta toate cărțile și hrisoavile, apoi cum Domnul Dumnezeu va lumina pă Măriia Ta asupra hotărîrii, că ne-au tăiat și acum plugul de am rămas în foamete fără dă arătură șaisprezece case, fiind ajunși la interes cu judecătorul județului. Pentru care judecîndu-ne la dumnealor veliții boieri, din pricină că nu ni s'au cercetat cărțile și sineturile noastre, ni s'au acoperit dreptatea. Ci ne rugăm să fim scoși la luminat Divan înaintea Mării Tale, ca să ni să cerceteze toate sineturile ce le avem și să supuie numiți la blăstăm, ca să arate adevăr spre a i să hotări dreptatea, să nu rămînem năpăstuiți. Și ce va fi mila Mării Tale.

Robii Mării Tale, Preda i Gligore Grămești, cu cetașii noștri, din sud Vilcea.

No. 315.

Notă. În jalba aceasta se înfățișează amănunțit cum a decurs toată judecata pentru stăpînirea bucății de pămînt din Glăvociul-de-sus. Se amintește mai întăiu hotărîrea Divanului Craiovei din 1730, publicată mai sus, apoi hotărîrea lui Manole-Vodă Giani Roset (1770-1771) și a lui Alexandru-Vodă Ipsilanti (1774-1782), care nu ni sînt cunoscute, toate favorabile moșnenilor. În sfîrșit ultima hotărîre e dată supt Mihai-Vodă Suțu, în întăia Domnie (1783-1786), prin uneltirile episcopului Filaret al Rîmnicului (1780-1792), pe care iar n'o cunoaștem. Se vede însă că prin aceasta nu li se mai recunoștea dreptatea. Acum moșnenii grămeșteni

fac o nouă plingere, fără îndoială după 1793, când sîrșește a doua Domnie a lui Mihai Suțu și cînd nici Filaret nu mai era, însă înainte de 2 Maiu 1794, cînd Logofeția era acum în posesia unei alte jalbe a lor, rezolvată de Domnie la 13 Iunie 1794. Lipsind a doua foaie a jălbii de față, nu știm dacă a fost dată locului în drept sau nu. Credem mai probabil că n'a mai fost scris nimic și de aceea s'a și pierdut foaia. Avînd în vedere terminii în care este scrisă, cu acușaiii așa de grave la adresa fostului episcop, e probabil că moșnenii grămeșteni s'au răsghîndit în ultimul moment și au înlocuit-o cu alta în termîni mult mai domoli. Din aceste motive socotim că data pusă mai sus, *Maiu 1794*, e cea mai potrivită, fiind în același timp cu aceea a jalbei care a căpătat rezoluția domnească.

Ni mai punem însă o întrebare: figura frumoasă, așa cum o cunoaștem din alte părți, a episcopului Filaret nu este oarecum atînsă de această dureroasă plingere a moșnenilor grămeșteni? Acușaiia de luare de mită să fi fost oare întemeiată? Eu cred că jăluitorii au avut dreptate în mărturisirea lor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III.

1794, Iunie 2. Porunca Logofeției prin care moșnenii Grămeșteni și Bărbătești sînt scoși la Divan înaintea Domniei.

Vătașe dă aprozi. Cu anaforaoa dumnealor velișilor boeri să-i scoți la Divan înaintea Domnii Mele.

Vel Logofăt de jos(?). 1794, Iunie 2.

IV.

1794, Iunie 13. Jalba prin care moșnenii grămeșteni din Costești-Vilcea cer Domniei să poruncească ispravnicilor județului a li scoate de la moșnenii din Bărbătești toate drepturile pe care le-au cîștigat în judecată.

Prea Înălțate Doamne,

Jăluim Mării Tale pentru moșnenii Bărbătești cu carii am avut judecată la Divan înaintea Mării Tale pentru un codru de loc și ni s'au hotărît dreptatea. Dar vei ști, luminate Doamne, că pînă a nu veni aici ca să ia întăi izbrănire pricina, niște preoți

părtași cu numiții moșneni, fiind oameni bogați, s'au pus în silă de ni-au tăiat plugurile și ni-au stricat arăturile, făcându-ne multă pagubă, de am rămas fără de bucate din pricina lor; pentru care jăluindu-ne la dumnealor ispravnici județului, dumnealor au orinduit pă Preda Postelnicel, vâtaf de plaiu, ce este om cu ipolipsis și credințos al Mării Tale, de au făcut cercetare la fața locului, și s'au dovedit arătările noastre adevărate, de pe cum te vei pliroforisi Măriia Ta dintr'această carte a Predii Postelnicelul ce o puserăm să să vază de Măriia Ta. Ci dumnealor ispravnici ne-au hotărit ca să venim la Divanul Mării Tale și, de-i vom rămânea de judecată, ne va împlini toate pagubile, cit și cheltuiala noastră. La care am rămas mulțumiți amândouă părțile. Acum, fiindcă pricina s'au hotărit și dreptatea noastră s'au cunoscut de Măriia Ta, ci ne rugăm Mării Tale ca să fie luminată poruncă la dumnealor ispravnici să ne îplinească pagubile i cheltuelile de la acei preoți după cum au dat prinsoare înaintea dumnealor, ca să nu rămînem stinși și săraci din pricina lor. Și cum va fi mila Mării Tale.

Robii Mării Tale, moșnenii Grămești, ce ne zic și Costești, din sud Vilcea.

Io Alexandru Constandin Muruz Voeved i gospodin zemli vlahjiscoi].

Dumneav. ispravnicilor ai județului. Dă au dat părății prinsoare innaintea dumneav. pentru îplinirea pagubii i cheltueli jăluitorilor, după acea prinsoare a lor urmînd să îplineți dreptul jăluitorilor, adică paguba și cheltuiala ce să va dovedi prin cercetarea dumneav. cu adevărat. Iar, fiind pricina într'alt chip, să înștiințați Domnii Mele.

(L. P.)

1794 Iunie 13.

Vel Logofăt.

Biv Vel Stolnic.

No. 52.

V.

1821 Febr. 6, Costești-Vilcea. Zapisul prin care Niță Copaci vinde popei Nicolae și fratelui său, diaconul Ion, o livade în Glăvoci, cu 22 taleri.

Adecă eu Nițe Copaci den preună cu frații miei, care mai jos ne vom iscăli, dat-am încredințat zapisul nostru la mîinile popii lui Nicolae sin diaconu Nistor i diaconului Ion, frate-său, precum

să se știe că din bună voința noastră li-am vindut un petecă de livade în Glăvoci, în tal. 22, adecă doaozeci și doi, însă ohamnică, să aibă a stăpîni cu bună pace de spre mine și de spre frații miei, ei și copii lor și ciți Dumnezeu, va dărui până în viacū, puindū și degetele in locū de pecete, ca să se criaze.

1821, Fevr. 6.

† Eu Nițe Copaci, vînzători statornicū.

Și am scris eu, diiaconu Ion din Mal, cu zisa mai sus numiților.

Notă. Intre cele două iscălituri este spațiu alb, de șapte cm., rezervat de bună samă complectării cu martorii „care au fost față“.

VI.

1849, Maiu 2, Costești-Vilcea. Adeverință prin care popa Nicolae Ghiorma se obligă a inzestra fata pe care o are în casă.

Adeverința mea la mîna popi lui Marin, precum să să știe că să-i fac o haină feti ce au fost la mine și ea să-mi slujască până la postu Crăciunului. Și pentru a li crezutū amū datū această adeverință, ca să fie crezut.

1849, Mai 2.

Popa Nicolae Ghiorma.

Gligore Ispravnicul.

[Pe verso:]

Domnule Logofete,

Să ne faceți zapisū pă formă, cum să factū zapisăle. Ačasta este zestrea de la popa Nicolae Ghiorma.

Unū rindū de țoale.

O cămașă.

O șubă.

O opregă.

Toate actele de față mi-au fost puse la dispoziție de d. Constantinescu, teolog. Ele aparțin săteanului Grigore L. Popescu din comuna Costești, în posesia căruia și rămîn. Amindurora li aduc mulțămirile mele, și nădăjduiesc că se vor strădui să stringă și alte acte, îmbogățind astfel numărul izvoarelor necesare trecutului acestui vechiu sat de munte.

Aurel Sacerdoțeanu.

Un „poet valah“ în literatura italiană

Între hîrtille poetului și luptătorului tinăr Ippolito Nievo, mort în naufragiul vasului *Ercole*, s'a găsit această bucată poetică, de pe la 1855, pe care, cum se vede, Nievo o declară „după un poet valah“, care „poate a scris mai pe larg“. Autorul studiului despre scriitor, d. Giuseppe Soletro (*Ippolito Nievo*, Padova 1936), p. 221, ar crede, fiind greu ca Nievo să fi cunoscut un astfel de poet, că e vorba de o bucată originală, mai ales că sint și schimbări de formă. Nievo ar fi întrebuințat și aiurea procedarea de a inventa un original.

Oricum, mă simt dator a reproduce poemul (autorul român n'ar fi Eliad?):

„[Voi o sguardi pietosi]

D'una stilla di pianto

Pietosi: o leggitori

Siate a chi fece e a chi trascrive il canto.

[Tra le livre selve] Fra le ruggenti belve.

[Viveano i Greci] contenti con li amori.

[Felici forti erano]

[Abitavano un paese di libere] selve

Di oscure grote e di frondose,

Or s'ni cuscini molli

Pendon fra due sbadigli

Sospirando la pura aura de'colli,

E pei colli [fuggenti] giacenti

Tra le viole e i gigli

Empion l'aria di pianto e di lamenti.

[O miser]

[Corre l'uomo infelice]

[Corre dal monte] al piano

Dall' alpe al mar, dal basso alla pendice

[Nelle braccia d'amor]

Fuggite pur !...

Schiavo anch'esso l'amore“

Il poeta valacco
Forse più a lungu scrisse,
Io...

In faccia ed alle spalle
[Ed in faccia] mi grida
Una voce [gifi]
Avete
Serviti trovati per ogni calle.“

N. Iorga.

Schiavo anchieso l'amore
Invan di sè vi affida
[Lo schiavo ha l'ira]
Lo schiavo pave amor“.

Cîteva documente basarabene¹

I.

Din porunca Domnului Alicsandru-Vodă ci s'au dat părcălăbiei din Orhei, precum și părcălăbiei de Orhei (*sic*), m'au rânduie pre mini, vornicul di poartă Ioniți Săndria, ca, după jalobile ci au dat un Gheorghî Hoiman, feciorul Onacii, și c. a. alți frați ai lor. răzăși din Hoimă[ne]ști, săliștia din sus, precum și un Văscan, ficioru lui Stanciu, șă cu alți ai lui răzăși di Coromășești, din săliști din jos, di la ținutul Orheiului, a lor dreaptă ocină ce o au și moși din moși, din strămoși, apoi li s'ar fi strămtorind di cătră alți frați ai lor, precum și di cătră alți neamuri înpregiurași, apoi eu, rânduie fiind ca să merg la numitele săliști și si strângu pe toți acei pominiți răzăși, precum și pre alți megieși înpregiurași, să li să facă cercetări di dovezile ce au și după dreptati să li să hotărăscă numita moși și a lor săliști din giur înpregiur, pi undi s'au urmat și mai dinnainti, prin sămnili vechi di la moși, di la strămoși, apoi eu am mers la numitili săliști a nu[m]ițiilor jăluitori răzăși di sus arătați și am strănsu pre toți acei răzăși, precum și pre ceiu-lanți înpregiurași și am făcut cercetări întâi numițiilor jăluitoru prin scrisori, cu ci dreptati să stăpănească pi unde cer. Apoi eu am scos di au arătat scrisori di let 6964, di la [Ște]fan-Vodă al treilea, cel Bun, fiuu lui Bogdan Voivod, și s'au dovidit că au stăpănit cu dreptati; apoi am cercetat și pre ceilalți megieși și înpregiurași, și siliți au fost și ei din a-și scoati și ei, să arăte cu ci dovadă vror a strămtori pi numiții jăluitori. Apoi ei n'au scos nicio scri-soari di vr'o dovadă, numai au dat sama că așa au apucat, dar nu s'au crezut. Și așa s'au găsit cu cali să se hotărăscă moșiia jă-luitorilor din giur înpregiur cu petri hotară tot pi undi din vechi au umblat, iar asupritorilor să nu li să ții sama. Și așa am pornit di am pus piatra întâi în gura văi Săgăli, la o movilă s'au pus stălp chioțoari, cari dispart cu Ciocăltenii, Sărătenii și Clișova, apoi s'au mers pisti gura văi Săgăli : s'au căutat la deal, can spri soari-răsari.

Și această hotarnică pentru credatul (*sic*) s'au dat la mână răză-șilor di sus pominiți ca să o ai[bă]... lor s'au scris și numele.

¹ După o copie modernă ce mi s'a comunicat.

Această hotarnică, rînduit fiind eu din poroncă, s'au hotărit după dreptati, și am întărit cu a mè iscălitură în ce adivărat iscălit.

Ioniță Șandrea vornic di poartă.

Din let 7072, Iunie 23 zile.

Chiriță, iuzbașul di Ocnița, am fost față iscălit cu însuși condeiuul său.

Istrati Condrea, om strein de Ocnița, m'am întămplat față.

Gheorghii Hoîman, sãn Onacia, răzăș de Hoimănești, din săliști din sus.

Ionașcu, brat lui, și alți frați.

Văscan, ficiorul Stanciului, și cu alți frați răzăși di Coromășlești, din săliști din gios¹.

II.

Suret de pe un zăpis vechi ce umblă velet; 1779, Mart 20.

Adiverez cu această scrisoari a mè la mână Erinii pricum să sta știi că am cumpărat eu o moșii, Caratonești, patru părți, adică patru bătrăni, iară a cinci bătrân estî a Erinii nevăndut, și, cându am hotărât moșii, parte Erinii n'am deosebit-o, fiindcă așa ne-am învoit să fii la un loc, și alti neamuri di a Erinii di or ara pe moșii sau or cosî, să-și dei dijma, iară Erina cătă o ara și a cosi să nu să supere, și de dijma ce s'ar străngi de la streini să-și è a cinci parti, și, de ar vrè ca să-și vînză parti de moșii să nu fie volnecă a o vinde la alți fără numai la mini, și cheltuiala căt s'a faci pentru moșii cu hotărătul sau cu altele, Erina să tragă a cinci parti, că ne-am învoit cu această așazari de mai sus arătată, de m'am primit.

1806, Iunie 10.

Am scris cu zisa Mehului

Ghiorghii vornic.

Peceti.

L-am prefăcut ast zăpis a Erinii eu dascal Ghiorghii Zgărban din sat Cobălca, și l-am scris asămîne: nici am adaos, nici am scăzut, ci cu dreptati, și m'am iscălit.

¹ E, de sigur, fals.

III.

Adică noi cari mai gios ni vom pune numile și degitile noastre dat-am adivărat zapisul nostru la mâna dumisali giupănului Anastăsachi Neculau, răzășului nostru, precum să să știi că de ni-mini săliți nici asupriți, ci de a noastră bună voi, am vândut parte noastră di moșii din Horghinești, din bătrânul Bou, ci să va alegeți din tot locul, cari parti o avem baștină di la moși, di la strămoș pi apa Cogălnicului, ocolul Câmpului, Țănut Orheiului, cu preț 90 lei, adică noizeci lei după cursul banilor di astăzi, cari bani i-am primit diplin în mâinile noastre, să-i fii dumisali ca o dreaptă ocină și moșăi în veci, atât dumisali, cât și urmașilor dumisali. Iar, cându ciniva să va scula cu vr'on protimisis, din neamurile noastre sau din ficiorii noștri, ori la ci judecată vor mergi, să nu li să ții în samă. Și, pentru mai adivarata credință, neștiind carte, ne-am pus numile și degitile noastre, împreună și cu ficiori noștri. 1814, Mai 15,

Eu Sămion Vuluță am vândut.

Eu Ghiorghii Vuluță, frați lui Sămion, am vândut.

Eu Iordachi sãn Sămion am vândut.

Eu Vasăle sãn Sămion am vândut.

Eu Dumitrachi sãn Sămion am vândut.

Eu Păvălachi sãn lui Ghiorghe am vândut.

Și eu vătavul Ioniță m'am întâmplat față.

Și eu dascălul Nache m'am întâmplat față.

Și eu preutul Andrii Bicolman m'am întâmplat față.

Și eu Andrii sãn prot... ot Durlești am scris cu zisa numiților di sus arătați.

De la Sărdărăia Orheiului.

Însuși Sămion Văluță, vânzătoriu, înfașosindu-să cu zapisul acesta la Sărdar, au arătat că cu voia tuturor acelor iscăliți au săvârșit această vânzari, și după... cirirea s'au încredințat.

Iordachi Bucșănescu.

1814, Mai 17.

(Pecetea Orheiului și a Lăpușnei).

S'au trecut în condică.

...Bobeică.

Regele Carol I-iu și Marele Războiu

— Mărturisiri prețioase —

D. Ion Vițianu prezintă mărturisiri ale generalului Dabija despre intențiile și cuvintele lui Carol I-iu în „Dimineața“ de la 12 Oc-tombre :

„Celor cari mai presupun că venerabilul Suveran s'a lăsat sur-prins de evenimentele din 1914, li servim următorul detaliu sem-nificativ :

În dimineața zilei de 12 August 1914, regele Carol I-iu, adre-sîndu-se locotenent-colonelului Dabija, comandantul regimentului 2 vînători „Regina Elisabeta“, — aflat de gardă la Sinaia, — îl în-treabă unde a fost cu batalionul timp de două zile.

— Am făcut exerciții pe Valea Prahovei, spre Predeal, Maiestate, — răspunde locotenent-colonelul Dabija.

— Ah, da, Valea Prahovei este greu de apărat !

— Da, Maiestate, greu de apărat, dar de pe ea se poate ușor ataca spre Valea Timișului...

-- Va veni vremea aceasta și pentru armata romînă, — conchise zîmbind Suveranul.

Cîteva zile mai tîrziu, la 20 August, regele Carol I-iu este în-cunoștiințat că în Capitală avuseră loc mai multe manifestații patriotice, cu care prilej, la „Dacia“, diverși oratori înflăcărați au cerut imediata intrare a României în războiu.

În aceeași după amiază, Suveranul, plimbîndu-se cu locotenent-colonelul Dabija pe o aleie din dosul castelului Peleş, îi spune, printre altele :

— „Ce curios lucru ! La București se cere intrarea imediată în războiu, dar aceasta nu se poate acum imediat. Nu sîntem pre-gătiți, ne aflăm în neutralitate și intrarea în războiu a României trebuie pregătită din punct de vedere politic și militar. Domnii de la București cer acum imposibilul. Asta îmi dă dreptul să spun că ori regele este prea bătrîn, ori țara este prea tînără“.

În ziua de 30 August, se serba cu pompă militară mare luarea Griviței la 1877.

Cu acest prilej, regele Carol I-iu a trecut în inspecție, la Sinaia, regimentul 2 vînători „Regina Elisabeta“.

În amintirea glorioaselor lupte de la 1877, regele a acordat re-gimentului dreptul și onoarea de a purta cifra reginei Elisabeta.

După cuvîntarea de rigoare a Suveranului, locotent-colonelul Dabija, comandantul regimentului, trebuia să mulțamească în numele ostașilor săi.

Cu opt zile înainte însă de data fixată, regele a chemat pe locotent-colonelul Dabija, căruia i-a comunicat intențiile sale în forma următoare :

— „D-ta vei ținea o cuvîntare amintind eroismul batalionului 2 vînători la Plevna, arătînd cum a atacat și luat Grivița, și vei mulțami pentru înalta onoare ce se face regimentului prin acordarea cifrei Reginei. Dar cu două zile înainte, adică la 28 August, să-mi aduci scrisă cuvîntarea dumitale“.

Cuvîntarea, aprobată de rege, vorbește de cîștigarea în viitor prin același regiment a „nestimatelor“ ce lipsesc Coroanei, și regele Carol permite și felicită public.

„Iată însă ce s'a petrecut ulterior :

După terminarea ceremoniei și plecarea regelui și reginei, locotent-colonelul Hranilowicz, atașatul militar austro-ungar, s'a apropiat de locotent-colonelul Dabija, întrebîndu-l îngrijorat ce a vrut să spună prin faimoasa frasă.

Interpelatul a răspuns că „pietrele nestimate“ înseamnă „bătălii cîștigate“, asemănătoare cu acelea de la Grivița și Plevna.

Atașatul militar, bănuind adevăratul substrat al frasei, nu prea s'a lăsat convins de explicația comandantului. Dovadă, că a doua zi însuși contele Czerniu, ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei, a vorbit locotentului-colonel Dabija, rugîndu-l insistent să-i explice chestia cu „pietrele nestimate“. Răspunsul primit a fost același ca și în ajun.

Impresionat de chestionarile diplomatice la care era supus în chip repetat din partea represintanților Austro-Ungariei, d. locotent-colonelul Dabija s'a prezentat în audiență regelui și lui I. I. C. Brătianu, cărora li-a raportat convorbirile avute.

Suveranul, se înțelege, n'a putut decît să-și înnoiască felicitările; I. I. C. Brătianu însă, sesisîndu-se cu abilitatea-i caracteristică despre tîlcul „pietrelor nestimate“ a spus atunci : „pe Coroana Regală Romîna mai este loc pentru șase pietre nestimate“. Marele bărbat de Stat le-a și indicat profetic: Bucovina, Crișana, Maramureș, Transilvania, Banat și Basarabia.

Cu toate acestea, pentru motive de caracter diplomatic, cuvîn-

țarea locotenent-colonelului Dabija n'a apărut în „Monitorul Oficial“ decît trunchiată; efectul scontat se produsese însă chiar din clipa cînd a fost rostită cuvîntarea. Cei vizați au luat notă, primind astfel un avertisment „discret“ și lămuritor.

La un moment dat, regele a ciocnit păharul cu comandantul batalionului într'un chip foarte semnificativ, mulțămîndu-i personal pentru cuvintele rostite. Inutil să adăugăm că semnificația aceea n'o cunoaștea decît regele și locotenent-colonelul Dabija.

În sfîrșit, spre a conchide, vom sublinia că regele Carol I, plimbîndu-se în după-amiaza zilei de 20 Septembrie cu locotenent-colonelul Dabija, i-a spus acestuia, printre altele, textual:

— „Eu de la 7 Maiu 1866 sînt convins că tot poporul român se va uni odată într'un Stat unitar, pe basa principiului naționalităților“.

DĂRI DE SAMĂ

Gavril Bichigean, *Slujitorii bisericii din Năsăud* (în *Din granița năsăudeană*, 6), 1936.

În numărul 6 al colecției „*Din granița năsăudeană*“, harnicul protopop Gavril Bichigean prezintă, într'o broșură de 78 de pagini, consistentă, — de și de format mic, — pe „*Slujitorii altarului bisericii din Năsăud*“. Conținutul, basat pe o serioasă informație documentară, înfățișează istoria vieții religioase din capitala graniței, de la primele mărturii și până astăzi, divizată în trei părți: a) Înainte de unirea cu Roma. b) După unirea cu Roma până la înființarea vicariatului foraneu al Rodnei și c) de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea până în zilele noastre.

Observăm că apariția broșurii părintelui Bichigean coincide cu împlinirea unui secol și jumătate de la înființarea vicariatului, de și poate că n'a fost scrisă cu această intenție. La pagina 38 sînt relatate împrejurările în care la 1786, în urma stăruințelor episcopului unit Ion Bob — pentru crearea unei a doua episcopii în Ardeal —, se înființează cele patru vicariate la Hațeg, Făgăraș, Șimlăul-Silvaniei și Năsăud. Figurile acestor conducători spirițuali ai Romînilor din vicariatul Rodnei, începînd cu Ion Para și sfîrșind cu venerabilul părinte Ștefan Buzilă, actualul vicar, alături de ceilalți slujitori ai altarului de toate gradele, formează o galerie de oameni idealști și desinteresați, cărora li se dato-

rește în mare parte păstrarea, până la unire, a vieții naționale românești în forma ei nealterată.

Părintele Bichigean, prin modestia cu care dă la iveală această valoroasă muncă, se așează de drept pe linia de continuare a înaintașilor descriși, fiind tot odată o chezașie că se va putea încadra mai ușor noului spirit de orientare a vieții grănicerești pentru resorbirea ei completă în curentul românismului integral.

V. Mihordea.

* * *

Anuarul Liceului Petru Rareș, Piatra-Neamț, anul 1934-35, Piatra-Neamț 1936.

Frumoasa culegere închinată amintirii profesorului Ion Negre cuprinde notele acestuia (n. 1844) (la pagina 29 despre călugărul Sofronie Virnav, purtat pe la Paris, factor al Unirii; nu era „Litan“, ci cred Botușănean; arhimandritul Iosif Giorgian, e, de fapt, Gheorghian, viitorul Mitropolit Primat, „Ionecete“ — Moisiu, viitorul episcop de Roman — toți Botușăneni). D. Radu Vulpe vorbește despre rezultatul săpăturilor de la Horodiște (frumoase vase eneolitice). D. C. A. Stoide despre schitul, modern, Runcu. Deosebit de important studiu d-lui Victor Andrei despre „evoluția teritorială a vechiului Ținut Neamț“ (el s'a întemeiat în jurul cetății, de care „se ținea“; de folos mai ales pentru granița despre Ardeal). Unii termeni rari, de d. Har. Mihăilescu (din *tufle*, „cizme de pisă moie și înalte“ se recunoaște că vine „a tufli“; de la Evrei „cofă“ = *Kopf*; forte important: *strat* ca așternut). De d. D. Hozea, Caragiale la Piatra (plan de „Istorie a Românilor“), pp. 74-5. Păr. C. Matasă iea ce privește județul din „Condica liuzilor“ la 1805. D. Al. Grigorovici despre Carol I-*u* în Neamț (documente inedite, se zice încă „Înălțimea Sa“). Despre hramuri d. P. Gheorgheasa. Despre liceul însuși, d. V. Ghițescu. Documente publică dd. Stoide și Turcu (a mai fost vorba aici). Bună tablă.

N. Iorga.

* * *

De Guichen, *La guerre de Crimée et l'attitude des Puissances européennes*, Paris 1935.

De și adesea ori rapoartele diplomatice, prin caracterul provenienței lor, nu pot alcătui temelia unor studii istorice de o neindoielnică obiectivitate, totuși lucrarea d-lui Guichen, „La guerre

de Crimée et l'attitude des Puissances européennes" e pe cit de utilă, pe atit de unică în felul ei.

Autorul mărgenindu-și sfera de cercetări la relații diplomatice între Cabinetele europene mai mult sau mai puțin interesate în conflictul ruso-turc, prin cercetări migăloase a documentelor din arhivele Statelor ce au luat parte activă la războiu a izbutit să ni înfățișeze rețeaua complexă a intrigilor ce se țeseau în jurul unui imperiu ale cărui zile erau numărate.

Ajutat și de simț critic, autorul a știut să sublinieze din vastul material documentar adunat ¹ importanța covârșitoare a unor anume fapte, care ajută pe cetitor să înțeleagă pe deplin acea atmosferă agitată, înăbușitoare, ce plutia asupra Europei în ajunul deslănțuirii războiului Crimeii.

O calitate incontestabilă a acestei lucrări este împărțirea judicioasă a materialului în capitole bine deosebite. Tratind o serie de chestiuni în legătura lor firească: chestiunea Locurilor Sfinte, rolul lui Mencicov și felul misiunii lui; atitudinea Prusiei și Austriei față de tendințele Rușilor; înțelegerea franco-engleză; demersurile Franciei pentru înlesnirea împăcării între părțile beligerante; atitudinea Bavariei și Sardiniei; relațiile cordiale între Rusia și Prusia; rivalitatea austro-prusiană; ruptura între Puterile occidentale și Rusia; animositatea Rusiei față de Austria; ocuparea Principatelor de către aceasta din urmă; atitudinea Suediei și Sardiniei; înfrângerea Rușilor; căderea Sebastopolului; răsune-tul acestei căderi la Eucurești și Stockholm; congresul de la Paris, se permite o răpede și sigură orientare.

Pentru orice cercetător în domeniul chestiunii acesteia, lucrarea citată va fi de real folos.

V. Merencu.

* * *

G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, IV-V, București 1936.

În primul din aceste două volume noi ale d-lui G. Călinescu despre Eminescu e cea ce numește d-sa „cadru psihic“ și „cadru fizic“ și, mai ales, ca importanță, e vorba de tehnică. Cercetarea e amănunțită și observațiile ingenioase. Se recurge, ca pentru vis și „onirism“, la bibliografia științifică străină. Părerile mele, pomenite la pagina 38, despre respectul ce se cuvine unei

¹ Multe din documentele folosite erau inedite

aşa de mari memorii nu privesc o analiză ca aceasta, ci mercantilizarea unor scandaluri existente sau neexistente care n'au nimic a face, cum o declara poetul însuşi, cu pietrele scumpe lăsate literaturii româneşti. Îmi pare rău că n'am fost înţeles de loc, aşa că observaţiile erudite care urmează merg alături de părerea mea. Apropierea cu apucăturile bolnave sau şarlătăneşti argheziene numai pentru că Eminescu, foarte tânăr, a spus, într'o ştrengărie poetică nepublicată, cum se chiamă o parte din trupul femeiesc, jigneşte (p. 155, note 1). Se semnalează apropieri cu Ariosto (p. 212 şi urm.). La tehnică, *fermă* e o expresie curentă (p. 26). Tot aşa *vină* (pentru *vino*). Cu *depinde* (p. 263) poate să fie astfel.

Al cincilea volum e de „analise“. El aduce mai puţină nou-tate. Cetesc cu uimire: „Tudor Arghezi“ (cum ai zice: Victor Hugo) „este întâitul epigon care, părăsind obsesia melodiei“ — dar ce poate fi poesia fără aceasta? —, „a înţeles un element poetic al *Scrisorilor*“ (lui Eminescu): „violenţa (şi deci invenţia) verbală“ (p. 145). Cum nu pot rezista şi oameni inteligenţi şi foarte culţi bolilor sufleteşti ale unei epoci nenorocite! Nu înţeleg nici „măsură de falsitate“ din admirabila scrisoare de la Rovine (v. p. 161). La urmă, unele izvoare de inspiraţie.

La slirşit o întrebare: poate fi cercetat Eminescu, aşa de schim-bător şi de supus la multe influenţe, ca un singur tip? Sau trebuie urmărit an de an, supţ toate aceste inriuriri? Şi o dorinţă: e aici o întreagă autologie eminesciană, cuprinzînd şi părţi de toată frumuseţa care nu sint cunoscute. N'ar fi bine ca la o nouă ediţie, pe care o dorim autorului, dacă el nu se gîndeşte a da un corp complet al operei poetului, să arăte de unde e luată fiecare din bucăţile citate?

* * *

Emil Virtosu, Ion Virtosu şi Horia Oprescu, *Începuturi edilitare, 1830-1832, documente pentru Istoria Bucureştilor*, Bucureşti 1936.

È vorba de un dosar al Primăriei Bucureşti, cu acte privitoare la „infrumuseşarea politiei“ în epoca „Regulamentului Organic“, înviînd supţ raporturile o întreagă epocă. Lămuririle de amănunte ce se dau sânt de cea mai mare importanţă pentru desvoltarea capitalei României. Se vede truda cheltuită şi de străinii aduşi pentru aceasta, inginerul Moritz von Ott şi arhitectul Hartl,

cară iscălesc toate socotelile. Vechi însemnări topografice, ca „Doamna Ancuța“, apar cu acest prilej. La loc de cinste e „Duplapul“. Arătarea proprietarilor de case servește pentru completarea unor biografii. Se vede cum înaintează opera „așternerii cu caldarim“. Un „Cozone“ ca acela care a fost bunicul lui Alexandru (p. 25). E (p. 29 și urm.) și un întreg plan de orinduire și infrumusețare. El vine „din dorire spre a să infrumuseța orașul Bucureștilor și a să asămana cu celelalte orașe ale Evropii“ (p. 48).
Planșe în colorii.

* * *

Teodora Voinescu, *Anton Chladek și începuturile picturii românești*, București 1936.

E și o reconstituire de mediu pentru a se înțelege rolul jucat de Cehul Chladek, care se dovedește a fi dat lecții și lui Nicolae Grigorescu. Se citează lucrările lui Johann Frankenberger († 1874), portrete de negustori în Palatul Camerei de Comerț din București (p. 10, nota 4). Chladek, *născut în Banat*, lângă Becicherecul Mare, s'a stins abia în 1882. Fiu de fierar, învățase la Milan, și ieă în căsătorie pe Milanesa Antonia Formenti. Se așează întâiu în Pesta, cercetind și Viena. Lucrează la Unguri mai mult timp, voind să fie și profesor; face portretul lui Kazinczy. Mondouville de la pagina 18 pare a fi unul din cei doi frați cari și-au zugrăvit călătoria. La 1836 pictorul se căsătorește din nou cu o Unguroaică văduvă. Spîterul Raimondi (v. p. 19) era întrebuințat și la consulatul prusian. Pictorii de atunci la noi, p. 21. Chladek cultivă și duzi și face o povarnă (pp. 23-4). Se scot cu bun simț unele elemente de legendă din biografia lui Grigorescu. Un contract între Chladek și Gheorghe (Ghiță), fratele marelui pictor viitor (p. 28, nota 1). Cei doi frați lucrează, un timp, împreună. Ar trebui cercetate frescele de la Baloteasca (cf. p. 29). O a treia căsătorie cu văduva Gruici, p. 30, nota 1. Se urmăresc lucrările în colecțiile familiilor Văcărescu, Ionescu-Mihăești, etc. Se poate ca tot de Chladek să fie și unele portrete de boieri pe fildeș la d. profesor Neculce în Paris (côpii în negru, de d-ra Brătescu, la mine, în Vălenii-de-Munte). S'au uitat reproducerile din Almanahul Curții.

* * *

Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei Românilor în secolul mediu, Dovezile continuității și drepturile Românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București 1936.

Începînd cu o bibliografie extrem de bogată, această carte, de o frumoasă arhitectură și de forma cea mai clară, e cel mai bun răspuns dat răslerismului inviat în bătaioasa formă maghiară. Se arată toate formele unei campanii neobosite și apci în toate domeniile se dă răspunsul cuvenit. Mărturiile istorice sînt puse în ordine cronologică. O amănunțită tablă de nume încheie foarte frumoasa operă, care face un loc de frunte autorului în istoriografia noastră. Ea va aduce cele mai mari servicii, și pentru apărarea noastră națională.

E una din acele lucrări care nu se pot discuta în amănunte, fiindcă pentru fiecare punct ar trebui o întreagă disertație.

* * *

Friedrich Müller-Langenthal, *Die Geschichte unseres Volkes, Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart der Deutschen in Rumänien*, f. an.

Abia acum găsesc întimplător frumoasa carte, ieșită la Sibiu. E o istorie nu numai a Sașilor, ci a tuturor Germanilor din țară. Pentru elementul aflat de ei la așezare se evită numele de Romini. Și la p. 25 Rominii socotiți ca simpli ciobani stricători, p. 25. Bune paginile despre negoțul cu Principatele, unde era numai o singură vamă la hotar, p. 37 și urm.

* * *

Franz Babinger, *Originea și sfîrșitul lui Vasile Lupu*, in *Mem. Ac. Rom.*, XVIII, 2, 1936.

Dorînd o carte de sintesă despre Vasile Lupu, eminentul turcolog german, care în timpul scurt al petrecerii sale la București s'a inițiat așa de bine în ce privește limba și problemele românești, examinează locul de origine al lui Vasile Lupu, Arvanitochori. Observă că și Dosoftei al Ierusalimului punea acest sat lângă Marcianopol. Adaugă „sigiliul“ Patriarhului ecumenic Partenie, care face, după dorința Domnului, din biserica aceluia loc (nu locul întreg) o stavropighie, arătînd că se ținea de diecesa Cervenului, lângă Rusciuc. Aceasta o arătase și d. Laskaris, —d. Babinger afirmă că după o conversație cu d-sa. D. Babinger dă

bogate știri despre localitate, întrebuițind și călătorii. El fixează pe la 1595 data nașterii lui Vasile (autentic e și portretul lui de la Golia, păstrat în mușamaua după tapițeria pierdută, asemenea cu acelea reprezentând familia lui). Se oprește asupra rudelor lui din cele două pomelnice. Și acum stăruie asupra faptului, pe care autorul nu pare a-l admite, că Lupu s'a făcut Vasile, în vederea viitoarei opere de legislator, după Impăratul Vasile. „Albanus“ e în legătură tocmai cu Albanitochori (p. 9). N'aș admite — căci nu e de nevoie — originea epirotă a familiei; cea macedoneană e mult mai probabilă, chiar dacă locuitorii satului erau în majoritate Epiroți. Inscripția de la Stelea ar putea fi „greșit publicată“, dar cine va vedea fotografia își va da sama cit e de greu să se ajungă la o lectură sigură (dar se da o rectificare a datei, care trebuie controlată). Nu se vorbește despre mamă, care pare a fi Romîncă: doar căsătoria s'a făcut în Moldova.

Pentru sfârșitul lui Vasile, observ că scrisoarea publicată de mine era în fasciculul românesc de la depositul menționat. Interesantă nota despre originea Doamnei Ecaterina Cerchessa (p. 13, nota 2). Și despre Bogdan-Saratu, p. 17, nota 3.

* * *

Preot Hostiuc Erast, *Schiturile și sihăstriile Bucovinei de altă dată*, Cernăuți 1936.

Lucrarea p. Erast Hostiuc e făcută și după cercetarea ineditelor din Arhivele cernăuțene, așa încît e plină de știri nouă despre micile lăcașuri bucovinene. Prefața se ocupă cu chibzuiele austriece de la anexare cu privire la soarta lor. Urmează monografiile în ordine alfabetică ale schiturilor care în mare parte nu mai sînt în ființă (de la Babîn o catapiteasmă la pagina 20). Interesantă arhitectura, de caracter galițian, a Căbeștilor, p. 36. O întilnim și în forma actuală a Crișceaticului, p. 41. Pe larg despre Horecea (aici s'a schimbat, p. 73, numai tinicheaua turnurilor; pictura, p. 74, n'are interes, cum nici, p. 75, catapiteasma, afară de lucrul lemnului). Veche Jadova, pomenită și la 1490, de Ștefan-cel-Mare, dar fără știri de acolo pînă în secolul al XVIII-lea (din nenorocire la 1804 unul din Goieniștii de acolo dărimă vechea clădire; v. p. 82). Interesant numele de Mămăiești, care vine de la numele tătăresc Mamai, de unde și Mamaia de lângă Constanța. Și aici arhitectura e tot galițiană (p. 91). La

Sintonufrie și știri despre orașul Siretiu (p. 107 și urm.). Frumosul tip se păstrează bine (p. 1144; e neapărată o descriere pentru Comisia Monumentelor Istorice; și catapeteasma, p. 115, e de valoare).

Anexa cuprinde multe documente, mai ales din veacul al XVIII-lea.

* * *

Aurel Tripon, *Monografia-almanah a Crișanei*, Oradea 1936.

Bogata lucrare alcătuită de d. Aurel Tripon cuprinde contribuții ale profesorilor și cărturarilor din acele părți apusene ale României. Scurtă partea geografică, mai largă cea geologică, mult mai întinsă cea istorică, de obicei bine informată (se păstrează ilusia „ducilor“ din notariul anonim al regelui Bela; știri interesante despre incidentul stăpînirii bolșevice). La Istoria Bisericii se reproduc închipuirile gepide ale d-lui Diculescu; nici imaginativul Karacsónyi nu poate fi întrebuițat. Altfel, multe știri sigure, cu pomenirea tuturor șefilor bisericești. Foarte interesant actul din 1660 despre impunerea de episcop sîrbesc prin Pașa de la Orade și ieniceri (pp. 20-1). Preoți calvini, p. 20. Cele mai vechi lucrări literare, p. 211. Listă de manuscripte românești, p. 22 și urm. Cu totul originală partea nouă a acestui capitol (după inedite).

Restul e o culegere de capitole privitoare la vremea modernă: portrete, vederi (unele cu valoare de artă; v. p. 75). Despre portul popular, p. 113 și urm. Se lucrează „brînește“, „fufește“, „trăsurește“ și „sîrbește“. Se zice „spătoiu“ (pp. 113-4). V. și „pumnari“ și „pumnată“ (*ibid.*). Rîurile de cusături se chiamă „brațuri“ (p. 117). Șorțurile sînt „zadii“. „Cormi“ se chiamă „coarnele“ (p. 118). Ca termini rari: „scăfătură“ (cusătură), „felegi“ (de prescură). Foarte plin de învățatură capitolul despre poezia populară, p. 145 și urm. Dialogurile de la muntă sînt de toată frumuseța. Multe și prețioase descîntece. Și o bună parte despre cîntece și reprezentații populare, despre danțuri. Pentru colinde, p. 278 și urm. (parte foarte adînc cercetată). Folositor capitolul de biografii, p. 317 și urm. (și portretele lui Miron Pompiliu și al Lucreției Suciu).

Sînt și pagini despre publicistică.

* * *

C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, I, București 1936.

D. C. Gane, al cărui talent de povestitor a mai fost relevat în această revistă, a vrut să aducă un omagiu unui om de Stat fără îndoială superior ca inteligență, de o perfectă probitate, dar fără înțelegere, de obicei, pentru nevoile sufletești ale poporului în mijlocul căruia s'a născut.

Avea un bogat material pentru o bună, și cit de largă, biografie. Dar a vrut să facă și o introducere istorică de vre-o cincizeci de pagini pentru care era mai puțin pregătit și chemat. De aici polemici nu tocmai la locul lor și cu Xenopol și cu mine, a cărui părere nici n'a fost bine prinsă, dar d. Gane e sigur că a distrus păreri greșite și nu voiu încerca să-l lămuresc în materie de creștinătate și naționalism. Ca formă: „Între 1853-54, ocupația rusească. Domniile sînt suspendate. Moscova bate din ciocan. Patrioții romini fac să scapere scinteia din nicovală.“ La 1854-6 „ideia rămîne la răs pintie, fără răsufare“ (p. 25). Sau, la Cuza-Vodă, unde se încearcă o explicare originală a căderii lui: „partid de centru a fost el singur“ (p. 47). Se lasă a plana îndoială asupra participării Domnului la uciderea lui Barbu Catargiu (p. 51), cea ce e o calomnie. Schiloditori de limbă nu pot fi considerați Cipariu și Papiu Ilarian (p. 59).

Biografia începe printr'o nouă luptă: d. Gane nu vrea să admită originea lui Carp dintr'un simplu răzeș și se sprijină pe ce spune Dimitrie Cantemir, care era așa de nou în ce privește neamurile boierești. Körner nu mai era în viață la 1815 (v. p. 65). Interesantă e cunoștința studiilor la Viena ale tatălui și unchiului lui P. P. Carp. O scăpare din vedere la pagina 67, nota 2: „beizadelele Dumitru și Grigore, fiii lui Grigore-Vodă Sturdza“; și Gerome pentru Gêrôme. Nou e tot ce se spune despre studiile lui Carp. Nu așa de reușite portretele lui Maiorescu, Pogor și Teodor Rosetti. Ședințele „Junimii“, cu glume, multe și foarte proaste, nu pot fi calificate totuși de „desmățate“. Nu știu dacă se poate vorbi de continuarea „Borussului din Bonn“ și de „calități bahice“: cine l-a cunoscut pe acest om de înaltă ținută va zice *nu*, fie și pentru vremea cînd lui Iacob Negruzzi îi place să spună că s'a îmbătat, — și încă de față cu atît de corectul, până la băgoșenie, Alecsandri. Pentru împrejurările politice de la 1865 nu strica o trimetere la izvoare.

D. Gane a descoperit în ziarul *Cugetarea* primul articol al lui Carp (contra lui *Ion-Vodă cel Cumplit* al lui Hasdeu). Nici *Revista Dunării* din 1866, unde colaborează el, nu era cunoscută. Pasagiile citate din aceste studii sînt în adevăr foarte remarcabile.

Se poate întreba cineva, de alminterea, de ce toată istoria României la căderea lui Cuza-Vodă trebuie adusă pentru a crea un mediu tinărului auditor, în vîrstă de ceva peste douăzeci de ani, la Consiliul de Stat. Răsturnătorii Domnului Unirii îl făcură „secretar intim“ al Locotenenței Domnești. El colaborează la ziarul, și acesta ignorat pînă acum și care va trebui cercetat și el, *Desbaterile*.

Nu e exagerat rolul lui Carp în pregătirea, prin misiuni secrete, a noii Domnii? Menționarea izvoarelor îmi pare necesară, cînd e vorba de lucruri așa de însemnate. Carp e apoi secretar al Agenției românești de la Paris. Urmează o activitate literară cunoscută.

Frumuseța discursurilor lui Carp în Parlament dă interes paginilor ce urmează. Urmează noi misiuni în străinătate. De la 1875 iar activitate parlamentară. Poate întreaga carte ar fi fost înlocuită cu folos prin publicarea, comentată, a frumoaselor discursuri ale acestui orator de idei.

Ca observații de detaliu: „de pe urma lui (a lui I. C. Brătianu) n'a rămas nimic scris“ (p. 200), și d-na Sabina Cantacuzino a tipărit o întreață corespondență cu soția și copiii.

Ca interpretare, greșeala lui Carp față de războiul de independență, asemenea cu aceia față de războiul unității naționale, e aproape glorificată. Se atribuie hotărîrea de a intra în acțiune „mai puțin din voința oamenilor noștri de Stat, cît din a lui Vodă, și poate mai ales din cauza categoricului imperativ al Istoriei“ (?). O curioasă prevedere de prăbușire a României pe chestia agrară la pagina 233. Mărturisirile lui Lupu Kostaki, în „Memoriile“ lui inedite, că lui Carp i se datorește apropierea de Dubla Alianță (p. 293 și urm.), ar trebui sprijinite pe dovezi. Se întrebuițează și inedite ale lui Carp (p. 294, nota 1), nu și rapoartele din *Correspondance de Charles I-er*. E posibil ca, după misiunea în Germania, Brătianu să fi spus lui Carp, „cu lacrimi în ochi“: „Ai făurit România; numai acum putem zice că ea are viitorul asigurat“ (p. 293)? Cum, la noi, cărțile nu se sînt în samă, orice ar cuprinde, afirmările acestea n'au fost discutate de

loc. În partidul liberal, la cei cari știu ceva, nu e nimeni care să poată da explicații, înlăturind legenda pe cale de a se forma (v. p. 298)? Se vede Carp și ca autor al legăturii cu Crispi. E și întrebarea de ce Maiorescu, care putea, oricum, să știe mai mult decât Lupu Kostaki, n'a relevat acest rol, cu totul decisiv, de „făuritor al României“ pe care să-l fi jucat amicul său? De ce în toată informația străină, care ni stă așa de larg înaintea astăzi, această paternitate a legăturii cu Centralii nu e prin nimic arătată, ci se văd, din potrivă, primele șovăieli ale lui I. C. Brătianu însuși? În toată corespondența lui Carp, pe care am cetit-o hirtie de hirtie, la Ministeriul de Externe, nimic nu învederează acest rol hotărîtor.

Pe alături, d. Gane n'a putut cunoaște, dată fiind vrîsta sa, pe Carp, și de aceea se înșeală zicînd că „n'a fost sentimental“, că „acesta este un lucru sigur și recunoscut de toată lumea“. Dar, primit părintește la Țibănești, l-am văzut adînc înduioșat cînd, vorbindu-i de conflictul cu Take Ionescu, spunea că n'are nimic contra lui și poate acesta să vie la dînsul și, cu lacrimile în ochi, cînd profeția că nu va mai reveni la Guvern (v. p. 301). Vezi, de altfel, și, tot acolo (p. 302), scrisoarea lui Carp la moartea mamei.

Aspra condamnare a lui Ion Brătianu, pârtenirea pentru ideologia, puțin cam răsuflată, a lui Rosetti, reedîtarea invinuirii de „vizirat“ — „Brătianu, ca un Vizir turc, conducea singur destinele României“ — sînt nedreptăți pe care le îngreuește forma pătimașă în care se presintă (p. 305). Autorul însuși recunoaște faptele bune ale guvernării terminate la 1888 (p. 308). Rosetti apare și ca lovit de moarte prin ruperea legăturilor cu vechiul prieten și asociat: scrisorile familiei Brătianu apără pe „Vizir“ de o astfel de invinuire. Și totuși cu cită neutate se presintă unele laturi ale situației politice de atunci? Că șeful junimiștilor a refuzat să participe la Guvernul presidat de Brătianu, cu care, de altfel, colaborase atît de mult, ar fi datorită „unui categoric imperativ care vine de pe niște culmi față de care firea omenească trebuie să se plece“ (p. 310). Ca rezultat al ruperii tratativelor, „epoca viziratului nu mai cunosc margeni“ (p. 312). De mirare ce ușor se trece asupra guvernării junimiste.

Putem aștepta în volumul al II-lea, cu toată admirația pentru om, altceva decît o pledoarie de partid, conservatoare și ger-

manofilă? Ar folosi cărții unui om cult și inteligent, care a dovedit pasiune pentru istorie.

Oricum, îl voiu discuta cu aceeași recunoaștere și aceeași datorie de a restabili adevărul.

* * *

Căpitanul Eduard Dragomirescu-Buzne și sublocotenentul Ioan Cușșa, *Considerațiuni critice asupra principalelor operațiuni militare ale lui Mihai Viteazul*, Timișoara 1956.

Se caută de acești doi tineri cercetători greșelile tactice ale lui Mihai Viteazul. Se descopăr greșeli la înaintași. N'am spus că a fost o bătălie la Hulubești, ci că s'au „lovit“ oștile. 21 Ianuar pentru 16, pomenit și de mine, e o simplă ipotesă (v. *Ist. l. Mihai-Viteazul*, p. 153). Nu e nicio contradicție între Hulubești și Stănești (*ibid.*). Nu înțeleg critica pentru „vechea tradiție“ de a nu apăra Dunărea (aici, p. 17, nota 2). Nu e contradicție nici între data trecerii Dunării (15 August) și a bătăliei de la Călugăreni, despre care spun lămurit (p. 199) că s'a dat la 13 23 (e vorba de două calendare) (v. aici, p. 17, nota 5). În refuzul de a lupta al lui Király e o chestie de trufie națională (*ibid.*, p. 20, nota 2), nu de tactică.

* * *

Alexandru Ciorănescu, *Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul*, în *Mem. Ac. Rom.*, ser. 3, XVII, 12, București, 1936.

Pe baza unor acte descoperite în Archivele spaniole, d. Ciorănescu prezintă legăturile cu Habsburgii ale lui Petru Rareș: ele se întind și până la Împăratul Carol. Se întrebuițează și materialul spaniol tipărit (bibliografia cruciatelor lui, o. 3, nota 3). Cadru de istorie universală e larg prezentat. Foarte interesantă convorbirea în Constantinopol, la 1536, cu „voevodul sau regele Valahiei“ (p. 9). *Deci trebuie să se admită că acesta a fost chemat la Constantinopol, de unde a plecat întărit*. Petru Rareș trimete o scrisoare curioasă în care ascunde realitatea supt nume închipuite (pp. 11-2). Ambii Domni arătau bune dispoziții, dar și teamă. La 1538 episcopul de Lund, trimis în Ardeal, trebuia să meargă și până la Petru-Vodă (pp. 15-6). A se îndrepta la pagina 7: Thamasp pentru „Tamassi“.

N. Iorga.

CRONICĂ

Dd. Eugen Nicoară și Vasile Netea dau, cu o prefață de păr. Ion Agârbiceanu, o culegere de poezii populare din părțile Murășului-de-sus, supt titlul *Murăș, Murăș apă lină...*, Reghin 1936. Autorii publică și „Descânțece și farmece, gîcitori, proverbe, superstiții și credințe“. Ilustrații. Nu lipsește un bogat dicționar cu temeiul local.

Expresii frumoase nu lipsesc; Murășul „mergător“, „trandafirul cu creanga 'n rîu“. Vezi și

Pentru mîndra ca lumina
Toată noaptea bătuii tina,
Pe 'ntunerec și pe lună,
Pe sărin și vreme bună (p. 63)

sau :

Cine-a 'nceput horile
Meargă 'n raiu cu florile (p. 65).

Colăcăriile sînt remarcabile. Curioase „chiuiturile găinii“ la nuntă (p. 111 și urm.), „jocul perinei“ (p. 143). Multe colinde (se zice: „sculați voi, Romîni plugari“, p. 160). Se zice și „corindeli“, p. 189. Cîteva fragmente de baladă.

*

D. G. Ursu dă și a două parte din *Istoria literară a Bîrladului* (București 1936). Juste prețuiri ale criticilor ușuratece, repetate până la desgust și la ridicul, de publicistul exhibiționist Eug. Lovinescu contra „sămănătorismului“. Nu vom discuta a doua zi după un deces simpatiile autorului pentru „Nestorul criticei românești“, G. Ibrăileanu. Și scrisori inedite.

*

În *Gazeta Ilustrată*, V, 5-6, d. Ioachim Crăciun dă un studiu amănunțit despre Baba Novac, cel jertfit la Cluj de dușmanii lui Mihai Viteazul.

*

În *Țara Bîrsei*, VIII, 5, d. Aurel A. Mureșianu, propuindu-și să analizeze lucrarea recentă a d-lui Aurel Sacerdoțeanu, semnaleză păreri străine până acum necunoscute despre originea Romînilor. Note ale răposatului profesor Ciortea din timpul războiului.

*

D. Georg Müller publică un foarte întins studiu de viața internă săsească, *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten*, Sibiu 1936, 532 de pagini. Pentru Romîni nu e mai nimic de cules.

Drepte și frumoase observații cu privire la I. I. C. Brătianu, de d. C. Gongopol, de obicei un caricaturisator al oamenilor vii, în revista *Ramuri*, XXVII, 5-7. Destăinuirile cu privire la d. Iuliu Maniu ca președinte de Consiliu al Ungariei sau ca șef al partidului liberal, după propunerea lui Ion Brătianu însuși, nu pot aparține decît domeniului fabulei.

În *Revue de Hongrie*, Septembre, o încercare de sintesă despre împrejurările luptei de la Mohács de d. Nicolae Asztalos și resumatul, ilustrat, de d-ra Iolanda Balogh, a cărții ei despre sculptorii medievali ai Clujului.

D. Ioachim Crăciun dă, în *Anuarul Institutului de Istorie națională* din Cluj, VI, o bogată notă despre „bibliografiile românești apărute între 1930 și 1935“.

În *Buletinul Institutului de legislație agrară* al d-lui Valeriu Bulgaru (care fixează un oarecare paralelism între Rusia și România cu privire la problema agrară), I, 1, un studiu al d-lui I. C. Filitti despre esența problemei țărănești la noi.

D. D. N. Mincev dădea la Constanța, în 1934, o cărticică despre „presa bulgară în România până la 1877-78“ (extras din ziarul „Dobrogea Jună“).

Castele din Polonia, în *Tribune des jeunes générations* din Varșovia, VI, 9.

În *Freamătul literar* din Bucovina, d. Leoa Morariu dă o largă și mișcată amintire poesiei lui Gheorghe Popovici (T. Robeanu).

Recensia volumului în care d. Popa Lisseanu presintă, în colecția sa, tot fără întrebuițarea manuscrisurilor, cu o bună traducere, pe

Vopiscus și Eutropiu n'o pot face, fiindcă asociatul d-sale mi-o interzice printr'o scrisoare de amenințări de o ne mai pomenită insolentă. Sîntem, cu acela al cărui nume desprețuiesc a-l da, în domeniul celui mai impur bolșevism așa-zis științific și e de mirare cum d. Popa Lisseanu admite astfel de colaboratori, al căror scris esclude astfel orice discuție din partea celui atît de grosolan ofensat.

*

În *Le Portugal hydrologique et climatique*, II, Lisabona 1930-1, p. 198, pieptare și catrințe, cu aceleași dungi verticale ca în Mehedinți și cu aceleași bande orizontale ca în regiunile celedalte ale României.

*

D. Eilert Ekwall publică, în *Handtligar* ale Academiei din Stockholm, un volum de *Studies on English placenames* (Stockholm 1936).

*

D. A. C. Cuza dă a treia ediție din vestita sa carte *Naționalitatea în artă*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Revista dobrogeană*, I, 2, d. N. Mincev arată ce bogată literatură pentru copii au Bulgarii. La noi, rare cărți, bune ca nou-apăruta *Ciu-ciu* (cu o excelentă formă literară) a d-nei Aprilina Medianu.

*

În *Revista fundațiilor regale*, III, n-e 9-10, urmează scrisorile lui T. Maiorescu către Duiliu Zamfirescu. Vestitul profesor dă une ori pe ceasuri și minute istoria călătoriilor sale.

*

În *Cultura Creștină*, XVI, 6, notă, de d. N. Brânzeu, despre desfacerea Românilor de Sîrbi în ierarhia bisericească.

*

În „Anuarul liceului de băieți Al. Papiu Ilarian“ publicat de director, d. Dumitru Martinaș, după un șir de documente, din secolele al XVII-lea—XIX-lea (un interesant, și ca limbă, testament de negustoreasă din 1700, pp. 40-1), o dalterie de la Mitropolitul Teofil, 1695; o danie a lui Constantin Brâncoveanu, către soția lui Ianos („Enășoaică“) Kendeffy („Cândăfi“), cu moșie în arendă pentru fin la Turcenești, fiind de mănăstirea Tismana (și scrisoare

a egumenului cu privire la „jupănul Unguru Ianăș“. D. N. Sulică publică un lung și important studiu despre catehismele românești de la Sibiiu (1544) și Brașov (1559). Se arată că originalul unguresc (nu german) nu e nici al lui Andrei Balizi, ci acela pe care l-a copiat acesta. Se arată raportul cu politica religioasă a Ardealului în acel moment, supt „Craiul“ Ioan Sigismund Zápolya, însemnându-se între consilierii lor „Romîni Mihai Csáki și Gașpar Bekes“ (cu privire la primul, se observă că, de o potrivă cu Gavril Mailat, acest comandant de haiduci era încă de legea răsăriteană, după mărturia, sigură, a Italianului Gromo; v. p. 68. Csáki a plătit și pentru Octoihul de la Brașov din 1570, dăruindu-l școlii din Șchei; v. p. 69). Pe temeiul acestor încheieri se caută *patronii romîni* și pentru catehismul sibiian. Și aici originalul e unguresc. S'ar datori traducerea și răspîndirea unui urmaș al Voevozilor maramurășeni, Gașpar Dragfi († 1546), al cărui tată, Ioan, fost prim-jude al Ungariei, căzuse în lupta de la Mohács; mama era o Báthory: moare la Sătmar. Aici ipoteza e mai îndrăzneată, dar nu de răspins. Deci rolul Șașilor, încă neconsolidați religios ca propagatori, e de înlăturat. Cu drept cuvînt, se observă că ei n'aveau interes la aceasta, pentru că ar fi dus pe Romîni la paritatea socială (p. 76). Li-ar reveni numai rostul comercial. Se semnalează și pasagiul dintr'o scriere a lui Honterus, în care se arată Romîni din țara vecină, la bilciul din Brașov, ca scandalizați de unele forme ale catolicismului încă dominant în cetate (p. 78). Și mențiunea, dubioasă, a unei ediții din 1544 a catehismului brașovean (p. 79). Și alte dovezi ale grijii de convertire a Romînilor din partea ungurească (p. 81 și urm.). E vorba și de legăturile Cazaniei din 1549 cu originalul unguresc (pp. 82-3). Nu înțeleg ce poate fi „originea husită“, la d. Procopovici, a unui catehism reformat (v. pp. 88-9). Și o notă, privitoare la Cronică din Dubnicza, despre o lucrare a d-lui Domanovszky (p. 95, nota 1). Despre modificările introduse de Coresi pentru a face catehismul acceptabil de Romîni ortodocși v. pp. 97-101.

E o lucrare luminoasă, care deschide drumuri noi, și avem tot avantajul să mergem pe dînsul.

În *Slavia*, XIII, 4, d. Ioan Ohienko publică, întovărășindu-le de un întins studiu diplomatic, actele de învoire cu privire la cunoscutul împrumut din 1388 între Petru al Mușatei și Vladislav, regele Poloniei.

Despre cîntările bisericești în Ardeal, *Blajul*, III, 5.

*

Unele știri interesante (ca pentru expunerea canonicului Baud și pentru cererea demisiei marelui mareșalului Averescu ca ministru în Cabinetul Brătianu) în broșura d-lui Ion Stavri Brătianu, *Din Amintirile mele politice*, București 1926.

*

Într-o formă plăcută cineva care iscălește „M. Ar. Dan“ descrie insula Adacalè (*Adakaleh*, București 1936), dînd și interesante elemente de folclor. Ilustrații.

*

Și în românește publică d. Vasile Grecu comunicația sa la Congresul de studii bizantine din Sofia (*O ediție critică a cărții de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți 1935).

*

În *Hotarul*, III, 1, d. Tr. Măger despre Zărândul românesc la 1861.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

Despre un plan de Politehnic la Iași în 1850, d. I. Andriescu-Cale, în *Insemnări ieșene*, I, 3.

*

În *Lanaștu-Karina-Saruca* (Cluj, 1935) d. dr. Bologa tratează despre datine populare medicale. Cu d-rul L. Dima, în *Communiqués Knoll*, 1934, despre sfinții medici în Orient (ilustrații de folclor). În *Inceputurile literaturii balneologice ardelenene* multe detalii istorice. Despre științele naturale și medicina la noi, în *Bulletin international* de la Washington (1933) (comunicare la congresul de istorie din Varșovia) (bogată sintesă, bibliografie).

*

Despre vaccinarea mai veche în Ardeal, dr. Al. Lenghel, în *Clujul Medical*, 1933, 3. Același despre medicul Samuel Răcz, în secolul al XVIII-lea, în „Endhoffs Archiv“, 1933.

*

D. Vasile Lungu ni trimete o întîmpinare la atacurile d-lui Stoide în jurul cronologiei și altor mărunțișuri și „greșeli“ cu privire la Domnia lui Mihăițaș Movilă.

*

Amănunte noi despre Eterie în revista d-lui Gheorghe G. Bezveconâi, *Din trecutul nostru*, III, 25-7. Se întrebuintează memoriile lui Necludov. Se vor găsi biografiile cu totul nouă: a lui Catacați, cumnatul șefului revoluției, a Doamnei Safta Ipsilanti (fiică, Maria, măritată în Chișinău, la 1822, cu Alexandru Schină), a lui Gheorghe Cantacuzino (cu știri bogate despre toată familia). Se presintă într'un tablou impresionant toată societatea fanariotă refugiată atunci în capitala Basarabiei. Și o foarte interesantă scrisoare a lui Pușchin.

*

În *Atti del III congresso nazionale di studi romani*, d. Claudiu Isopescu presintă legăturile cu Italia ale lui Duiliu Zamfirescu.

*

În *Clujul medical*, 1934, no. 1, d. C. Gheorghiu vorbește despre d-rul Ștefan Piscușescu.

*

În extrasul (din *Arhiva*), *Din legăturile moldo-tatare în mijlocul sec. XV*, d. Andreescu lămurește pe larg rostul apariției în Moldova a lui Seid-Ahmed. Iar în *Așezări franciscane la Dunăre și Marea Neagră în sec. XIII-XIV*, culege știri de la Golubovich cu privire la Franciscanii pe malurile Mării Negre: concluziile nu sînt așa de sigure.

*

În *Buletinul Bibliotecii, Museului și Arhivei istorice*, publicat de Templul Coral din București, II, 1, două documente din secolul al XVIII-lea privitoare la Evrei (unul menționează alt act, din 1670).

*

În *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, April-Maiu 1936, un bun studiu, frumos scris, al d-lui Nic. Tomici despre „Caransebeșul în sec. XIV-XVII“.

*

În *Lanuri* de la Mediaș, III, 3, d. Constantin Stelian se ocupă de rezultatele unei exegese duse pînă la metafisică în ce privește *Lucașărul* lui Eminescu. E de toată evidența că mitul e întrebuintat de poet ca să-și arăte durerea că femeia iubită se coboară de la zenitul gândirii lui la întăia frumuseță banală întilnită pe stradă.

Tot acolo un studiu, de d. Mihail Axente, despre istoria Mediașului.

*

În *Gînd Românesc*, IV, Februar, d. Coriolan Petrescu constată tendința, nouă, a d-lui Bartok de a da o origine ungurească muzicii noastre populare.

Soarele și luna de-asupra unui grup cu doi lei atingînd cu labele o urnă, în săpăturile de la Villa Domitia din Giannutri: în *Atti* ale Academiei dei Lincei, seria VI, XI, 4-6 (1935), p. 154 d. Grondys discuta originea acestor semne, așa de răspîndite și la noi, într'o ședință a Congresului de studii bizantine de la Sofia.

Tot acolo o inscripție din Sicilia greacă a lui Publiu Corneliu Scipio, întorcîndu-se din Cartaginea (p. 201). El restituie locuitorilor din Himera statui luate de Cartagenesi de la dînșii.

În *Anuarul arhivei de folklor*, III, d. dr. Bologa semnalează o carte germană din 1784, a lui Gheorghe Tallar, despre morarii la noi (de fapt despre alte superstiții). Asupra începuturilor studiului medicinei la Romîni același, în *Medizinische Zeitschrift* din Ardeal. În *Isis*, XXIV, 1, despre medicul luxemburges André Étienne, în Ardeal, pe vremea lui Iosif al II-lea. De cuprins general, studiul *Universitas literarum und Wissenschaftsgeschichte* (despre noul „umanism“ necesar) în „Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften“, 7, 1935). Multe biografii de oameni de știință de la noi.

Dintre tesele de istoria medicinei prezentate la Cluj, a d-lui Emeric Ujváry despre laturea antropogeografică și sociologică în concepțiile lui Hipocrate (1933), a d-lui Gheorghe M. Iliescu despre „Nicolae Krețulescu ca medic“ (1934), despre d-rul Minderer și ciuma în Moldova la 1769-70, de d-ra Margareta Luka (1934) și a d-lui Bela Jancsó despre ciuma de la 1742-3 în Ardeal (1933), a d-lui Ștefan Szantkirályi despre Academia de medicină din Cluj (1933) (cu Molnar) (scrisori private), a d-lui Ludovic Csögör despre protomedicul ardelean Francisc Nyulas (1933) (despre apele minerale de la Rodna), a d-lui Teodor Nagy despre d-rul Fiala (1933) (portret; traducere din memorii), a d-lui Gheorghe Missics despre marele medic van Swieten și elevii lui (1933), a d-lui Aurelian Borșianu despre „bibliografia balneolo-

giei în Ardeal“, a d-lui Ilie Olteanu despre ciuma din 1792 (1932) (după Martin Lange; multe știri istorice), a d-rei Ana Serdolino despre cea din 1828-30 (1933) (un Catargiu, medic diletant și autor), a d-lui Francisc Papp despre cea din Banat, 1738-40 (1932) (după însuși Hammer), a d-lui Gheorghe Ionescu despre ciuma din 1813 (1936), ale d-lui Richard Kepp și Adrian Mucuța și Geza Vitályos (1934), Mauriciu Schapira (1935), Gligore Viorel (1935), Iuliu Szentpály (1935), Gheorghe Pintilie (1935) despre serviciul sanitar la 1877-8 văzut din Ardeal (1935), a d-lui Al. Biasini despre vechile spitale peste munți (1935), a d-lui Sextil Rusu despre o lucrare a lui Vasile Pop (1935), a d-lui Liviu Armean despre ciuma din 1769-72 (1933), a d-lui Frederic Victor Kepp despre spitalul din Sibiu în secolul al XVI-lea (1934) (după socoteli reproduse), ale d-lui Victor Mureșan și Iosif Major despre dr. Ștefan Piscupescu (1933-4), a d-lui Anton Cservény despre epidemii ardelene, 1007-1872 (1934), a d-lui Samuil Horváth despre medicina legală la noi (1934), a d-lui V. Brate despre Grisellini (1935), a d-lui Olimpiu Morar despre d-rul André Étienne (sec. XVIII în Ardeal) (1935), a d-lui Tiberiu Ionescu despre băile greco-romane (1935), a d-lui Zoltán Lörmiz despre eruditul Pápai-Páriz (1934), a d-lui Virgil E. Pop, despre începuturile pediatriei la noi (1931), a d-lui Iosif Vogel despre medicii Fabritius (și la Craiova) (1934), a d-lui Andrei Fodor despre Crișana și Maramurașul medical la 1857-8 (1936).

*

Neînțelegere și grosolănie deosebesc articolul din *România Nouă*, no. 171, cu privire la studiul publicat de mine în *Revista fundațiilor regale* despre intrarea României în Marele Războiu. De multe ori autorul, un domn H. I., dovedește, ca atunci când vorbesc de tricolorul arborat la Blaj, că nu știe nici românește. E greu să se creadă că ar putea să știe franțuzește, în care cas i-aș recomanda studiile mele *Comment la Roumanie s'est séparée de la Triplice*, acela din *Revue de la guerre mondiale* pe 1936 și capitolele respective din *Place des Roumains dans l'histoire universelle*, III, unde dau izvoare de care astfel de oameni habar nu au. Pe urmă, dacă un om cuviincios, iscăbind, dorește o discuție, îi stau bucuros la dispoziție.

*

În *Arhivele Basarabiei*, VII, 3-4, știri despre războiul apusean, în 1811-2, de la Constantin Hurmuzachi, care se întîmpină la Debrețin și Liov, în cale spre casă (el scrie franțuzește: Ardel; a fost la Cluj și a cumpărat cucuruz, cu doi galbeni de aur șfertul; „Eperănei“ e Eperjes; și „un Grec ce au mers la Eși de la Paris cu galanterii“ și poate fi „spion franțuzăscu“, p. 184); și un Hatman N. Stratilat la Rodna, pp. 85-6, o scrisoare de la I. Balș, care prevede în Septembre 1811 (din Viena, p. 18 și urm.; vrea să meargă la Petersburg) că Prutul va fi hotar (p. 187, no. VII). Balș se adresează lui Gheorghe Bucșănescu, „căminarul“ bine cunoscut. Franțuzește scrie și ispravnicul de Suceava, Dimachi, pp. 187-188 (no. VIII). Tot acolo d. N. Moroșan despre o fibulă germano-romană din Basarabia. Păr. Pavel Mihailovici dă documente basarabene. Pentru o răscoală la Lăpușna (1820) d. Aurel V. Sava. Uurmează actele Văratecului (la 1814 Ioan Tăutu Ban, ca hotarnic, p. 340).

•

D. Stoide ni trimete din Iași extrasul din „Arhiva“ în care tratează cum nu se cuvine pe meritosul său fost profesor, d. Ilie Minea, a cărui îndelungată muncă străduitoare și nerăsplătită se cuvine să fie onorată de oricine. Urmărirea „greșelilor“, unită cu solemne recomandății de metodă, în numele științii de azi, se face după o compromisă rețetă bucureșteană. D. Stoide e un tînăr inteligent, cult și harnic, de la care așteptăm altceva decit asemenea „dărîmări“. Deocamdată culegem din chiar această broșură prețioase întregiri la biografia lui Grigore Ureche. Notița despre Curt Celebî (alt extras, tot din *Revista Critică*), cu un inedit, e excelentă.

•

În *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripții din Paris, Aprilunie 1936, p. 97 și urm., d. Charles Petit-Dutaillis reiea definiția comunei medievale. Esența ar sta în legătura, recunoscută de senior, a locuitorilor, în „asociația“ cu jurămînt. Am zice, mai curînd: *recunoașterea unității care rezultă din această legătură*. Casuri din Italia-de-Sud, asupra cărora vom da în curînd un studiu, întăresc punctul de vedere al d-lui Petit-Dutaillis. V. și notele d-lui Gustave Dupont-Ferrier, *ibid.*, p. 131.

•

De la d. Constantin Andreescu o notă asupra Chiajnei, fiica lui Alexandru Lăpușneanu : rectificări și pentru mine. Dar mărturisesc că nu înțeleg (v. p. 5, nota 4) cum și eu și d. Stoica Nicolaescu am putut da un document al lui Petru Șchiopul cu „data greșit transcrisă“ 1575, în loc de 1578, și cum Petru Șchiopul s'ar fi putut înșela numind Ivan, „fratele Crețului“, pe pretendentul contra lui care de fapt s'ar fi chemat Alexandru (v. *ibid.*, nota 5). De fapt documentul, curios, e datat așa, și, publicându-l, nu mă puteam înșela asupra personagiilor după ce vorbisem despre ele în prefața aceluiași volum XI din Hurmuzaki. Ar rezulta că încă din 1575 s'a produs o primă năvălire a „Crețului“ și a lui „Ivan, fratele Crețului“, care e Potcoavă de mai târziu. *În act nu se vorbește de moartea acestuia.*

•

Note, de d. Aurel A. Mureșianu, despre familia Bran-Lemeny, în revista brașoveană *Prometeu*, II, 9-12 (și fragmente de amintiri) (în legătură cu aniversara poetului I. Al. Bran-Lemeny).

•

Despre mănăstirile ardelenes desființate, *Cultura Creștină*, XVI, 7-8 (de d. Z. Picișanu). Același despre locul unde a murit Șincai. D. A. Lupeanu-Melin prezintă un manuscris slavon de *Liturghieriu*, scris la Putna de călugărul Ghervasie. Și epitaful pe care și-l gătise, la 1867, Cipariu.

•

În revista *Din trecutul nostru*, IV, 35, note de istorie bisericească basarabeană.

•

În revista *Ararat* o notă despre armenologul ardelen Crisofor Szongott († 1907).

•

În *Gli studi romani nel mondo*, III (Roma 1936), articole despre ce s'a lucrat în deosebitele țeri cu privire la Roma supt toate raporturile. N. Iorga prezintă legăturile românești cu Italia. De d. Nicolae Vučić urme romane pe pământul Iugoslaviei (planșe).

•

În *Mélanges P. M. Haškovic*, Brno 1936, o contribuție de N. Iorga, *Ce que vaut le vocabulaire* (cu exemple de la Români și Grecii din secolul al XVIII-lea).

•

Lucrarea d-lui Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinat, contribuții la istoria socială românească* (București 1936), e făcută cu îngrijire, întrebuițind multe izvoare, dar adăugind și citații fără rost, ca atunci când se recurge la un curs universitar pentru a învedera că Vodă-Cuza a iubit pe țerani și că a fost un Domn bun. E fără indoială o lucrare de folos, adunînd o sumă de lămuriri risipite și redîndu-le cu precisiune și într'o bună legătură. Și inedite sînt întrebuițate. Foarte bine lucrată lista, înzestrată cu toate referențele, a mănăstirilor, schiturilor și bisericilor închinat. Și o însemnare, tot așa de amănunțită, a moșiilor. La bibliografie i-a scăpat autorului recenta mea publicație *Byzance après Byzance*.

*

În „Memoriile Academiei“ voiu tipări un act de la Petru Șchiopul pentru mănăstirea de la Patmos (fotografia mi-a fost dată de d. Marcu Beza) în care acesta-și arată tot neamul: soția Maria, fii Vlad și Ștefan, fiica Maria, părinții *Mircea* și *Despina*, frații [și nepoții]: *Mihnea*, *Vlad*, *Miloș*, surorile: *...ana*, *Sofia* și *Roxanda*.

E o contribuție extrem de importantă la genealogiile domnești.

*

Știri despre biserici din Bucovina rutenisată, în *Tara Șipenițului*, I, 2, de păr. Erast Hostiuc.

•

Volumul al V-lea din marea publicație a d-lui Torouțiu cuprinde interesante scrisori ale lui Slavici (și despre călătoria italiană; prietenia lui cu P. Missir, p. 73), cite ceva nou de la Eminescu, o rară scrisoare a poetului Nicoleanu (pp. 54-5; an. 1862), una din Paris a filologului Lambrior, contra „gambelțiștilor“ romîni (p. 58), urite rînduri fără gramatică și ortografie de la P. P. Carp (pp. 61-2; Paris, 1867, și încă una pp. 62-4, 1874), un răvaș inform și ordinar al lui Lascar Catargiu. De semnalat manuscriptul de Cronograful, scris pentru Iordachi Ruset Vistierul de un Pavel Ștefănescu grămăticul, care adaugă și „tractate teologice, disputațiuni filosofice, istorioare morale și anecdote“ (p. 74): îl presintă Slavici, care-l văzuse la Viena în minile unui Romîn care căuta să-l vindă.

•

Un foarte frumos discurs despre marea tradiție romană, al d-lui Pietro Fedele, în *Atti* ale Academiei dei Lincei, dare de samă a adunării de la 2 Iunie 1935 (vol. IV, fasc. 7, 1935). Se relevă titlul de *consul Dei* pe mormintul Papei Grigore cel Mare (p. 431). Se subliniază cu dreptate participarea *reală* a poporului roman la proclamarea ca Împărat a lui Carol-cel-Mare. Și Carol-cel-Gros e ales „cum annisu et voto ampli senatus populique romani“ (p. 434). Ce urmează poate să aibă numai un înțeles retoric. La Otto al III-lea formula „renovatio Imperii Romanorum“ pe bulele de plumb (p. 435). Se observă că fusese format de Papa frances Silvestru și că el cetia pe Boețiu. Și versul „surgat Roma imperio sub Ottone tertio“. Grija de monumentele antice, pp. 435-6. De aici se trece la Arnaldo di Brescia, la Manfred și Dante, la Cola di Rienzo, pen.ru a se ajunge la altă retorică.

Publicațiile recente ale „Institutului Regal pentru istoria *risorgimentului* italian, Biblioteca Științifică, seria II, Izvoare și Memorii, cuprind:

Vol. V (Memorii). *Miscellanea veneziana (1848-1849)* (persoane și momente din revoluție și pregătirea revoluției, și lucruri din Elveția; o călăuză pentru cercetările în Arhivele venețiene; bogată bibliografie venețiană; un jurnal de anonim; versuri contemporane publicate de poetul Diego Valeri).

Vol. IX (izvoare). Mario Brunetti, Pietro Orsi, Francesco Salata, *Daniel Manin intimo, lettere, diari e altri documenti inediti*. Lucrare întinsă, de un spirit pios (note ale dictatorului venețian asupra vieții lui; întâmpină pe Împăratul Austriei în colegiu și arată cunoștința legilor austriece; învață și limba arabă, p. 9; tatăl scrie fiului „come amici e come fratelli“, p. 10; sfaturi de drept ale tatălui, pp. 13-4; grozavă scrisoare francesă a tinărului, pp. 42-3; scrisorile lui Manin către soție sînt destul de banale; și note personale din timpul revoluției; duioase scrisori din Corfă, în exil, ale Teresei Manin).

Vol. X (izvoare). Annibale Alberti, *Elenchi di compromessi o sospettati politici (1820-1822)* (sînt cei din 1822; note despre poetul Berchet):

Vol. XI (izvoare). Giovanni Natali, *La rivoluzione del 1831 nella Cronaca di Francesco Rangone, I moti riformisti nelle Legazioni (giugno 1831-gennaio 1832)* (și răsunetul evenimentelor

din Polonia. P. 69: „Si dice che il Sultano abbia abbandonato Costantinopoli e coi suoi tesori voglia ritirarsi in Italia“ (p. 69). Țarul Nicolae ar fi „în al treilea grad de itisie!“ (p. 84). *Se vede întrebuițarea curentă a terminului de Regulament Organic*: aici pentru tribunale; p. 163, zvon că se va face din Toscana, Modena Parma-Piacenza și Legațiuni un Stat, poate pentru Napoleon al II-lea, p. 221. Ar fi să ia pe fata unchiului, Carol, și să i se dea Legațiunile, p. 289. Participare de Greci la tulburări, p. 272.

Vol. XII (izvoare). Adolfo Colombo, *Lettere di I. Petitti di Roseto a Vincenzo Gioberti (1841-1850)* (e vorba și de „Panduri ed Ungari, gente barbara ed esiziale“; p. 72).

Vol. XIII (izvoare). Luigi Madaro, *Lettere di Giovanni Baracco a Vincenzo Gioberti (1834-1851)* (cuprins mai mult literar; la pagina 167, în loc de „Charmie“ trebuie: Chrzanowski, comandantul polon contra Rușilor; v. și pagina 213).

•

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În cartea d-lui Giuseppe Solitro, *Ippolito Nievo*, Padova 1936, p. 239 și urm., se reproduc idei din cartea acestuia, publicată la 1859, *Sulla rivoluzione italiana*, și din articolele din *La lucciola*. Tânărul poet își dădea sama că poporul de jos nu participa la agitația intelectualilor, pe care n'o putea înțelege, că el se gândia la o miserie care nu-i permitea să cugete la planuri de viitor, că „Italia“ nu-i zicea nimic și că în Austria respecta pe „împărat“ și puterea. De unde nevoia unei răspîndiri de cultură și unei ridicări a nivelului social. E și contra „saloanelor“ cu „maimuțele“ din ele și preferă „o grămadă de țerani strinși în grajd lângă un opaiț (*lucignolo*) ce fumegă (pp. 244-5). Țeranii sînt înceți la lucru, neavînd folos de la el, și legați firește de tradiție. Nievo îi apără și de invinuirea că ar fi răi. Și gîndul lor e mai „metafisic“ de cum se crede: credința lor tare li dă mulțămirea (pp. 245-9). „Și eu aș striga: studiați-i, iubiți-i, învățați de la ei, apoi faceți-i să învețe acele puține noțiuni utile din care se trage un folos“ (p. 249). Dar nu „misionari vorbăreți cari să-i învețe a ceti“, ci „apostoli“ (p. 279). „Iată, dacă voiți, educația sufletelor primitive, care trăiesc înainte de toate în inimă“ (*ibid.*).

•

De la d. I. Coman, *L'art de Callimaque et de Catulle dans le poème „La boucle de Bérénice“*, à l'occasion de la découverte d'un nouveau papyrus de Callimaque (București 1936). E și o parte despre caracterul întregii culturi alexandrine. Se reproduce și se traduce textul descoperit din poemul lui Calimah, cu observații critice asupra lecturilor. Apoi comparație cu Catul. Largă analiză literară.

*

În *Eminescu și Alecsandri*, București 1936, d. I. M. Rașcu izbuteste să arăte că nici Alecsandri nu lipsește, pe alocurea, din inspiratorii lui Eminescu. Se arată că definiția „acest rege-al poeziei veșnic tânăr și fericit“ e de la Petrino, criticat de poetul „Epigonilor“. E o lucrare deosebit de bogată ca informație și ducând la încheieri nouă.

*

În *Făt-Frumos*, XI, 4, d. I. E. Torouțiu îndreaptă data morții lui Cuza-Vodă după însuși actul de deces de la Heidelberg. Scrisori inedite ale lui Alecsandri se dau de același. Și note despre redactarea lui Despot-Vodă (scrisoare către Macedonski).

*

Despre secuisarea Românilor, d. Gociman-Oituz, în *Conferințele extensiunii academice*, publicate de Asociația profesorilor de la Academia de înalte studii comerciale și industriale din Cluj (Cluj 1936). Mărturisirea locală că „de când lumea aici au fost Români“, p. 56. Și lucruri noi în conferința d-lui I. Mateiu despre „semnificația Unirii“.

*

E de mare interes demografic raportul d-lui dr. M. Enescu asupra atît de înapoiatul județ Roman (*Situația economică a populației rurale în raport cu sănătatea publică și igiena* (Roman 1936).

*

Extraordinare asemănări, nu neexplicabile, cu ceramica noastră pictată, în desemnurile ce întovărășesc cartea d-nei Gladys Ayer Nomland, *New archaeological sites from the state of Falcón, Venezuela* (în *Ibero-Americana*, 11), Berkeley-California 1935.

*

În *Cercetări istorice*, X-II (1934-6), nr. 2, d. Valerian Popovici termină importantul său studiu despre politica lui Mihai Viteazul

față de Turci (dar trebuiau, ici-colo, identificări, ca pentru „Sapan“-Pașa); alături dd. I. Minea și G. T. Boga se ocupă, în cele mai mici amănunte, de Banul Iani, ruda lui Mihai (se dă, cu aceeași migăloasă precisiune, și cariera de boier a acestuia; pentru legătura cu Iani a se vedea memoriul meu recent la Academie; v. și pp. 233-5). Noi acte asupra relațiilor dintre Grigore Alexandru-Vodă Ghica și Poloni sint analizate de d. Duzinchevici. Documente moldovenești din veacul al XVII-lea le dă d. Dimitrie I. Ciurea. D. Minea fixează pe baza unui nou document popasul la Trotuș al lui Mateiaș Corvinul. Tot d-sa presintă acte ardelenene cu mențiunea unui cnez romin și a unor locuitori de aceeași nație în veacurile al XIV-lea și al XV-lea. Și mai departe despre ocupația rusească din 1828-34 (d. Mih. Galan) și despre moștenirea moșiilor muntene (dd. Minea și Boga); bună osebire a între Moldova și Țara-Românească: am fixat-o cel d'întăiu; se revine asupra „prădalicei“. Lucrarea, basată pe o așa de largă informație inedită, ar fi trebuit adunată în volum, cu adăugirea unei table a materiilor, fără care întrebuițarea ar fi aproape imposibilă. Sfirșitul Domniei lui Ștefan Rareș e reluat de d. Minea, și cu considerații de istorie universală, remarcabile. Și despre ferii. Dd. Minea și Boga încearcă, presintind originalul sl. v, să salveze documentul danie pentru școli al lui Gheorghe Ștefan: toată forma e falsă, și astfel de acte au totdeauna o introducere literară pretențioasă, care lipsește aici; publicarea originalului întărește credința neautenticității lui. Despre vechile dăjdi în Moldova, d. Virgil Pinte.

*

Corecturi italiene la Tripla Alianță în studiul d-lui Francesco Cognasso, *Osservazioni sulla politica estera del ministro Prinetti*, Turin 1936.

•

În *Vechituri* de d. Radu D. Rosetti (București 1936) facsimilele paginii în care Regina Maria însemna condițiile păcii Marghiloman pentru a fi publicate în foaia Marelui Cartier, unde ele au fost oprite de o censură pe care și autorul acestor rînduri a suportat-o de atâtea țori în toată grosolănia și prostia ei.

Și alte amintiri din acele ceasuri mari și grele (și, p. 63, o scrisoare iredentistă, din 1894, a lui Duiliu Zamfirescu). Și unele biografii de prieteni.

•

În *Cahiers de la révolution française*, V, d. Hugo D. Barba-Gelata arată influența Revoluției franceze asupra Americii latine. Napoleon se gîndește a trimete vase în America, unde erau, de mult, agenții lui.

În broșura pâr. Moise Popovici, *Un vechiu monument istoric dispărut*, Beiuș 1934, știri despre satul pe care părintele îl numește Șeghește, dar nu poate fi decît o formă viciată din Șeghești, cum o arată și cea ungrească: Segesfalva. Interesante vederi ale vechii biserici și icoanelor (imi permit a spune că în românește, ca și în franțuzește, se zice „reforma“ literară, nu „reformațiunea“; părintele mă îndreaptă...).

Cartea d-lui Alexandru Claudian despre legăturile, cunoscute, dintre saint-simonism și positivism (*Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte*, București 1936, la Fundațiile Regale) e foarte bine informată și clară. Citează și pe confusul și pârtenitorul biograf al lui Auguste Comte, Henri Gouhier (pentru autor e „minuțios și subtil“). Ce senină e alături cercetarea bătrînului Lévy-Bruhl!

Ceva mai multă istorie n'ar fi stricat. Se putea evita atunci cite-o formulă ca „Restaurația lui Carol X“ (p. 19). Pentru doctrinarii de dreapta nu era inutilă consultarea mai deasă a volumului ce li-a fost consacrat de Faguet și pentru liberali a operei, de stabiliri definitive, a lui Thureau-Dangin. Superficialul eclectic Victor Cousin poate fi el încadrat (v. p. 20) între „doctrinari“? Un critic engles vorbește de „o doctrină de înțelegere și toleranță“, ceia ce *nu* e o doctrină. De aceea Taine, un doctrinar, s'a rupt de el. Nu știu nici dacă între Cousin și o burghesie pe cale de a se îmbogăși poate fi o legătură. Nu știu dacă Teroarea, un moment de psihosă, are a face cu „poporul“ din Paris (p. 83). Condorcet n'a fost decapitat (v. p. 84).

Ici și colo, pare prea mult că subiectul e văzut prin comentatori.

În genere însă, excelenta lucrare arată nivelul la care s'a ridicat după războiu intelectualitatea noastră.

În *Annali* ale Institutului Superior Oriental din Neapole (VIII, 2) o frumoasă presintare a lui Horațiu de d. R. d'Alfonso.

În *Colț de țară* de la Timișoara, I, 12, d. Ioachim Miloia prezintă bisericile de lemn din Bătești, Săceni și Tomești, pe valea Begheului, curat românească (sec. al XVIII-lea; cea din Crivina e din 1677).

*

D. Ioan C. Filitti adună, în *Cîteva documente* (București 1936), unele notițe ale sale din ultimul timp (e vorba și de Dragomir Vornicul, mort în 1653, fratele Doamnei lui Mihai Viteazul — se vede că Elena soția lui Dragomir era „rudă cu Matei-Vodă”—și despre tatăl și bunicul lui Vasile Lupu — de ce nu Nicolae Aga, *Coci* el însuși? A se adăugi comemorările (și corespondența cu Maiorescu) din *Alte cîteva amintiri* (*id.*).

*

În *Rendiconti* ale Academiei de Lincei, seria 6, XI, fasc. 7-10, un studiu al d-lui M. Truscelli despre „Celticele” lui Posidoniu și influența lor asupra lui Strabon și a altor scriitori ulteriori. E o confruntare foarte utilă a tuturor știrilor din izvoarele antice cu privire la Galia. Se încearcă și restituirea textului lui Posidoniu.

N. Iorga.

NOTIȚE

Într'o veche carte engleză a unei doamne din aristocrație despre costumele populare la toate popoarele (1830)¹, p. 383:

„In Wallachia the women of high rank wear splendid silk or satin robes, often embroidered or brocaded in gold and silver. The upper garment is full and long, with long tight sleeves: it is not confined at the waist, but hangs quite loose; it is open at the bosom and shews a splendid jewelled stamacher, and is generally trimmed all round with fur. Beneath it is an embroidered vest, with a collar of precious stones and velvet encircling the throat. On the head is a cap of fur, made something in the shape of a turban.

„The young girls wear their hair flat on the temples, and twisted in a broad plait behind, interspersed with flowers. The silk jupe reaches to the feet, the boddice is sufficiently open to shew an ornamented stomacher, the sleeves are tight to the hands, and a coloured scarf, after circling the waist, falls to the feet. As stays are unknown in these countries, a slim waist is never seen and a

¹ Titlul îmi lipsește pentru moment.

French *élégante* would be shocked at the clumsy tournure of a Wallachian belle.

„In Lady Craven's „Journal“ we have an account of her reception at the Wallachian court. She says: „In the corner sat the prince, dressed and attended *à la Turque*; over his head were ranged the horses' tails, the great helmet and feather, the magnificent sabre, and other arms with which I had seen him parade the streets of Constantinople.... I was then summoned to an audience with the princess: she was sitting *à la Turque*, with three of her daughters by her. There were twenty ladies in the room, one of whom, instead of a turban, had a high cap of sable put behind her hair, that was combed up straight over a kind of roll: this headdress was far from being ugly or unbecoming. The princess told me that it was a lady of Walachia, and that the cap was the head-dress of the country“.

„The men wear a long robe that reaches to the feet, and a shawl round the waist; over this is an upper garment with long tight sleeves, lined throughout with fur. The head is covered with a fur cap; no beard is worn, only moustaches; the shoes have very high heels“.

În cartea sa *Pietrogrado 1917* (Milano f. a.), d. Francesco Maria Taliani, acumina ministru al Italiei la Haga, prezintă la început, de fapt, lucruri din 1916 (nu 1917), cu „Filipescu“ (care?) la Hotel Astoria apărînd în uniformă militară și cu decorații (p. 30) sau căutînd anume legături feminine (p. 20; cf. pp. 83-3). Toată lumea se ocupă de necesitatea intrării României în războiu: ambasadorul engles o consideră ca „o injecție într'un corp sfîrșit“ (p. 30). Anul 1917 începe numai de la pagina 38; cf., în continuarea de roman, la pagina 81 (cf. pp. 82-3). La pagina 121, arestarea lui Diamandy, „piccolo grsso et allegro“, cînd serba, cu membrii Legației românești, Anul Nou. E aruncat într'o „stanzaccia umida“. „În coridor întîlnesc pe Tereșenco, și el prizonier. Acesta care, pe carta de vizită, e încă ministrul al Afacerilor Străine, i-a făcut scuse oficiale și foarte vii, adăugînd totuși că, dată fiind „situația anormală momentană“, îi era neplăcut (*increscioso*) să discute cu el ce se întîmplase. Seara, cînd Diamandy încerca să înghită supa prizonierilor, un om de serviciu (*secondino*) îi aduse din partea lui Tereșenco o cutie de icre.

Adunarea întregului corp diplomatic la Americani, și cu „Brazilieni și Argentinii, Chinezii și Siamesi“. La patru se duc, Troțchi fiind lipsă, la Lenin. Lumea de afară, care strigă, crede că e vorba de recunoașterea oficială a regimului. „Furtunoasă întrevvedere.“ Lenin a cerut să discute, să tragă în discuție pe diplomații aliați, ajutat dibaciu de Zalkind, adiutantul lui Troțchi. Dar a fost aspru întrerupt. Atunci închide ochii și i se făcea capul de piatră (*macigno*). Cu glas încet și liniștit relua explicația că arestarea ministrului României se făcuse numai cu scopul de a evita să se verse din nou sînge într'un conflict ruso-romin.

— Romîni flămînzesc trupele noastre, — a zis tare Zalkind —, ei trădează alianța.

Atunci s'a ridicat ministrul Serbiei¹; capul său cărunt de violonist tremura și a urlat:

— *C'est vous qui êtes des traitres ! C'est grâce à vous que nos ennemis tiennent encore ! Si un jour par votre trahison ma patrie devait périr, je viendrai me tuer ici, devant vous.*

Lenin închide din nou ochii, strînge buzele, le redeschide fără sînge pentru a arunca un cuvînt lui Zalkind. Acesta aleargă la o ușă în dosul lui și chiamă pe cineva...

[Acesta] se apropie de Lenin, se pleacă pe măsută, lasă să cadă cuvinte supuse, dar *silabate*, care răsună pe lemn. Lenin se ridică; ieșind întoarce capul ca să zică: Diamandy va fi liberat mine...

14 Ianuar. . Un emisar s'a presintat aseară la Diamandy și i-a spus că-l vor libera în schimbul unei îndatoriri formale de a împiedeca războiul între Rusia și România. Diamandy a răspuns că nu admitea condiții. Două ceasuri după aceasta i s'au deschis porțile.“

Corpul diplomatic relevă caracterul oriental al actului (pp. 121-3).

•

Între generalii austrieci, un Duka, pe care Gneisenau, într'o scrisoare din 11 Novembre 1813 (Tim Klein, *Die Befreiung, 1813, 1814, 1815*, p. 337), îl califică de „favorit al Împăratului Francisc“.

•

În 1684 se tipăria la Frankfurt o cărticică intitulată *Histoire critique de la creance et des coûtumes des nations du Levant, publiée par le Sr. de Moni.* în care autorul necunoscut spune că

¹ Spalaicovici.

a văzut la Amsterdam pe un episcop armean, de „Uscovanch“, venit „pour faire imprimer une Bible en armenien, selon la commission qu'il en avoit de son Patriarche ; car, comme les Bibles Armeniennes manuscrites estoient d'un prix excessif et que cela empeschoit que les particuliers ne lussent l'Ecriture, le Patriarche prit resolution de la faire imprimer“. De la acesta, care vine la Paris și merge la Marsilia, unde vrea, cu voia lui Ludovic al XIV-lea, „faire imprimer des livres Armeniens à l'usage de sa Nation“ (p. 138), ceia ce indispune Roma, se capătă un „Memoire des Eglises Armeniennes“, publicat în aceeași lucrare. Se vorbește și de traducerea Bibliei de către un Moise gramaticul și un David filosoful (pp. 145-6).

O culegere de discursuri atingînd și cruciata.

În discursul dintr'un volum miscelaneu din secolul al XVI-lea ¹, al trimesului ferrares Cynthius Ioannes Baptista Girdali către Marcu Antoniu Trivisano, doge al Veneției, se amintește că Dominic, tatăl lui, a fost comandant al flotei venețiene „calamitosis periculosissimisque illis temporibus quibus immanissimus Turcorum imperator Rhodum obsidebat“ (p. 150).

În discursul lui Lionello, episcopul de Concordia, la îngroparea lui Inocențiu al VIII-lea, se pomenește de pericolul turcesc: „imminet quotidie christianis cervicibus immanissima Turcarum ferocitas“ (p. 171). Se pomenesc și ostenele pentru a avea pe Sultanul Gem („habito iam maximis laboribus Zizimo Sultano“; p. 175).

La înmormîntarea cardinalului Francisc Cornaro, Ieronim Niagro vorbește despre Caterina Cornaro și rolul ei în Cipru (p. 181). Francesco Cornaro vizitează Locurile Sfinte; suferă acolo insulte și lovituri (pp. 183-4).

În discursul lui Stanislaw Orichowski la îngroparea lui Sigismund, regele Poloniei, se arată că înaintașul lui, Vladislav, ar fi anexat Moldova („Volachos Polonis adiunxit“) și ar fi gonit pe

¹ *Orationes clarorum hominum, vel honoris officiique causa ad principes, vel in funere de virtutibus eorum habitae, nuper in Academia Veneta pro imum in lucem editae, et nunc diligentius multo quam ante typis excusae, adiectis novis aliquot disertissimis eiusdem argumenti orationibus, quarum catalogum sequens pagella indicabit. Coloniae, apud haeredes Iohannis Quentel et Geronium Calenium, 1560.*

Sultanul Murad din Ungaria, până a ajuns să piară la Varna (p. 217). Casimir ar fi supus pe Ștefan, „războinic vestit“, și ar fi gonit pe Mohammed al II-lea din Moldova („Stephanum, Valachiae Palatinum, bellatorem inclytum, parere Polonorum imperio coëgit et Mahometem, Turcarum tyrannum, ex Valachia expulit pacemque petere compulit“, p. 219). Se amintește ce pagubă a adus Ioan Albert cu războiul în Moldova (p. 228). La suirea lui Sigismund, nu numai Turcii, ci și Moldova amenință („hinc bello affecta imminebat Valachia“; p. 229). El face pace și cu Moldovenii (p. 229). Dar, cind aceștia, cu ajutor turcesc, atacă Polonia, bătălia de la Obertyn îi pedepsește: „Quid autem Valachia ipsa, turcicis exercitibus contra Sigismundum munita atque instructa, cum huic regno periculosissimo immineret, nonne ad Obertinum postremo ab hoc rege devicta, poenas temeritatis suae dedit vestroque imperio, hoc isto Ioanne Tharnovio duce, parere est coacta?“ (p. 261). El luptă, astfel, contra Moldovenilor și Muscalilor, în numele Bisericii romane (p. 262). Numai silit de isolare a făcut pace cu Turcii (pp. 263-4). El a sfătuit pe nepotul Ludovic din Ungaria să nu atace, pe basă de „nesigure ajutoare“, pe Turci, arătând „Rhodum atque Coum, nobilissimas insulas, consimili spe periisse“, că împăratul e oprit de războiul în Franța și Italia, Ferdinand de răscoala țeranilor, toată Germania de războiul religios (p. 264). Se menționează ciocnirea cu Moldovenii la Liov: „Quanto enim motu, quanta contentione illa ad Leopolim valachico bello pro vestra libertate cum hoc rege egistis?“ (p. 267). Și Moldova, ca și alte țeri dușmane, va folosi de moartea regelui (p. 275).

În cuvîntarea lui Bernardino Loredano la îngroparea lui Marcu Antoniu Trevisano, dogele venețian, se arată cum Dominic Trevisano a scăpat pe Ieronim Marcello, bail, de a fi gonit din Constantinopol și de a se suprima postul: „Aut cum ad ferocissimum Turcarum regem de gravissimo nostro magistratu Byzantii retinendo est missus? Nam, cum Hieronymus Marcellus, spectata virtute vir, qui Byzantii tum magistratum magnum atque honorificum, ex foedere et societate constitutum, vetere instituto gerebat, in suspicionem regi venisset sua consilia factaque huic Senatui nunciasset ob eamque causam iratus ei rex imperasset ut confestim ex urbe excederet, quod se decrevisse diceret nullum in posterum eiusmodi magistratum Byzantii esse, delectus est Dominicus Trivisanus, qui incitatum regis animum Senatus nomine

mitigaret, atque is quidem, quanquam affecta aetate erat et plurima eaque honorificentissima Senatus de se iudicia habebat, tamen, periculosum iter ac rem et omni parte difficilem magno animo aggressus, ad regem summa celeritate contendit atque, exposita Senatus voluntate, causam ita egit ut regis animum, quanquam valde alienum, ad vestram subito voluntatem arbitriumque traduxerit atque idem qui ante fuerat Byzantii magistratus et in posterum esset effecerit“ (pp. 327-8). Se amintește misiunea lui Dominic de a apăra apele venețiene cînd, după luarea Rodosului, Sultanul Soliman părea că amenință Ciprul, Creta: „Testis est gravis illa tempestas qua, cum Solimanus, Turcarum rex potentissimus, ducentis armatorum millibus et classe ingenti Rhodiis bellum inferret, ac vestris fructuosissimis insulis, Cretae Cyproque iamiam immineret vosque, quae vestra est sapientia, quia quae accidere poterant ne acciderent metuendum esse putabatur, maximis classibus et firmissimis exercitibus insulas has ab acerrimo Turcarum impetu defendendas esse decrevissetis, neminem alium nisi Dominicum Trivisanum, summae rerum et toti rei maritimae praefecistis, atque is quidem eo tempore, nisi, vestro iussu coactus, se a pugna continuisset, qui foedus violandum veteri exemplo non putavistis, ornatissimam profecto regis classem ac maximas copias, metu nominis sui percussas, superasset ac delevisset“ (pp. 329-30). Viitorul doge merge cu tatăl, nu numai la regele Ludovic al Franciei, ci și la Sudan: „ad Campsonem (*sic*), Aegyptiorum regem“ (p. 333). A ajuns a governa Creta și Ciprul (p. 335).

În discursul lui Gabriele Moro pentru Benedetto di Pesaro se pomenește moartea în luptă lângă Lesbos a înaintașului, Angelo (p. 361).

Se laudă însuși Pesaro pentru felul cum a intervenit contra Turcilor pe vremea cînd ei atacau Modonul și comandantul venețian murise. El aleargă așa de iute, încît, luînd comanda la 29 Iulie, pleacă a doua zi și ajunge la Zante în ajunul idelor acelei luni, a doua zi după ce Modonul căzuse. Flota venețiană se împrăștiase. El se gătește de luptă, silînd pe Turci a-și retrage corăbiile. Pesaro cu șaizeci de vase urmărește până la Helespont pe cele două sute cînzeci ale dușmanului, prinzînd șaizeci. Apoi el iea Cefalonia, recîștigă „Pylum, quem Juncum vocant“, și Egina, liberează de asediu Nauplia, răspinge de mai multe ori flota turcească ce voia să iasă din riul Aoos, acum Voiussa.

Prinde și arde pe „Richum, pyratam immanissimum“. Cucerește „intra paucos dies“ Santa Maura. Întră, lăsînd grosul flotei la Cefalonia, cu opt trirème, în golful de Ambracia (Arta), prin îngustul culoar, bine apărat, arde pregătirile turcești, iea unsprezece trirème și se retrage în voie (pp. 363-4).

În discursul lui Leonard Giustiniano pentru Carlo Zeno e vorba de administrația acestuia la Patras (p. 366 și urm.).

În al lui Marcu-Antoniu Sabellico pentru Zaharia Barbaro se menționează asediul turcesc la Scodra (p. 383), apărarea Levantului, a insulelor Lemnos și Zante de tatăl lui Zaharia (*ibid.*).

Urmează discursul la înmormîntarea lui Francisc Faseolo, cancelar al Veneției, de Giambattista Ramusio. Se pomenește solia lui Angelo, episcop de Feltre, la regii Danemarcei și Poloniei pentru a-i îndemna în numele Papei Paul al II-lea la lupta contra Turcilor (p. 388). Alt înaintaș, Aloisio, „Constantinopoli pro patria mortem obiit“ (*ibid.*).

În discursul pentru Francisc „Rubrius“, sol frances la Veneția, al lui Victor Faustus se menționează liberarea de regele Neapolei, care e pentru Italia rege în prima linie, ca al Perșilor pentru Greci, a prinșilor din Africa și de la „Saracini“ (p. 474). Se arată ce au făcut regii Franciei pentru cruciată. „Nu cu mulți ani înainte, cînd Carol al VIII-lea își făcea drumul prin Apulia, Turcii au lăsat tot ținutul Macedoniei și al Epirului, ca și al Greciei, golit de apărători“ (p. 475). De aceia în Orient toți creștinii apuseni sînt „Franci“ (p. 476).

În discursul lui Ulric Zasius la înmormîntarea Împăratului Maximilian se relevă zelul acestuia pentru cruciată (p. 495). În al aceluiași la moartea lui Carol Quintul se înseamnă că în aceeași zi se „încoronează“ și acesta și Soliman Magnificul (p. 515). Acesta spera să iei toată Germania (pp. 517-8). Carol îi opune ofensiva africană: la Tunis se prinde și „regele“, liberînd în aceeași zi 6.000 de prizonieri creștini (pp. 518-9). Viena, atacată de 200.000 de Turci, a fost apărată (pp. 519-20).

*

Între cărțile rare, „Ifigenia în Taurida“, dramă în cinci acte de Goete (*sic*), traducțiune de Ilarion Pusicariu“ (viitorul arhiman-drit Ilarion Pușcariu), „București, Tipografia lui Toma Teodorescu, 1862“, 100 pp. în 12.

•

Pe un exemplar din Lesage, *Histoire de Guzman d'Alfarache*, I, ed. Paris 1812: Κοσμάς, τόμος 2, γρ. 10 și „D. Marcovici a fost aici în Urziceni în cîrtir la noi și spre credință am însemnat. A. Fochidis, 850, Sept. 18“ (scrisoare cu creionul, greu de citit).

În Carducci, *A proposito di alcuni giudizi su Alessandro Manzoni*, 1889, pp. 40-1: „E dopo i rovesci del 1814 una mano di cospiratori offriva a Napoleone all'Elba la corona di un rinnovato impero romano con statuto unitario, e strettamente unitaria era la società segreta dell'Ausonia circa il 1820. Nel 1821, il parlamento di Napoli discusse se dovesse intitolarsi Regno d'Italia il novello stato costituzionale, e il nome di Regno d'Italia fu inalberato su le bandiere degl' insorti a Fossano ed a Alessandria“.

Tot Carducci observă (în *Il libro delle prefazioni*, Città di Castello 1888, p. 39) că încă din secolul al XIV-lea Fazio degli Uberti, care a scris *Dettamondo*, cerea pentru toată Italia „un solo re“.

Poate că așezarea Istrienilor romini să se fi făcut în același timp cînd se așezau în Sicilia Grecii din Piana dei Greci, păstrindu-și până astăzi costumul oriental (*Almanacco veneto*, 1929, p. 155).

Fresce exterioare în Danțul morții din biserica San Vigilio de la Pinzole, *ibid.*, pp. 208-9.

Dacia de care se vorbește în Poesiile lui Lorenzo de' Medici, purtînd pe un împărat de la Constantinopol — *se pure è di Constantinopoli la scena*, spune Carducci, în prefață, sau în *Libro delle Prefazioni*, Città di Castello 1888, p. 83 — în această „Dacie“ pentru a-l readuce apoi din „Dacia“ la Constantinopol, pare să fie a noastră.

Tot de dînsa e vorba cînd „il capitano di Costantino Magno tratta di stringer l'assedio a una città di Dacia con archibusi e spingarde, con bombarde e bombardieri“ (v. *ibid.*, p. 83).

În 1604 (Fradeletti, *Venezia antica e Italia moderna*, în *Nuova Antologia*, 1929, și în *Almanacco Veneto*, 1929, p. 81), Albania se oferă Veneției, și ea o refuză. Raporturile între noi și Republică ajung a se face încă de atunci prin această lume balcanică, a cărei viață orășenească, de caracter românesc, ea a creat-o.

În *Ποιήματα Ἰακώβου Πέζου Πάγκου*, ed. Andrei Coromila, Atena 1836, pe limbă traducerii, excelente, din tragedia franceză, *Cinna, Phèdre, Zaïre* „melodrama“-operă, Ἡ ἐπάνοδος τῶν Μουσῶν, bucăți lirice originale, unele și în limba curentă populară (ca *Ὀλυμποσσία*), o scrisoare trimeasă poetului din Cazanlic de Alexandru Suțu (între 1806-12), „Alecú-Vodă“ (Ἀλέκου-βόδας), unchiul autorului, supt numele vărului C. Ioan Suțu. Pare a mai fi fost semnalată de mine, după altă ediție, ca și plecarea poetului „de la Odesa la Brașov“. V- și „fiul mieu Alexandru la München“. Epitafe pentru Grigore Suțu și Constantin Vardalah. Unele poeme sint relative la anul 1821 și la războiul de eliberare, ce a urmat. La sfîrșit, „petrecerea mea la București în 1829“ (visiuni, chemări la luptă).

*

Pe cartea lui J. N. Bouilly, *Contes offerts aux enfants de France*, Paris f. a. (înainte de 1830, fiind oferită ducesei de Berry), semnează întâiu, supt o coroană: Roxandre Balsche, apoi R. Stourza.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Foarte interesantă, în memoriile generalului Belliard (*Mémoires du comte Belliard...*, écrits par lui-même, recueillis et mis en ordre par M. Vinet, I, Bruxelles 1842), convorbirea de la 1830 cu Împăratul Franz. El își arăta părerea că, dacă ar fi apărut călări Carol al X-lea și Moștenitorul, revoluția n'ar fi biruit. Își amintia de „vechiul vostru stăpîn“ (Napoleon), om tare și priceput la guvern, care ar fi rămas, dacă l-ar fi ascultat pe el cînd i-a trimis solie la Dresda; în Franța îi răspundea într'una „Je suis vainqueur“, dar nu se poate hirui „un milion de oameni“. Pentru stările de lucruri din Franța e vinovată presa otrăvitoare. La el nu se tolerează așa ceva. Ca așezăminte provinciale toată lumea e mulțămită. Dar Constituția a refuzat-o totdeauna. Credea că lucrurile s'au potolît și la Bruxelles din cauza atitudinii burghesiei. Dar Ludovic-Filip primește pe oricine și nu ține decorul. „Simplicitatea noastră n'ar merge la Francesi; aveți nevoie de aparat, de represintație.“ Laudă și pe nepotul său de fiică, fiul lui Napoleon, cu calități, dar care trebuie înfrînat (p. 313 și urm.). Și înfîlniri cu Metternich. Dacă, spune acesta, se mai aprinde focul la Paris, el are pompe.

N. Iorga.

